

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА I

БЕОГРАД, 1932 ГОД.

БРОЈ 19

XV РЕДОВНИ САСТАНАК СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 18 МАРТА 1932 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

Претседавали:

Претседник

ДР. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

и

Потпретседници

ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

и

Др. ФРАН НОВАК

Секретар:

ДР. ИВАН ГМАЈНЕР

Присутни гг. министри: Претседник Министарског савета, Министар социјалне политике и народног здравља, Министар шума и рудника, Министар саобраћаја, Министар грађевина, Министар финансија, Министар физичког васпитања народа.

Садржај:

1) Читање и усвајање записника 14. редовног састанка;

2) Извештај Финансијског одбора о амандману сенатора г.г. Др. Богдана Гавриловића и другова о измени параграфа 30 предлога Финансијског закона за 1932-33 год.;

3) Молбе и жалбе;

4) Дневни ред: Наставак начелног претреса предлога буџета државних расхода и прихода.

Говорници: Антун Видаковић, Павле Вујић, Др. Васо Глушац, Др. Емило Гаврила, Владимир Митровић, Петар Ђирлић, Стјепан Јанковић, Др. Валентин Рожић, Др. Иван Мајстровић и Др. Фран Новак.

Потпретседник Др. Фран Новак: Господже! Кер је навзоће доволјно штевило господов senatorjev, otvarjam današnju sejo in prosim gospoda zapisnikarja, da prečita zapisnik zadnje seje.

Секретар **Др. Иван Гмајнер** чита записник 14 редовног састанка Сената.

Потпретседник Др. Фран Новак: Ali ima kdo kaj pripomniti k zapisniku? Če nihče, smatram da je zapisnik odobren. Prispelo je poročilo Finančnega odbora o amandmanih. Prosim g. tajnika da ga prečita.

Секретар **Др. Иван Гмајнер** чита: Финансијски одбор Сената подноси извештај о амандману сенатора г.г. Др. Богдана Гавриловића и другова о измени параграфа 30 предлога Финансијског закона за 1932-33 годину.

Потпретседник Др. Фран Новак: Poročilo se bo tiskalo in razdalo gospodom senatorjem. Prosim g. tajnika da prečita prispele prošnje in pritožbe.

Секретар **Др. Иван Гмајнер** саопштава молбе: Михаила В. Поповића, члана Духовног суда у Нишу, Градоначелника општине Сплита и општинског управитељства у Макаарској.

Потпретседник Др. Фран Новак: Prošnje se oddajo odboru za molbe i žalbe. Preidemo na dnevni red, debato o proračunu. Besedo ima g. senator Viđaković Antun. Prosim, da vzame besedo.

Антун Видаковић: Господо сенатори, после експозеа г. Министра финансија нека буде дозвољено и мени као земљоделцу да о овом буџету неколико

речи проговорим, као заступник наше северне границе из Суботице.

Господо, ја нећу говорити о буџету као стручњак, јер то писам. Али, оно што ја мислим, и шта видим у животу, о оном бих желео неколико речи да кажем.

Господин министар финансија је изнео на којем темељу и од којег времена и на чему је састављен овај буџет и ја тврдим и верујем, да је све то занета тачно. Али, ја мислим, господо, да је овај буџет за данашње стање и за данашње економске прилике превелик. И ако се тај буџет у 1931 буџетској години у првим месецима убио, као што је Господин министар изнео, али немојмо заборавити, то, да су онда у почетку буџетске 1931 године сви производи земљорадника били виши са 50 и 100% него сада у почетку буџетске 1932 год. Дакле, господо, ако је то тако, да је износ 50 и 100% мања вредност од прошле године и онај произвођач за толико мање прима за своје производе, никако не видим, да се може обратити онолико или близу онолико, колико је у лањској години убрано. Још једно, господо, истина од 1930 године остало је залихе и то је било мање више код свакога онога, који није био дугом оптерећен, и тај је наравно у почетку буџетске 1931 године могао плаћати порез.

Ја ћу, господо, да наведем, што су биле цене онда, а што су данас.

Господо, ми смо продавали свиње од 9—11 динара и то баш лањске године месеца марта и априла. Стоку смо продавали од 8—12 динара. Жито је било лањске године у априлу и даље 200 и 205 динара. То увек говорим за суботичко тржиште. Кукуруз је био 120—135 динара.

Сада међутим, господо, видимо сасвим је друкчије стање и сасвим су друкчије данашње цене, које су у исто доба код свиња и код стоке не само пале до 100% него и од тога више. Јер данас у Бачкој свиње се продају за 4 $\frac{1}{2}$ и 5 динара, а стока се продаје од 3—4 до 4 ипо динара. Али то вреди за приплодну стоку, што могу да докажем и то је факат. Лањске године у месецу марту била је изложба у Новом Саду и ко је имао приплодну стоку добру и ваљану, продавао ју је од 12—20 динара по килограму. Али данас бивала је већ на неколико места изложба и вашар за приплодну стоку, па шта видимо? Видимо то да се једва који комад могао продати, али и то по ону цену, као што то трговци и месари купују за извоз и за клање.

Господо, из тога ја не видим да се буџет у овој висини како нам је овде приказан може и остварити. Уз то морам напоменути и то, да сваки порезовник, наравно ја увек мислим на наше крајеве, жели у првом реду да исплати порез и то пре свега државни порез. Зато се лањске године и могло обратити оно што је овде приказано. Али, господо, ако је порезовник плаћао, он има зато и један други разлог, јер ако му што треба, ако му треба каква дозвола или уверење, он то не може добити пре него што исплати порез државни. То се не односи само на сељачки сталеж, него на све сталеже уопште.

Господо, ја понављам да се у буџетској години 1931, од почетка до близу свршетка, убио по-

рез по овом и ја верујем да се је успело, али господо кад је дошао трећи и четврти фртаљ пореза да се плати, онда је већ запело и није могло да се плаћа. И то у првом реду нису могли да плаћају земљоделци, а у другом реду сви остали. Зашто? Зато што је земљоделац узимајући код трговца и обртника храну и све што му треба, задуживао се, јер је то тако обичај да он преко целе године кад нема, иде и узима на вересију, а кад дође жетва, он прода и плаћа дугове. На жалост 1931 година није била таква. Сељак је учинио оно што је чинио и пријашњих година, а исто то је чинио и трговац што је раније чинио, али кад је дошло време да треба да се плаћа, сељак наравно без своје кривнице није могао да плаћа јер су почели пресушивати они извори из којих је пријашњих година црпео велике своте. А при крају године, тј. у септембру, октобру и новембру месецу ипак се показало да порез утиче у државну благајну, али морам казати да је то било жалосно плаћање и тешко је било сваком оном, који је онда морао да плаћа из разлога што је морао да прода оно што му је најнужније, да може да плати порез и да избегне егзекуцију и продају. Он је продао и вола и краву. А тај исти сељак продао је кукуруз за 60—65—70 динара, онај исти кукуруз што мора данас да га натраг купи не по ту исту цену него за скупу цену.

Господо, дошло је до тога да у септембру, октобру, новембру, децембру, јануару и фебруару ни у свим осталим месецима није народу донето благостање, да се његово очекивање, које је он имао у јулу и августу месецу у погледу продаје својих производа и да дође до пара, није остварило.

Господо, ја вам могу утврдити, нарочито наши крајевни горње Бачке, да нећу мало казати ако има 20% оних који су жито продали јула и августа месеца и добили паре или од оних трговаца који су то и купили у намери да ће и они продати и добити новац. Сада видите, господо, тај сељак дошао је у тако тешко стање да нити има кукуруза да израђује осталу стоку нити има пара за свој живот и своју породицу да издржава.

Господо, овде је један господин казао да Београд нема везе са народом. Ја то не знам — али верујте ово што кажем ја, ја сам међу њима и с њима заједно живим; заједно трпим и заједно осећам све оно што вама овде говорим. Људи су господо у једном крају боље верзирани за свој него за који други крај; али, ја могу да кажем, да сам у овоме послу и крају у коме живим са народом исто тако сваки дан као и остала господа што су са својим сталежима у сталном додиру и као год што они знају како је стање код њих, тако исто и ја знам како је стање у моме крају. Ја мислим и ако је била намера Краљевске владе да снизи овај буџет — колико може — али по моме мишљењу ово је премало баш и с тога разлога што сам мало пре навео.

Господо, исто се то тиче највише г. Министра финансија у погледу изједначења пореза. — Господо, ја морам да кажем, јер смо се радовали кад је наступио 6 јануар јер смо знали да се промена мора учинити и тотаква промена која иде на боље. Ово изједначење пореза, које није

истина, ове Владе која је од 6 јануара створена, али овај закон је донешен код оних влада које су се још називале парламентарним владама. Господо, изједначење пореза — ја опет могу да нагласим ја нисам стручњак — али не могу да разумем оно изједначење пореза, да кад у нашој држави у нашој земљи имаде пореских кључева да је сто на сто на једноме месту више а на другоме мање. Овде имаде тај кључ са којим се израчунава порез на земљарину. Кључеви од 17—34. Ја морам као земљоделац да се замислим да ако је та земља првокласна била она у Бачкој, Срему, Банату, Славонији, Хрватској, Словенији, ја сматрам да је она првокласна у свакоме месту и може бити разлике да у бившој Бачкој има више земљишта прве класе него ли у другим пределима што је има. Господо, ако је овде 100 јутара а тамо три јутара нека буде, ако се овде опорезује и прави кључ на 100 јутара исто то нека важи и на другим местима у истом односу. Даље, да се на три јутара израчунава онај исти кључ као и на другим местима.

Господо, овде је по моме мишљењу, учиње на једна велика неправда баш нама и нашим крајевима. Ја се сећам, јер сам се лично жалио против тога, а жалио се и сам град у коме сам ја био одборник — да је одлучено да та бројка за земљарину буде 34. Ни у ком случају тај број није могао износити 34 већ само 30. И тако је на нашу жалбу, у место да се цифра спусти, попета за 4%, — и то постоји још и данас. Ја верујем, да ће Краљевска влада, а нарочито Министар финансија настојати да се то извиди и да се учини онако како би било праведно. Ми у ову Владу гледамо онако исто као што син гледа у свога рођенога оца и очекујемо са свих страна у нашој држави једнако и праведно поступање према свима. Ја морам рећи да сам чуо и овде од неколико говорника, а то се говори и код нас, како се проносе рђави гласови за нашу државу. Нас третирају као што маћеха третира своје дете, а не како што третира рођена мати. принуђен сам и на овом месту да кажем да је то у истини тако. Прелазећи на квалификацију земље, ја морам рећи, да је бивша Војводина, као и горња Бачка, увек била на гласу у погледу жита, кукуруза, зоби и јечма. Ја сам прошао сву горњу Бачку, сав Срем, Банат, Словенију и Хрватску и видео сам, на пример у Словенији, да шећерна репа успева боље него код нас. Исто и са другим усевима. Имао сам у рукама књигу, јер ми је показивао онај који ме је водио, па сам се том приликом уверио, да се са једног јутара добија до 500 метарских центи шећерне репе. — Ја мислим, господо, да је тај количник тамо 20. И због тога баш се питам — а стављам упит и на вас, господо сенатори, како се ви не бавите земљорадњом — и молим вас, да и ви ову ствар братски узмете у поступак и изрекнете ваш суд. — Ја сам чуо говор г. Хаџи-Ристића и из њега сам видео да у његовим крајевима има делова земљишта који су засејани опиумом, дуваном итд.

Господо, где те биљке роде, ја мислим да се та земља не може рачунати у другу, пету или десету класу, него само у прву, јер, по моме мишљењу, увек би требало да се земља класифицира пре-

ма приходу који она доноси. Толико сам о томе имао да кажем, и то да вам напоменем да ова расподела порезе није извршена како треба и да то изједначење порезе заиста није право изједначење из разлога које сам навео. Ја ћу бити слободан да лично замолим г. Министра финансија, а преко њега и Краљевску владу, да ту неправду исправе и да тиме покажу да смо им доиста сви подједнако мли и драги, и као грађани и као сталези.

Морам опет нешто проговорити о опорезивању јер нас то највише тишти и највише боли. Код опорезивања свих осталих сталеза они предаду једну валовницу, или један исказ о томе каквих прихода имају, одакле и колико, и шта је њихов чисти приход. И у ове последње две до три године, Одбор који разрезаје порезу узимао је сваке године у обзир оно што је заиста било оправдано да се узме у обзир, и када је трговац, обртник или индустријалац показао и доказао да нема више оног прихода који је имао ланске године, њему је снижен порез. То је у реду, и тако је право. Али, господо, шта се дешава са сељачким сталезем код опорезивања. Ту нико никога не пита шта тај сељак има чистог прихода са своје земље и колико му чистог прихода носи једно катастрално јутро.

И ако се, ви, господо, опет морам да кажем, не бавите земљорадњом, ипак чујете и видите, јер је то отворено и јасно, да већ три године, хвала Богу драгоме, земља не само не доноси ни једне паре чистог прихода нашем земљораднику, него је, шта више, сваки власник земље, за ове последње две до три године, морао да се задужује, да би могао да исплати порез, да би могао да исплати камату, и да би могао да опстане он и његова породица. Ја мислим да ћете ми, господо, дати ту за право и признати да је право и истинито ово што ја овде кажем.

Слуштање земљарине за 20%, по моме мишљењу, тако је мала свота, да ми, који не добијамо никаква чиста прихода са те наше земље, апсолутно нећемо то ни осетити. Једино код тражења зајмова, које смо тражили у банкама или штедоницама, да можемо платити порез, нешто мање, него што смо до сада плаћали.

Код опорезовања има још једна веома велика грешка, која пре није била, а данас постоји.

Он, био то ма ко, ако је имао дуга и ако је то имао укњижено, интабулирано, њему се то рачунало код опорезивања и узимало му се у обзир, одбивши његове трошкове за камате, и тек онда је био опорезован. А данас, данас нема тога. Исто тако мора да плати порез онај који мора да плати поред тога и камате. а ви знате да није мала та камата која се у ових последњих неколико година плаћа. Ја се ту обраћам на г. Министра финансија лично, а и на Краљевску владу да се ту учини нешто да се то поврати и да се узму у обзир они терети, који су јасно доказани, јер кад он већ мора то да плати, то се више не може рачунати да му је чисти приход и нека плати порезу на оно што му остаје; као што то бива код трговца, тако нека буде и код земљоделца. Ја не тражим овде нешто што бих сматрао да је неправилно. Ја мислим да ће се у том погледу са мном сложити сва господа сенатори, јер сам већ чуо од

све оце господе предговорника, који су преда мношћом говорили, да обраћају пажњу на сељачки staleж. Томе сељачкоме staleжу треба помоћи и олакшати. Ја мислим, кад би се то онако узело, како би и требало; сељачком staleжу би се могло олакшати, а ипак да се то у буџету не види и не осећа. Ево, како ја то видим! Ја сам имао прилике код бивше области као одборник Финансијског одбора да видим у чему је ствар. Тако, на пример, сва диошничарска друштва, па била ту и два-три брата заједно, створе једно диошничарско друштво, и направе биланс са губитком и они су опростени пореза. Тако исто раде и фабрике. Ја сам то видео, јер смо онда имали као област чак и процес због таквих ствари. И оне покажу исто тако њихов прорачун и биланс и исказу да немају никакве зараде и не плаћају порез. Тако исто чине и банке. Кад је код нас тако, ја мислим да је тако и на другим местима и сви они покажу или мало или нимало прихода и према томе су опорезовани. Онај порез и онај прорачун што га предвиђају господа министри, тај се мора некако убрини од грађана, али кад би се узело у обзир и боље погледало, ту ипак не би требало допустити да се томе избегне, како се то до сада избегавало. И ту би била једна врло велика помоћ сељаку, кад би на њега пала тога терета што га је до сада сносио. Ја ћу бити слободан да напоменем овде трошарину за вино и ракију.

Код нас, наглашавам, плаћали смо трошарину за вино: пола динара држави, 1 динар бановини и пола динара граду или општини. То су два динара. Осим тога држава је убрала 3% на вредност овога вина. Господе, сви ми знамо, а ви исто тако добро знате да вино не може данас да се прода за 4 динара. Ипак држава је ту казала: Ево 4.— дин. је цена а затим се мора плаћати 3% за неки прометни порез. Па, господе, то не би ни било много тих 12 пара на литар, да не стоје већ напред ова 2.— динара, али кад стоје напред 2.— дин. а после на то долази још 12 пара, то је онда 2 динара и 12 пара, а ја мислим да би се многи виноградарии радовали када би могли да продаду за 2 динара и 12 пара 1 литар свога вина.

Ево, господе, ја мислим да би и ту требало да се поведе некако братскије и искреније о томе мало више говори и да некако дође до тога, да ако се већ мора та трошарина плаћати, а и ја нисам противан трошарине али знам и сећам се да је наш предлог тако и гласио да трошарина не може бити подигнута на вино више од 1 динара. Дакле, иако та трошарина није мала, ми бисмо ипак са њом могли и да изађемо на крај.

Господе читао сам у новинама да је питање трошарине дошло пред Народну скупштину, — не знам је ли о томе штогод решавано, али видим, то да сви кажу да трошарина не може бити већа од 2 динара. Па, господе, није ни била већа. Сад ако је било случајева да је негде била већа трошарина него код нас што је била 2.20 динара, то ја не знам и није ми познато, али кад законски пројекат буде казао да и општине могу ударати трошарину највише до 1 динара, онда, господе, излази то, да је пола динара државна трошарина, пола динара ће бити бановинска, а ако сада

буде дозвољено да може и општина да удари трошарину од 1 динара, онда верујте, господе, да ни једна општина неће избећи да то не учини и да не удари трошарину онолику колико је то по закону дозвољено.

Ето, сада сам о тој ствари изнео оно запажење које сам ја запазио и мислим да то одговара ономе што сам исказао. И молим вас, господе, ипак сам видео да ће се, са овим овде користити опет шпиритусне фабрике, јер то је већ добрих неколико динара испуштено на шпиритусу. Ја мислим да би било више користи да неколико хиљада породица виноградарии буду помогнуте, него оно неколико шпиритусних фабрика колико их има. Ја нисам ни против фабриканата, господе, ја то добро знам да су и сељак и трговац и фабрикант и обртник, да су сви упућени један на другога и морају заједнички да раде и да живе и тако не може ни један staleж са себе скидати терете и на другога мећати, него како је поштено и праведно разделити терет и колико на кога падне тај толико нека и сам сноси али само праведно.

Но, господе сенатори, морам, да и о житном режиму неколико речи проговорити. Ми, господе, видимо свугде у свима државама, које се називају аграрним државама, да се застаје, свугде влада то начело да онај произвођач, земљорадник буде ипак донекле заштићен, иако не у толикој мери, колико би њему осигурало чистог добитка, али барем онолико колико га стоји производња. Тако се и код нас учинило и ми смо сви били захвални Краљевској влади кад је она то учинила, али, господе, ја нећу казати да је то кривица Краљевске владе, него морам да кажем да је то кривица оних који то нису знали да спроведу. Овде не може бити речи о томе ко је за то одговоран, што ће и толике и толике хиљаде и стотина хиљада сељака патити и изгубити, него што ће изгубити односно што је већ изгубио. Изгубио је 8 до 9 месеци камата, сасушило му се 4 до 5% од тежине и још Бог зна шта га још чека у будуће и кад ће добити оно што је требало да добије још лањске године у јулу и августу месецу у новцу.

Ето, видите, господе, немојте ми замерити, ако сам био искрен и овако изнео наше болове, јер су ово занста болови, а држим да и г. г. Министри неће моћи да се некако неби могли слагати са овим, јер је ово фактична истина, оно што нас је задесило, а кад човека нешто боли онда он то мора и да каже.

Господе, тај житни режим како ће бити спроведен ја не знам, али сам мишљења да би ипак требало и за будуће да се Краљевска влада стара и да не пусти онога сељака и онога произвођача и да не пусти онога сељака и онога произвођача, који са кривим знањем зарађује и привређује те прибавља оно што му роди, па да га остави да буде на милост и немилост. изметнут шпекулантима, трговцима и не знам ја коме. Ја сам мишљења да Краљевска влада ипак треба да води рачуна о томе сељаку и после ове школе ја мислим да ће и она знати и умети поћи бољим правцем у циљу потпомагања сељака.

Ја нећу даље да говорим о житном режиму, јер ви читате како је и шта је, а како ће да се сврши то ћемо видети. Али, господо, морам да напоменем оно што је најважније и оно што је требало, по моме мишљењу, најпре да буде учињено и спроведено, а то је закон о раздужењу сељака. Господо, нека ми не замере господа сенатори, што ћу бити овако искрен, да кажем своје жаљење, да Сенат није био онај, који би требало да је изашао у сусрет и колико би он могао и колико би он не знам ја и учинио, али бар формално, да се напољу види да се и Сенат стара за онај сталеж који је у највећем броју и који је најнездравији да се о њему и у Сенату говори.

Господо, ја сам био један између осталих, који сам поднео један такав предлог, али се није усвојио. Ја нисам ни тражио и нисам се ни везао са овим предлогом, али сам ипак желео и тражио да Сенат као такав треба да некакав предлог стави Краљевској влади и да се види напољу да је Сенат учинио оно што треба, а за решавање како ће се десити то ипак није наша одговорност.

Али сада, то је било на прошло.

Господо, док не раздужимо сељака, ја мислим дотле и наши буџети неће изгледати ни близо онако како су предвиђени и те цифре, ја верујем, мораће се јако смањивати и не само зато што тај сељак неће моћи да плаћа, него и зато што он не може куповати од трговаца и занатлија, па ни они неће моћи плаћати, из разлога што не могу своју робу да уновче, услед чега ће бити у слабијем стању и слабије ће моћи плаћати.

Господо, тај сељачки сталеж, као што сам чуо неколико речи, чему се чудим, да се може казати за тај сељачки сталеж троши и баца паре, а не штеди. Господо, то не стоји. Сељачки сталеж увек је био штедиша у извесној мери, штедиша је и данас, а биће штедиша и у будуће, јер је добио лекције. Али да је сељак распикућа, да је разбацивао паре, то апсолутно не може да стоји. Ја нећу казати, да нема појединаца таквих, али то има и код других сталежа. Зато би молио Краљевску владу и г.г. сенаторе, да се заузму, да тај сталеж, који нам треба да буде најздравији, некако спасимо, да му олакшамо и да му дамо вољу за будући рад, јер данас, господо, кажем вам отворено он нема воље, изгубио је наду. Зашто? Зато, што види шта има, а шта нема.

Господо, ја морам казати да одбијам оне речи које су овде пале, да сељак тражи, да му се дугови бришу. То не стоји, господо. Не тражи сељак да му се дугови бришу и опраштају. Не! Он само тражи, да му се омогући, да се нађе начина, како би он своје дугове могао плаћати и исплаћивати, а то је по мојем мишљењу могуће, да се дугови што их сељак данас имаде претворе у дугорочне са једном минималном каматом, са таквом каматом, која би могла одговарати његовом чистом приносу из земље. Ја мислим, господо, да би сељак био с тиме потпуно задовољан. А то морам да одбијем у име свих оних сељака који су дужни, да ни један сељак не тражи да му се опрашта, јер он не тражи милостиње. Он је ипак толико поносан, да он само тражи могућност, да му се омогући, да оно што је задужнио не са својом кривицом него са датим приликама, да може

полако да исплати. Толико сам хтео о раздужењу сељака да кажем.

Услед тога што је тако, морам да кажем, господо, да најбољи економисти пропадају. Зашто? Онај који је био напредан, онај који је био инвестирао машине, сијачнице, косачнице, вршалице итд., тај се морао задужити, јер је увек куповао на отплату од више година, а дошле су већ две до три године, кад њему чистог прихода није остало ни паре, а ипак је плаћао док су му банке давале, кредита за отплату и он је наново оптерећивао свој иметак, зато, да може своју част и своју човечност као сељак да одржи, да му ништа на обрзбу не буде, да није вољан и кадар платити. Али, данас, господо, ни банка не даје ништа. И онај који би хтео али не може да плати, јер не може ништа да добије па да плати, коме је дужан. Ја мислим да нам није стало до тога да баш оно што је најбоље и пропада, јер господо, ја сам за цело ово време увек пратио како Краљевска влада, било пређашње, било данашње, настојавалу и како је и говорено о унапређењу пољопривреде и многи људи су то и чинили и дошли смо дотле да не можемо никуда. Господо, ја вам кажем да није кривица до сељачког сталежа него је кривица до овога стања у коме је сав свет, али опет морам да кажем, да има и до нас кривице, као што је то мој предговорник г. Јовановић лепо рекао. Да се пре погледало, како тај сељак стоји, не би дошло до овога што је дошло, јер да смо имали доста времена да о овоме говоримо, не би се чуо јук сељака и не би га ово задесило и он би могао здрав да се извуче из тешкога стања. Господо, на крају мога говора морам да изјавим још једну чињеницу. Наш овај буџет по моме скромном мишљењу, задесиће опет само два сталежа највише и највећма, а то је у првом реду опет сељачки сталеж, а у другом чиновнички. Господо, зашто? — И земљоделац и чиновник су као једна отворена књига. Земљоделац ништа не може да затаји, он мора да плати сву порезу: ту му је грунтовница и катастар, и због тога он не може ништа да затаји тако је и код другог чиновничког сталежа. Зна се колико је који чиновник плаћен и зна се колико може да му се скине.

Ми треба да гледамо да се оба сталежа не слабе него да се тим сталежима притекне у помоћ да они буду здрави сталежи и онда се можемо надати, господо, да ће бити и наша држава здрава. Зашто? Сељак сачињава 80% целокупног нашег становништва, то је тачно. Па, господо, кад је 80% у једном организму болесно, а 20% здраво, ја сумњам да се и они 20% неће разболети код ових 80%.

Што се тиче чиновника, ја знам шта значи то непоуздан чиновник. Господо, он је све радио што му није потребно, а ништа није радио оно што му је дужност и оно што је требало да ради. Кога год чиновника питате, он вам каже: не могу да живим. Ако је тако — ја се слажем — ја, и ако писам интелектуалац него земљоделац, ја морам стати на становиште да чиновника треба добро платити и тражити од њега да ради и само да ради, а не да чита новине у канцеларији. Мишљења сам, одпустити један део тога чиновништва

непотребног, па оно што остане да ради, али да то буде рад који ће се добро и платити. Ја молим Краљевску владу да притекне у помоћ да се ова два сталеза која сачињавају живот наше државе, да то буде здрав сталез, да буде јак и поуздан.

Господо, ја ћу завршити свој говор и ја вам се лено захваљујем што сте ме тако лено саслушали, изјављујем, у нади да ће Краљевска влада учинити и уложити најбољу вољу, да ће олакшати свакоме који је у тешком положају, а нарочито земљоделском сталезу, који стоји близу јаме, изјављујем да ћу гласати за предлог буџета.

Потпретседник **Др. Новак Фран:** Има реч сенатор г. Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо сенатори, ја сам се јавно за реч иако не мислим да ћу моћи нешто новије казати од онога што су казали ранији предговорници, али сам се јавно за реч што сматрам за дужност да и од своје стране проговорим нешто што стоји у вези са доношењем овогodiшњег буџета.

Скоро сви говорници са великом стручношћу говорили су о узроцима кризе која је изазвала и у нашој земљи једну такво ужасно и тешко стање, да ја морам две до три речи — и ако нисам стручњак — да поменем. Овоме нашем тешком привредном и финансијском стању постоје двојструки узроци, једни су спољни, а једни унутрашњи. Ови спољни дошли су са стране не кривицом нашега народа, већ стицајем прилика у целом свету. Те узроке нисмо у стању ни да спречимо. Други су узроци унутрашње природе, које ми са своје стране можемо олакшати.

О светској су кризи, господо, највећи капацитети и највећи финансијски научници говорили и то сваки од њих на свој начин; они су на свој начин тумачили узроке постанка те страшне и ужасне немани, која је поплавила цео свет, па и нашу Отаџбину. Ја ћу, господо, рећи оно што су и други поменули, али ћу то објаснити са неколико речи, на свој начин. Ја сматрам да је највећи узрок светске кризе ратови, највећи ратови у историји човечанства. Ти ратови су претходили кризи и она је неминовно морала доћи. Ја све то, господо, објашњавам на овај начин. За време ратова бориле су се милијонске војске једна против друге. Да би се те војске могле издржавати, морале су све ратничке стране да се постарају за снабдевање тих војски како војничком опремом, тако и ратничким материјалом и исхраном. Морало је, господо, да дође једно напрегнуто стање у целом свету, — сви су били стављени пред тежак положај; како да се издрже толике војске. И за издржавање тих војски морале су се ангажовати не само зарађене државе, већ и неутралне државе — све су се оне морале старати и напрегнути да задовоље потребе те огромне војске. С једне стране војску је требало хранити и зато су биле потребне велике количине земљишта, не само у Европи већ и осталим деловима света, површине које би могле дати довољно хране за исхрану толиког броја људи. Било је потребно све више и више земљишта обделавати, да би се добила потребна количина жита. С друге стране морале су и фабрике да се старају за снабдевање толике војске потребним оружјем и му-

ницијом. На тај начин фабрична производња развила се до невероватних размера, — и то не само у зарађеним државама већ и у неутралним. За остварење тога, било је потребно заносити све већи и већи број радника, јер само на тај начин могло се произвести све оно што је војскама било потребно. Шта је наступило после рата и после закључења мира. Производња, како аграрна тако и фабрична, није се могла одмах обуставити, већ се радило оним истим темпом како је рађено и у току рата. Али, како се зарађене државе, после рата поступно рестаурирале, то се и код њих производња како аграрна тако и фабрична све више развијала, развијала до те мере, да се више ти производи нису могли пласирати; јер је пијаца била засићена, — и као последица свега тога дошло је отпуштање радника како фабричних тако и свих других. И уколико је контингент фабричне и аграрне производње бивао све већи, а пласирање тих продуката све мање — утолико је и незапосленост све више и више расла.

Незапосленост је стварала даље и мањак у приходима код тих радника, а на тај начин и смањивање потрошње тих производа. Свему томе допринело је још, поврх тога, што је познато свима вама, и убацивање истих производа из бољшевичке Русије. Вама већ добро познати руски дампинг изазвао је повећање нагомивања те робе, а у исто време повећао и број незапослених радника. Пад потрошње у исто време је изазвао и поремећај у финансијским односима целог света. То је изазвало, господо, још и оно, што је појачало, другим речима, што је погоршало ово стање, изазвало је тако звањим финансијским поремећајем, а из овога је дошла криза поверења у целом свету. И то, господо, што се десило у свету, дошло је и код нас, и ми то нисмо могли спречити. Али, код нас се десило још нешто, што је такође важно да се помене. Код нас има и т. зв. унутрашњих узрока, који су појачале ову кризу, и изгледа ми да и те унутрашње узроке ми нисмо могли спречити. Ја баш нарочито хоћу да поменем мој родни крај, јер ти унутрашњи узроци често су независни од нас самих. Код мене, у моме ужичком крају, била је прошле године једна незапамћена суша. Од Петров-дана до јесени, за четри месеца, није пала киша; а сада ова страшна и дуга зима, која траје скоро седам месеци, још је више појачала то тешко стање, те су се потрошиле у последње резерве како људске, тако и сточне хране. Отуда је та невоља још јаче код нас наступила. Као што и сами знате, господо, све то нисмо могли ми да спречимо; али је народ у тешким приликама, и сада, када је и Народно претставништво дошло, цео је народ управно очин у нас, да му помогнемо.

Ја дубоко верујем да и Краљевска влада и Народно претставништво све чине да народу помогну и да му олакшају тешко стање. Сви ви и сами видите, да ови велики напори које чине Краљевска влада и Народно претставништво иду на то, да колико толико олакшају ову нестајницу, ову кризу, како привредну тако и финансијску. Наш буџет који нам је поднесен, и о коме ми данас решавамо, рађен је баш у моменту када се старају сви фактори да народу олакшају. То

се старање види из овога што је најважније: да је буџет близу три милијарде мањи него што је био прошлогодишњи; али је сада питање: колико ће се моћи тиме народу помоћи. Смањивање буџета морало је да дође; смањивање буџета било је потребно; јер оно што ми можемо у даном моменту да чинимо, прво од свега тога то је штедња. Штедњу треба провести систематски, не само код појединца, него и код државе. Камо среће да смо могли још и више овај буџет смањити, да бисмо тиме још више олакшали народу. Само, и то смањивање буџета мора да буде пажљиво, јер често пута то смањивање може да повреди и виталне интересе нашег народа, и да произведе негативно дејство од онога што се желело постићи тим смањивањем буџета.

Ја хоћу само овом приликом да кажем да је то смањивање често пута тешко за извесне грање наше администрације, тешко за нас саме. Из нашег предложеног буџета видимо да су те уштеде вршене свуда. Опасно је нарочито штедити на оним издацима, који су врло важни, а то је штедити на нашој узданици, на нашој војсци.

Улазећи у анализу буџета осетио сам, господо, да је и Министарство војно учинило све што је могло. Министар војни, пошто сам био присутан у буџетском одбору, кад се говорило о војном буџету, Министар војни уложио је све, да онде што је најважније, најсуптилније, где смо ми сви најопрезнији, да и ту штеди, колико год може више. На томе му хвала!

Ја хоћу само да поменем једну његову одлуку, једну његову уредбу, с којом је још од 1 фебруара смањно извесне издатке у државном буџету, пре него што је нови дошао, преко 24 милијона динара тиме, што је уредбом смањно држање коња извесним официрима, почев од себе па на ниже. То, господо, можда многи не знају, али ја сматрам да имам право, да у Сенату то подвучем. Још је учињено врло много смањивања у новом буџету, што се види, да је озбиљно схватио тешко стање, у коме се земља налази.

Још једна бојазан, господо, коју осећам, кад ово говорим, од тога смањивања у буџету, кад је у питању школа. Господо, ви знате да су школе потребне народу, ви знате, да је просвећеност нашег народа на веома ниском ступњу и може бити да просвећеност у нашем народу спада међу последње државе у Европи. А и поред свега тога морали смо стицајем прилика да укидамо кредите онде, где би требало да то најпоследње буде. Ја ту бојазан морам овако да кажем у Сенату, зато што сам 36 година био просветни радник, па ми је врло тешко, кад о овоме питању говорим зато, што знам шта ће да буде са оним грађанима ма каквога града у земљи, у коме се укине нека школа, гимназија или која друга. Њима ће то врло тешко пасти и врло ће се тешко осећати, али ако је невоља, ако је нужда, да се штеди, немам ништа против тога, само бих молио да се у томе буде пажљив, опрезан, јер иначе може да изазове врло незгодне последице.

Још хоћу да напоменем једну ствар, хоћу да захвалим Краљевској влади на старању да се изађе на сусрет жељама народа, што је учињено

тима — као што све знате — што је Краљевска влада поднела неколико врло важних законских пројеката, које је тражио целокупан народ. Један од тих пројеката је, господо, укидање овога житнога режима, тај је Закон у току и биће ускоро свршено дело. Други је законски пројекат о укидању или смањивању трошарине на вино и ракију, или барем измена система о начину наплатае те трошарине. У овим тешким данима ја не мислим да ће то много помоћи народу, да лакше преброди ову кризу, али ће га мало умирити, мало ће га успокојити, што ће видети, да се Народно претставништво и влада стара о њему, да га колико толико задовољи у овим тешким данима. Ово смањивање трошарине на вино и ракију има више морални ефекат, како у моме крају, тако верујем да је и у већини наших крајева нарочито у Шумадији.

Треће, из новина и иначе видели сте да се Краљевска влада бави врло озбиљно са једним великим проблемом, који је најтежи, тежи од оба, која сам поменуо, а то је питање раздужења сељака. Само је моје мишљење да је тај термин рђаво употребљен и мени је мило, што је мој пријатељ претходник рекао да народ не тражи уништење тих дугова, него само регулисање, зато бих ја ставио тај проблем: регулисање не само сељачких него свих дугова. Те дугове, који су дошли како код сељака тако и код занатлија и у опште грађана, није донела потреба самога живота, већ болесно стање, које је после рата владало у привредном животу нашег народа.

Велики број есконтних завода поред осталих највише су учинили, да се народ тако лако задужи. Да бих ово поткрепно рећи ћу да у моме малом Ужицу, које имаде 7,500 становника има 6 есконтних завода, а округ Ужички још седам, то значи у моме сиромашном крају 13 есконтних завода. Кад то помњем, онда вам је јасно зашто се народ у тим крајевима задуживао, имао је могућности да дође до новца без обзира на његову потребу и његов привредни живот, јер то болесно стање изазвало је — по моме мишљењу — растење тих есконтних завода и то је опет изазвало и могло је да изазове растење велике каматне стопе. Решити регулисање тих дугова значи решити питање банака. То су два проблема један са другим у вези. Немогуће је олакшати сељацима њихове дугове, ако се на неки начин не преуреди наше банке и наши есконтни заводи. По мом мишљењу, све што је несолидно, све што је зеленашко, треба уништити и поставити такве услове за егзистенцију тих завода, да малим зеленашким заводима онемогућимо опстанак.

Чули сте, да је у Народној скупштини посланик Милован Лазаревић рекао, да има у Шумадији есконтних завода, који су узимали не само 20, 30 и 40% већ и 60%. То је толико страшно и скоро невероватно! И у моме крају су узимали 40%. Ја имам у цепу једну признаницу, из које се види да је у једном малом месту Ариљу један имаућан човек добио новац од завода по 40% каматне стопе, разуме се у разним формама. Ви знате кад се плаћа камата 40%, да се за две и по године дуплира дуг управо за две године. Значи ако је неко дуговао 1000 динара, онда ће

на ту суму интерес на интерес бити за две године 1000 динара. Ето разлога, зашто се наш народ, сељак и грађанин и занатлија лако задужно.

Да би се томе стало на пут, мора се по моме мишљењу с тиме у вези да реши и питање уређења тих банака. Ми сви знамо да и о томе води рачуна Краљевска влада и да ће и то питање ускоро бити решено.

На завршетку свога говора, господо, да учиним једну компарацију и жељу мојим драгим друговима и пријатељима у Сенату. Ово тешко време у коме живимо, ова ужасна криза, мора да прође онако исто као што мора да прође и каква заразна болест, онако исто као што је било у животу народа и у ранијим временима, та болест расте, набуја и опада и мора да прође. Ја желим да то буде што скорije код нас. Желим да дође опет оно лепо доба, као што је некад било у нашој малој предратној Србији, кад се свако осећао срећан и задовољан. Желим да у овој нашој новој, великој Југославији дође оно исто доба мира, среће и задовољства, као што је некад било у малој Србији. Ја хоћу овде с ове говорнице да кажем колико се осећам радостан и пресрећан кад видим у овом високом и отменом дому браћу без разлике вере и без разлике племена; видим браћу из свих крајева, сакупљену у овако отменом друштву и желим да и цео наш народ буде овако сложан као што смо ми у овом Сенату. (Бурно одобравање). Ја сам скоро 30 година био на челу једном просветном заводу; био сам на домаку валовите Дрине, где се свакодневно чуо вапај и уздах оне наше браће с оне стране, наше браће, која су уздисала и патила у ропству, прво под Турцима, а после под Аустријанцима. Ето, зашто су код нас у нашим крајевима тако много мислили о великом делу народног уједињења. И дочекали смо га. Али ова тешка криза убија нам мисао, убија нам осећај и често пута не можемо да схватимо колико је велико ово велико дело нашег народног уједињења. Ми смо се, браћо, као држава ујединили, ми имамо стварно извршено велико дело наше, али има нешто што још није извршено, а то што није извршено, није извршено потпуно наше духовно јединство свију наших племена, свију нас. А то мора да дође. Та идеја југословенска јача је од свих малих и ситних покрета који би јој сметали. Та идеја је јача од свега. Народ без обзира на веру и покрајине осећа данас онако како осећа и наш узвишени Краљ, а то је да ово наше јединство не може нико разбити и да ће доћи доба среће и радости у целој земљи. С овим ја завршавам свој говор. (Бурно одобравање).

Потпретседник Јован Алтипармаковић:
Има реч сенатор г. Др. Васо Глушац.

Др. Васо Глушац: Господо сенатори, после онако лепога стварног и логичног експозеа г. Министар финансија, што га је дао о предлогу буџета за 1932/33 годину, ја не бих имао ништа да кажем о саставу самога буџета и његовој висини. Али из овога експозеа г. Министра финансија добио сам импресију, да наша Краљевска влада води озбиљну бригу о економској снази нашег народа. А та брига, господо, Краљевске

влада није малена кад се узме у обзир велика економска криза, која је захватила цео свет, па и наш народ. Стога хоћу овом приликом да истакнем напоран рад Владе г. Петра Живковића од 6 јануара до данас.

Наћи ће се и биће увек људи који ће сваку владу, па и ову критиковати и приговарати јој ово или оно. Али кад погледамо у каквим је приликама ова влада преузела државно кормило у руке, морамо јој одати свако признање. Погледајмо само нас, господо, у овом високом Дому, како се данас ми братски односимо један према другоме, како се не делимо ни по верским ни по племенским групама и не тражимо да се надгласавамо и да се пребројавамо колико је којих, било то по вери или по племену. А како је било негда?! Да ова Влада није ништа друго учинила, него само стишала ове партијске, верске и племенске страсти од пре 6 јануара, морали бисмо јој одати наше особито признање (Гласови: Тако је). Оно стање од пре 6 јануара био је пакао, у коме су се се испољавале наше најгоре мане и страсти. Ми смо се били у тој страсној партиској борби толико избезумили, да нисмо гледали у брата брата, него смо у својој избезумљености дизали руку један на другога и заборавили да мислимо о срећи и добру своје заједничке мајке отаџбине. У тој страсној борби пролила се и невинна братска крв и настало је једно страшно и неиздржљиво стање које је претило да уништи плодове од толико векова. Али наш добри геније, који лебди над нашим јединственим југословенским народом и чува га од пропасти послао нам је спасиоца у особи Његовог Величанства Краља Александра (бурни усклици: Живео), који је учинио генијалан и јуначан наполеонски потез са 6 јануаром и 3 октобром 1929 године. Укидањем партија и партиског живота, поделом Краљевине на 9 бановина и давањем земљи јединственог имена Југославија; наш велики Краљ учинио је велико историско дело и доказао је да је прави праунук јуначког Карађорђа и генијалног Његоша (Гласови: Тако је). Народ је потпуно разумео свога јуначког Краља и са одушевљењем прихватио његове мудре одлуке. Значи, да су народу биле дозлогрдиле оне партиске борбе што су их подржавили појединци, често пута у своју личну корист.

Краљевска влада г. Петра Живковића одмах је врло озбиљно схватила своју дужност и почела интензиван рад у свима правцима. Тај је рад био и добар и плодоносан; тако да је за 2 и по године стишао и тако рећи уништио партиске страсти у нашем народу, увео потпуну јавну безбедност у читавој земљи, донео многе законе, изједначио законодавство у свима бившим покрајинама и унапредио многе гране државне управе.

И кад се после две и по године видело да су се прилике измениле на боље, осетила се потреба да се опет уведе парламентарни режим и наш велики уставни Владалац дао је земљи Устав и нови изборни закон за Народно претставништво, које се по Уставу дели на два дома, на Народно скупштинско и Сенат. У обадва дома народ је послао своје најбоље људе, тражећи од њих да искрено и предано раде за добро народа Краља и

Отаџбине и да не допусте да се икада више врате оне нездраве прилике у наш парламентарни живот, какве су биле пре 6 јануара 1929 године.

Господо, ово су искрене жеље нашега народа, који воли да живи у међусобној слози и љубави и жели мир, ред и рад, а одвратне су му све оне партиске зајивнице и партикуларистичке идеје, којима су га тровали несавесни партизани. Судећи по данашњем раду Скупштине и Сената, може се мирне душе закључити да ће народ са тим радом бити задовољан, јер су сви чланови Народног претставништва схватили своју дужност најозбиљније и заједно са Краљевском владом прегли да пронађу све путеве и начине, како би могли своје народу помоћи и олакшати му данашње тешко економско стање. Никада наше Народно претставништво од ослобођења до данас није озбиљније улазило у поједина питања и расправљало их овако достојанствено као данас.

Господо, све ово даје наде, да ће ово Народно претставништво заједно са Краљевском владом решити добро сва она питања која интересују наш народ. Тешка економска криза која данас влада у свету тишти и наш народ, а нарочито нашег доброг сељака. И то рђаво економско стање нашег сељака, које је у неким крајевима врло озбиљно и готово неиздржљиво, главна је брига и владе и Народног претставништва. Да би се олакшало то тешко стање нашег сељака, донесени су већ неки закони у ту сврху, а и државни је буџет стога знатно смањен. Али, ако би се нашем сељаку хтело темељито помоћи, треба донети закон о раздужењу сељака и треба сељака заштитити од великих камата, које он данас плаћа на своје дугове.

Господо, колико знам расположење Народне скупштине и Сената, па и Владе, држим да ће се ово питање ускоро решавати јер сви увиђамо да је крајње време, да се нашем сељаку помогне. Па кад буде сељак добро стајао, онда ће стајати добро и сви други слојеви нашег народа, који углавном о њему овисе и од њега живе. Државни буџет овога пута знатно је смањен, јер су изостале многе инвестиције. Али, господо, има крајева у нашој Краљевини, где држава још дуго низ година мора помагати и подизати, јер су ти крајеви запуштени и сиромашни. Такав је случај са Босанском Крајином, боље рећи са Врбаском бановином. Врбаска бановина је имала несрећу, да је као саставни део Босне и Херцеговине била 40 година под управом бивше Аустро-угарске монархије. И непријатељске власти нису хотимнице посвећивале никакве пажње тим крајевима, који данас сачињавају Врбаску бановину, па се трагови таквог рада или боље рећи нерада и данас много осећају у виду велике културне запуштености и заосталости читавих крајева те бановине.

За прошле три године, откад је основана Врбаска бановина, учињено је у томе крају више него за свих 40 година окупаторске туђинске власти. Али та је запуштеност толика, да се за тако кратко време није могло учинити онолико, колико је то учињено у другим сретнијим крајевима постепеним и дуговременим радом. Стога је Врбаска бановина у просветном, привредном и здра-

вственом погледу и данас најзаосталија од свих девет наших бановина.

Иако се интензивно радило од ослобођења до данас, а нарочито за последње три године, ипак су просветне прилике у Врбаској бановини врло рђаве, јер још увек имамо преко 80% непписмених. А то није случај ни у једној другој бановини.

Кад је основана Врбаска бановина 3 октобра 1929 год., било је крајева где на 50 километара није било ни једне основне школе. Читаво Змијање Петра Кочића имало је само једну једину школу, која је подигнута на неколико година иза ослобођења.

Да вам прикажем, господо, разлику између рада бивших партиских Влада и ове Владе, откада су основане бановине, навешћу само број школа што су их подигле партиске Владе и што је подигла ова Влада, односно њена банска управа. На истом територију Врбаске бановине партиске Владе подигле су за 10 година 160 основних школа, не рачунајући ту оне школе које су биле српске па претворене у државне, а ова Влада, односно њена банска управа за две и по године подигла је, господо, 178 школа. Али и покрај тога Врбаска бановина требала би још 500 школа, па да се испореди са другим напреднијим бановинама. У погледу средњих и стручних школа стојимо још слабије.

Хигијенске прилике такође су врло рђаве у Врбаској бановини. Народ је сиромашан и непросвећен, па услед слабе исхране и нехигијенског живота у кући, тару га све могуће болести, а нарочито туберкулоза.

И у пољопривредном погледу Врбаска бановина стоји на задњем месту, јер у њој још и данас 90% тежака оре дрвеним плугом, а сточарство је у толикој мери заостало, да је крајње време да се обнови и оплемени.

Трговина, занати и индустрија такођер су врло неразвијени и налазе се у стагнацији и опадању, а томе су криве опште поратне прилике, односно неприлике, недостатак обртног капитала и повољног кредита, неродница у прошлим годинама, презадуженост тежака, тога главног потрошача, и недостатак јавних радова у већем стилу.

Узевши дакле све у свему може се без претеривања рећи да су културне, привредне и хигијенске прилике у Врбаској бановини управо очајне и народ тога краја уопште своје погледе у своју националну државу и нада се од ње брзој и издашној помоћи.

Ова је влада и досада водила озбиљну бригу о томе крају, нарочито у просветном погледу, па се надамо да ће то чинити и убудуће, јер то заслужује Босанска Крајина и по својој историској прошлости и по националној и родољубивој свести Крајишника, који су са неумрлим Петром Мрковићем још пре 56 година са пушком у руци нагостили дане ослобођења и уједињења читавога Југословенскога народа.

Босанска крајина има све услове за културно и привредно подизање, само треба помоћи и истрајнога и смишљенога рада од стране државе и њених органа.

На територији Врбаске бановине налази се у нашој држави највеће шумско индустријско предузеће Шипад, од којег Босанска крајина има најмање користи. Пошто је то предузеће акционарско друштво, у којему наша држава има преко 95% акција, жеља би била свих нас Крајишника, а и право би било, да држава то предузеће препусти Банској управи у Бањој Луци, да га она води и да његове приходе употребљава у културно, просветно, привредно и здравствено унапређење Врбаске Бановине.

Кад би Краљевска влада прихватила овај мој предлог, онда Врбаска Банска управа не би тражила субвенције из државног буџета, која јој је потребнија него икојој другој Бановини.

Водећи рачуна о економској снази народа, нови је буџет смањен према прошлости готово за три милијарде динара. Ово смањивање буџета нарочито је погодило чиновнички staleж. Иако су неке животне намирнице појевтиниле, ипак чиновнике припадности нису биле довољне за пристојан и безбрижан живот, јер су још увек остале кирије станова врло високе као и скупоћа одећа. Стога ће ово смањивање чиновничких припадности погодити све чиновнике без разлике, а нарочито оне у великим градовима, где чиста плата иде за кирију стана. Добро би било да Краљевска Влада води о томе рачуна, па ако у току године буде буџетске могућности, да чиновницима опет врати досадашње припадности.

Државна организација, господо, почива на чиновништву, и то чиновништво треба тако платити, да може пристојно живети, па ће према томе и своју службу боље и савесније вршити.

Наша државна администрација је у много случајева рђава и гломазна, и ја сам уверен да би се могла упростити и појевтинити, па нам не би ни требало толико чиновника колико их имамо данас.

Поделом државе на бановине ми нисмо смањили број чиновника, него смо га шта више повећали; а Банске управе, односно Банови, нису добили веће компетенције, него што су је имали бивши велики жупани.

Стога би било неопходно потребно, да се Бановима дадне већа компетенција у њиховом раду. Тиме би се без сумње упростила администрација и заштедило би се на броју чиновника барем у централној управи.

Исто тако, господо, расипа се народни новац око издржавања малих, а сиромашних сеоских општина; плаћајући општинске функционере, који, барем код нас у Босни, не доносе никакве користи народу.

Стога би требало организовати много веће сеоске општине и дати им већи делокруг рада, па да народ види од њих користи. Овакове, какве су данас, оне су му само на терет и суву штету.

Прегледавајући предлог финансијског закона, нашао сам у њему много параграфа, који поништавају поједине одредбе позитивних државних закона, који су донесени редовним путем и држе се још на снази. Држим да је ово врло рђава пракса, да се закони мењају на овај начин.

Наш народ који нас је бирао и послао овамо, с правом очекује од нас, шта ћемо рећи у

овоме Високом дому и хоћемо ли радити по његовим оправданим жељама. Стога ћу и ја изразити још једну своју и народну жељу, упутивши је Г. Министру унутрашњих дела. Ја држим да су се прилике код нас од 6 јануара на овамо толко измениле и консолидовале, да би нам Г. Министар унутрашњих дела могао без никакве бојазни поднети предлог новог закона о штампи, који бисмо ми проучили и донели, и тиме омогућили много више оправдане и потребне критике у нашем јавном животу.

Данас кад овако елитно изабрано народно претставништво и Краљевска влада стоје као један човек и заједнички воде најозбиљнију бригу о свима питањима народног живота, — држим, да би и ово питање закона о штампи, повољно решено, ишло баш у прилог самоме Г. Министру унутрашњих дела.

Верујући да ће Краљевска влада водити рачуна о свима напоменама и оправданим жељама које су изречене у овоме Високом дому, и да ће јој и надаље као и досада добро народа бити изнад свега, — ја ћу гласати за овај буџет, са жељом да живи, цвета и напредује наша велика и моћна Краљевина Југославија.

(Аплауз и бурно одобравање).

Потпретседник Јован Алтипармаковић:
Има реч г. сенатор Др. Емило Гаврила.

Др. Емило Гаврила: Господо сенатори, високи Дому, ми смо у адресној дебати дали признање Влади на њеном раду у ван-парламентарном добу. Тај рад је био напоран, тај рад је био пожртвован. Незавидљив је био њихов положај. Кад смо ми овамо дошли, ми смо дошли да им помогнемо, да пређемо преко тога доба да бисмо га довели у право парламентарно доба, које нам је обетовао Њ. В. Краљ кад је инагурисао ван-парламентарно доба.

Желећи да помогнемо Влади, ми ћемо јој дати на време буџет, она ће га добити, јер га треба држава да не бисмо ушли у дваестине.

Ради овога, иако смо у положају да радимо доста неприродном брзином, јер се од нас тражи да радимо, опростите за ово упоређење, као американска машина за брзо пенцетирање, или као онај експресни апарат Југобразила, који за пет минути даје 200 готових кафа — ми смо ипак стигли, иако смо имали врло много примедба да учинимо, нарочито на Финансијски закон, где се у многоме вређају многи позитивни закони. Ми смо могли, после извесних објашњења, прогутати многе ствари, али ја морам рећи да има један параграф који ми не можемо прогутати, а то је § 30 Финансијског закона о слободи науке.

Много је што-шта пропуштено, до сада, у нашем јавном животу. Сви сте ви о томе говорили и ја бих могао да не говорим. Било је много фаталних погрешака у нашем животу и кад би се све оне помнијале, не би никада било конца ни краја. Раније владе пренеле су у наслеђе ван-парламентарној Влади све те погрешке. Многе су ствари исправљене, али ипак није све могло да се ликвидира. Иако је влада била у положају без

граничних могућности, ипак није нека важна питања решила. Ја ћу бити слободан да наведем неколико примера, где је Влада могла да употреби свој положај да реши та важна питања. — Ми знамо, господе сенатори, да ми нисмо парламентарни претставници. Ми немамо моћи, као што је то случај са Француским Сенатом који је недавно срушио Лавалову владу, — да рушимо владу. Ми нећемо да је рушимо, већ хоћемо да је помогнемо, да изведе своје замисли те да дођемо до тога положаја, да је можемо рушити. И ту нам даје један зрачак наде изјава Министра унутрашњих дела, г. др. Милана Српкића, у Скупштини, који је рекао, иако ми немамо ту моћ да рушимо владу, да нам се влада неће наметати, ако изгуби наше поверење. Ја то са задовољством примам к знању. — И господе, ми томе средству нећемо сада прибегавати, јер је наш први и главни циљ да помогнемо народу у тешким и претешким приликама које данас притискују цео свет — и ако сте пратили публицитет и штампу ви сте могли видети и да данас највећи светски капацитети не могу данашњем стању да нађу лека. Лек се тражи и њега ће бити, али не сад, одмах. Ја се потпуно слажем са предговорником г. Вујићем који је данашње стање упоредио са кугом и келером које дођу с времена на време у свет, униште све, нестане их, па потом опет дође све у нормалан колосек.

И ово ће да прође, али наша је брига да са што мање губитака и жртава дочекамо то добро време. И ако ми, дакле, немамо још ту власт, да нашим неповерењем шкодимо положају Владе, ја се надам да ћемо доћи до тог положаја, и и да ћемо и ми доћи до каквог сенатора Боре, за кога сваки час видимо у Америци да дрма светом; да ћемо и ми одавде имати позицију, а не као данас, када се случајно ваљда нећу да кажем хотимично-иде за тим, да постанемо гласачка машина. Ја знам да се сви ви, господе, слажете да мном, да ми то нећемо да будемо. (Чује се: Тако јел)

Преко реда ћу да се задржим на ономе што је мој предговорник г. Глушац рекао. Мени изгледа, господе, да се од горе ради на багателисању овога дома.

Ја то видим у држању штампе, господе. — Бадава ви говорите овде што хоћете; бадава мој пријатељ Шокорац и остала господа стенографи пишу оно што ви говорите, када тамо напољу седи свакога дана делегат Пресбирео са својим оружјем: маказама и црвеном оловком. И ви нећете видети ни у једном овдашњем листу оно што се мисли да није повољно. Видећете у нашим листовима како се мало доноси о Сенату, скоро као и да не постоји. То имате све да захвалите маказама, поткресавану цензоровом. И када се данас толико говори о разоружању, ја молим високу Владу, да и то оружје узме из руку господина цензора, и да нас пусти да говоримо, и да се оно што говоримо и даље чује. (Аплауз). Ми имамо овде јавност; имамо наше новинаре; али је све то мало. Нека се далеко чује: да ми бринемо бригу о свему и свачему.

Ја не могу да верујем, да је у интенцијама високе, наше Владе намера: да се дискредити-

ра ова наша институција, за коју сам ја увек држао да је потребна. Ја сам стајао уз Стојана Протића, и с њиме сам и пао. И други наши велики људи увек су били за два дома. Зашто — о томе нећу да говорим. Сваки који прати науке државне и правне, зна шта је Сенат данас. Али, господе, кад знамо да постоји један дневни лист у провинцији, ван Београда, који потпомаже Владу — иначе не би могао постојати — а, ја верујем да она има разлога, доброг разлога, што то ради — и када тај лист никада ни слова не донесе о Сенату, шта то, господе, значи? Да ли је то са знањем оних који помажу тај лист? (Чује се: Који је то лист?) Опростите, ја ћу то рећи на надлежном месту. Да је Г. Министар ту, ја бих му рекао, али рећи ћу му. Тога има. Али, немојте да изгледа, да сам ја, као новинар, против једног листа.

Ми смо овој влади захвални и зато што видимо да нам излази на сусрет. Многе идеје, многе жеље које су пале како у Скупштини тако и овде у Сенату, добијају свог израза како у новим законским предлозима, тако и у извесним наређењима. Ја те законске предлоге нећу сада овде да цитирам, јер их је г. предговорник све набројао, али се бојим, по трећи пут се бојим да ћемо добити те предлоге, а ваљда нећемо опет овако тркомнице радити, него ћемо имати довољно времена да их добро проучимо. Ја ћу се на то још вратити, само хоћу да се обазрем на неколико позиција буџета, управо Финансиског закона. Наншао сам, не знам где: скупштина нам је послала пет пројеката, тако да не можете да знате шта је решено. Данас видите ове пет-шест пута су мењали а нама нису дали ни једанпут да мењамо. Како рекох, видео сам негде свиларство, које смо добили готово и нисмо умели да га одржимо и да је дошло до тога да ће га Министар финансија или продати или дати под закуп. Нису ту у питању толико помињане свиле не чарапе; јер свиларство је нешто друго. Од свиларства живи један велик број највеће сиротиње бавећи се кокоњима итд., па је жалосно да ми то нисмо знали одржати. А има још једна установа и ја и мој пријатељ и ми смо преправили много амандмана, много исправака, па смо морали све да оставимо, само да удовољимо потреби да буџет буде готов до 1 априла. Међутим амандманима био је и онај о нашем речном бродарству. И ту држава не зна шта ће с њиме. Њу то много кошта, а нема комерцијалнога духа којима би се то водило и ми доплаћујемо. Још 1923 године био је готов предлог у Министарству да се створи једно акционарско друштво, које ће прекупити целу речну пловидбу и цео њен пловни парк. Међутим, нашле су се онда неке невидљиве силе које су то осујетиле и данас ми видимо да нас терети наш буџет, да терети то речно бродарство и морам да нагласим, да би добро било да г. Министар створи акционарско друштво и да га прода. Тиме бисмо постигли то, да бисмо растеретили наш буџет а добили бисмо једну лепу суму новаца, која нам је данас тако много потребна.

Ја овим, иако није г. Министар ту, желим, нека то уђе у стенографске белешке, а ја знам да

ћу наћи и друге пријатеље, који ће нам помоћи, да један образложен предлог не сада у току буџетске дебате, него доцније, поднесемо Влади у томе смислу, и постигли бисмо још нешто, да би трезурирани неки капитали ушли у то, јер кад се добро трговачки води та установа... али молим вас (Говорник се обраћа на једног сенатора) немојте да гледате на сат, већ хоћете да ми ускратите право на говор, — ја сам све слушао мирно, ја ћу врло кратак да будем, каже тако сваки па опет отегне три сата, и ја ћу тако да кажем (Веселост). Ја сам уверен да ће многи новац, који је у трезору данас, па да не кажем и по чарапама и по сламњачама (Смех) и ко зна где, да ће много новца изаћи, ако се нађе погодан начин, да се тај пловни парк прекупи, и Влади помогне у тешкој ситуацији.

Да покажем предусретљивост наше данашње Владе, којој сам ја због тога много благодаран, ја бих требао да поднесем један ребус, какав је одношај: једна калуђерица, један типограф, Влада и Сенат (Смех). Господо, то може изгледати смешно, али то је врло крупна ствар (Милан Поповић: Чујмо!). Та калуђерица, та се уништава у другом свету из аероплана. То је једна лептирица, која наглом брзином уништава највеће шуме. И у Немачкој и у Чехословачкој свуда се води велика борба против те поне, како се зове та лептирица. Зато сам рекао „калуђерица“. Она се појавила и код нас. Иако не буде одмах пре пролећа, док се она не развије, ако не буде уништена, она ће да нам уништи и босанске, херцеговачке и црногорске шуме и њој онда нема краја. И, господо, и типограф — то је један црв, тако се зове поткорњак, који је такођер уништавао наше шуме у Херцеговини и тамо је та борба против њега доста успешно вођена. И предусретљивост Владе је у томе, да је на сугестију једног сенатског одбора, привредног одбора, где је показан и начин, како се калуђерица из аероплана и чиме уништава та пона, да је обрела да ће учинити то још за времена, и ја то овде зато спомињем да је ухватим за реч, да она то занста и уради и да нема спаса нашим шумама, ако се то не уради. (Сенатор г. Иван Хрибар и још неколико господе сенатора одобравају).

Кад бих говорио о новим финансијским и економским законима, који су већ овде набројани, пре него што нешто о њима кажем, допустите ми, да вам једну дечију идилу изнесем.

И та идилла постаје врло карактеристична и ако се десила у врло високом дому. Још пре неколико година, када наш Престолонаследник није био соко над соколима, он је у својој соби имао своју малу железницу и он је њу увек водио, и када га питаху: куда ће? он је казао: у Селце, јер је он тамо провео на мору код Црквенице, у Селцу, и он се је тако радо сећао да иде у Селце. Па кога ће повести? — Па ађутанта, па Мирка; момка, и куварницу и све, — само неће да каже: Мис Бел. то је његова одгојитељица — Енглескиња, која је била са њим врло строга, и стога није хтео да је води и неће нипошто да каже њено име. Па му онда кажу: Ваше Височанство, Ви знате да су и други путовали са нама. Они хоће да наведу да он каже да ће повести и

мис Бел. А он неће да каже. Па кога још, — питају га, а он одговара: краву. Зашто? јер је са сваким возом ишла једна крва да имају знате шта треба.

И, господо, кад год наша три драга Краљевића, која су зунта златни, особито онај први, соко, трећи, онај мло и средњи; онај средњи немирни чупавко, које ми сви волимо, кад они путују, увек са њима путује и једна крва, да имају здраву и чисто млеко, како треба. И како они претстављају, господо наша три племена; нека су живи и здрави (гласови: Живели!) срећа би и радост била донста у свему потпуна, кад би поред та три племена, као симбол Словенства целог, била и једна мала принцеза, Славка или Славја (Смех).

Да сада пређем, господо, да наставим реченицу. Та крва, која са њима путује, може да подмири намењену потребу, само ако је негована, ако је добро храњена. И тај племенити створ божји, који нам даје добро млеко, даје нам путер и сир, и кад га људи месождери закољу, добићете од њега бифтек и лунгенбретен, а можда и росбиф (Смех), а свакако и ужичку пршту. Господо, таква једна музара била је до сада наша Војводина. Увек се говорило: богата Војводина. Богата и немилице се исисавала од свију режими. Господо, ако је не храните, нећете имати ничега (гласови: Тако је). Она ће да Вам малакше. Неће малаксати, већ је малаксала и у низу ових пасивних крајева можете је већ убројати. Она је догурана до руба пропасти, и ако се не остваре неке олакшице, она ће се сурвати, неће имати ни она ништа, а ни они крајеви којима је она помагала.

Што је њу упропастило? Од ослобођења до данас непрестано је говорено: пазите на канализацију, пазите на водне задруге, пазите на пумпе, иначе ћемо се вратити где смо били пре 100 година и претворити се у мочвару. Бадава је то говорено, јер ништа није помогло. Напротив, погоршало се. Баш тамо, где су те водне задруге, насељавани су колонисте и аграрни интересенти, који нису били у стању да плате ни порез, а камо ли велике доприносе за водне задруге. И кад је дошла она велика поплава у Бачкој, онда је њима натурен један зајам од 75 милијона, да се појачају бедеми итд. И они нису били у стању да издржавају водне задруге. Има нека мала помоћ у буџету за тај циљ, али ја, господо, држим, да је то једна полумера, и ако се то друкчије не уради, ако се не приђе другом начину да се помогне, то ће бити од катастрофалних последица.

Друга ствар, господо, која дави онај народ, то је тз. доходарина. Ви, господо, из Шумадије на вашу срећу не знате шта је то, али ми други знамо. Ја сам поломио прсте пишући о томе и као велики жупан и као новинар и као известилац, да то није могуће да се плати, јер се тога толико нагомилало у цифри од по прилици једне милијарде, а то не може нико да плати, јер је то незаконито набачено на онај народ. Закон је после укинут, не постоји, али то су они тешки заостаци, који кроз седам година нису разрезивани кад су биле добре године, а почели да се уте-

рују кад су дошле рђаве године. А зашто нису раније разрезивали? Ма какво ви мишљење имали о мађарској администрацији, она је у извесним приликама и односима била одлична, јер ми знамо да је администрација у Немачкој и Пруској добра, а ту администрацију примили су Аустријанци па је поправили, а Мађари су и ту аустријску администрацију примили и даље је усавршили. И тако смо ми, господо, у Мађарској имали најбољу пошту у Европи, имали смо врло добро организоване финансијске дирекције и цео финансијски систем уопште. И то смо ми господо затекли и нашли смо међу старим чиновницима људе — баш је један био Буњевац из Суботице пок. Пеликан, који је први наименован за нашег финансијског директора. Он је био одличан финансијски стручњак и почео је да ради, јер се за време рата нагомилало много платежних налога, ту су лежале стотине милиона, које се за време рата нису убирале. Једнога дана падне неком начелнику у Министарству финансија на памет да неће са тим људима да ради, јер да су то национални елементи, треба их растерати и увести тзв. белгијски систем. И усред зиме, кад му време није, око Божића, стигне наређење да се сви ти људи растерају по селима и малим српским варошицама да би се провела децентрализација. И шта је била последица? Људи су казали: „Ми не можемо да се селимо“. Дошле су депутације и молиле. Ја сам баш онога дана био именован за великог жупана и они ми дођу и причају, а ја кажем: „Знам, шта је, ајдемо код Министра.“ Кад сам ја г. Министру казао шта је белгијски систем, како ће се упропастити милијарде, целу финансијску организацију, он ми је казао: У пет сати је седница Министарског савета, дођите и изнесите то.“ И шта се ретко догађа, ја сам био примљен и на седници Министарског савета ја сам укратко, како сам био замољен, изложио ово питање и при крају седнице донели су одлуку да се одмах телеграфски нареди да се обустави цео рад и ти чиновници остану. Јер Мађари, ако нису добри господари, али слуге су добре и они би нам послужили врло добро. Ту је било врло спремних људи, са одличним квалификацијама, универзитетлија, доктора финансија. И шта је било? Да су, господо, на границама били већи патриоти од Министарства, да нису фермали, оставили су наређења у фијоци и растерали те људе. И због тога је наступио седмогодишњи хаос. Послали су нам из разних крајева људе у финансијску управу, који појма немају о тамошњим законима, не знају са оним народом да говоре, не знају прилике и уопште не знају шта је финансија, нешколовани људи, људи свакојаки којима је први посао био да покупе све оне списе, где су били ти платежни налози од много стотина милијона, да баце пацовима по подрумима, да почнемо изнова. Такав се вандализам, господо, вршио и зато се накупило за седам година, јер се није наплаћивало, сад је дошло и сад треба да се сврши. Кад сам ја у једној преставци као велики жупан јавно то и у тој преставци рекао да се са овим чиновницима не може да ради, да они не знају ништа, да не разуму, да нам даду старе, онда сам дожи-

вео да је један престонички лист, који данас више не постоји, рекао: „Треба га ухапсити“ (смех). Онда није слободно било истину говорити. И сада, после седам тих година то се нагомилало на преко милијарду динара. То је самообмана, то не постоји, не варајмо се, господо, и зато је повика да се брише доходарина. Или ће се, као што чујем већ, учинити нека олакшица, неки проценат ће се брисати као неутерив, други део ће се брисати као погрешно избачен, а трећи ће бити смањен, дакле и то ће нешто бити, ако се то подели на више година. А ако се то не уради и ако се водним задругама не помогне, не се земљарина не изједначи — нећу по овоме питању да понављам, јер је предговорник г. Видаковић већ то изнео — да се за исту квалитативну земљу у Војводини плаћа 34 пута чист катастарски принос, у другим крајевима половина, управо 17, док међутим, ако има правде то мора да се изједначи и да буде једнакост, ако се то не уради, велим, неће ништа помоћи. И то ја називам полумером. Што чујем да ће бити попуст од 20%, то је све мало и још ако се житни режим тако ликвидира, да оне силне залихе које тамо леже, које су набављене ради тога да се продаду до 30 децембра, ако то не буде или да се неће добити новац или шта има само два лека. Или ма од куда набавити новац и исплатити тим људима, или на прсте гледати онима, који су посредовали, јер је ту било много малверзација, или ипак искључити посреднике, да само то привилеговано друштво непосредно откупљује и прима жито. Јер користи имају само посредници, а наши ће сељаци да страдају. Ако се све то не уради, ако се остане при половним мерама, ја кажем, господо, та ће музара да изда. Ми смо пасивни крај, имамо један нови пасивни крај. Толико сам рекао о замеркама, а сада, господо, да пређем даље.

Ми смо вољни, имамо добру намеру и жељу, да буџет војске и иностраних дела са акламацијом примимо. Према томе осим експозеа, не верујем да ће бити говора, и зато хоћу да употребим ову прилику, нешто да кажем, што има везе са нашим буџетом.

Господо, ви сте читали у новинама, да Француска преко Тардиеа најозбиљније ради, да ових пет држава у Дунавском базену, ту смо ми, Румунија, Чехословачка, Мађарска и Аустрија, да их доведе до привредног споразума. На том се ради. Ви сте видели, да се на том ради и данас сте читали, да је Тардие звао и нашег Министра иностраних дела. И што су интенције? Ако се створи тај привредни план са тих пет држава са искључењем великих сила, што једино може бити, јер ће велике силе интригирати из политичких разлога, док Француска хоће из привредних разлога, ту би биле две етапе. Прва етапа би била, ако су вољне да се споразуме, да одмах добију једну брзу кредитну помоћ, да би могле дочекати оно време, кад се споразуме потпуно, да би могле онда добити велику дугорочну финансијску помоћ.

Дакле, господо, ја знам, да се ради, знам, да је наш колега г. Франгеш био у Пешти због тога, да се ради. Општа невоља нас је зближила и ми сви видимо, да се морамо споразумети. О

преференцијалу нећу говорити. Али ако се то брзо реши, ми ћемо имати брзу неку финансиску помоћ, пролазну, а кад буде готов споразум, велику дугорочну финансиску помоћ, да би се наши буџети уредили. Дакле, видите, господо, ми ту имамо везе са министарством иностраних дела, са нашим буџетом и економским питањима и финансијама.

Друга је ствар наша војска и морнарица.

Ни један буџет није тако снажан као тај. Ми се томе морамо дивити да се на то пристало. Али зато ја видим прво једну велику снагу наше мирољубивости, а с друге стране и уверење да смо ми обезбеђени и без великих трошкова око војске и ту нам се кроз велику копрену која стоји између нас и велике политике пробија један зрачак наде да то смањење војног буџета неће бити штетно већ да је на доглед и још већ смањење.

Француска, наша велика пријатељица, ради на томе да се даду кад је реч о разорувању или о ограничењу разорувања — да се онда даде санкција оним разним Локарнима, који су казали: рат је злочин. Овакву санкцију, то је увек велики Бријан рекао: разоружати а не обезбедити стање, и сада је дошао конкретно, треба створити међународну војску или жандармерију, која ће бити готова да и чланове Друштва народа или нечланове нападне који изазивају рат, да сви други морају не само блокадом економском него и војском да нападне бране. То је Француска теза и то је једини излаз. Онда државе не морају да држе велике војске, већ само за своје унутрашње обезбеђења да држе онолико колико им је потребно и један контингент да стоји на расположењу те међународне жандармерије или војске.

Ми знамо да милитаризам у целој свету угушује сваки напредак и сваки полет, да он гута много и гута све више и више и из дана у дан, све је скупљи и скупљи. Како сам обавештен једна модерна батерија кошта дин. 12,000,000. Зато господо, има изгледа ако успеју велики планови великих држава са нашом Малом Антантом и са заинтересованим државама, има изгледа не само за брзи кредит, него и за још боље снижење војног буџета.

Кад сам код Министарства иностраних послова, ја морам неке ствари да споменем, ако уђе у Записник као што ће и ући, то ваљда цензор неће брисати. У Министарству иностраних дела леже списи о неким нашим заинтересованим заводима и капиталима. То су две задужбине Саве Текелије, Текелијанум у Пешти, ту је његова велика задужбина за војничке институције и свештенство Арадске епархије која је сада под Румунијом, и ту су се многе речи водиле на међународним конференцијама, где нас је заступао наш друг г. Плож који сада није ту.

И за то што он није ту; он је говорио у Финансиском одбору о томе, а ја сад говорим овде. Ми имома у Пешти још и Ангелинум и знамо да Маџари то неће лако дати. Ради се на томе, да ми ту палату Текелијанум прекупимо за наше Посланство, Конзулат или друго. Она лежи на једном ћошку српске улице, у Пешти, где је српска црква. За тај новац ми бисмо могли у Београду подићи нову задужбину нов Текелијанум за

наш подмладак. То ми знамо, јер се о томе говори, али тачних података о томе нема. И због тога би ја молио господина Министра да за специјалну дебату код дотичног ресора — што је и он обећао у Финансиском одбору — о томе да детаљна обавештења; да изнесе стање тих задужбина: И Текелијанума и Ангелинума и фонда за арадско свештенство и војних институција. Све су то велике задужбине. И зашто се ништа не ради. — Још једна ствар која спада у ресор Министарства иностраних дела. Господо, ви знате да један део нашега племена није у нашим границама. Наши су сународници тамо, ван граница пате, њима се поткресавају њихове културне институције, друге терају на буљке у затвор и губилиште. Реч је о такозваним мањинама. Наши сународници су тамо, преко граница мањине. Кад су се у Сенжермену доносиле стипулације за заштиту верских и народних мањина, обавезале су се само мале државе: Југославија, Румунија, Чехословачка а велике државе су се извукле из тих обавеза и оне нису обавезне на папиру. Међутим, господо, шта значи заштита мањина? С једне стране, ако ми нашим мањинама дамо све услове за развитак њихових народности и њиховог језика, ми од њих градимо наше пријатеље, градимо наше грађане и патриоте. Они то хоће да буду. А, господо, с друге је стране ово: То је да ми имамо — ако су наше мањине задовољне — у рукама јако средство да бранимо наше саплеменике у другим земљама. Ми можемо бранити наше саплеменике у другим земљама само онда, кад можемо орећи: „Ми смо вашим саплеменицима дали сву заштиту, пружите и ви нашим саплеменицима ту заштиту“. То је начело реципроцитета. Ми имамо наших мањина у Аустрији. Она хоће нашем елементу да ускрати школе, — и ми ту можемо спречити на горњи начин, али има једна велика судедна сила, која се извукла од тих обавеза.

Али, морална обавеза остаје, и ми имамо у реципроцитету средстава да их гонимо на испуњење те њихове обавезе. Не кажем да буде оно што је било у средњем веку, да их гонимо онако као што је тада рађено; али пут и начин је тај, да наша заступништва у иностранству буду с њима у контакту, и да им кажу: „Или ви престаните са таквим радом и дајте права мањинама народним, или ћемо и ми то исто да радимо“. (Одобравање). То је значај мањинског питања и начин којим ми можемо да штитимо наше саплеменике у другим земљама. (Одобравање). И ту господо, није добра ни потребна она бољешива мирољубивост, само да не дирамо, па макар и све они тамо повешали. Не смомо их заборавити.

Господо, у овом кратком времену ванпарламентарног живота десиле су се ствари, које ми морамо споменути, иако смо дали поверење и одобрење и захвалност Влади, и, ако можемо да их исправимо, а то је: што је пропуштено да се уради много штошта што могло да се уради. Јер управљати значи предвиђати, а у многом чему није се предвиђало. Када је наступило ванпарламентарни режим, одмах је речено да је те пролазно и да ћемо се опет вратити парламентарном режиму. И, господо, за скоро три године ништа се није радило да се то поправи, да се то

припреми. Као и пре толико година, тако је и за те три године стајала зграда за наше Народно претставништво с отвореним прозорима и вратима, у киши, зими, мразу, сунцу и пропадала. Да се одмах приступило њеном довршењу, где бисмо ми данас били. Ми видимо данас у буџету 15 милиона за довршење те зграде, и као што видимо, то је предвиђено за Народно претставништво а не само за скупштину. То значи да бисмо и ми тамо негде били, што би било врло добро, јер ова подвојеност не ваља. Ми треба да смо под једним кровом са нашом Скупштином, ако хоћемо да имамо контакта с њоме. Али, господо, кад ћемо ми то дочекати? Ја замерам што се за те три године није ништа радило, него је та зграда пропадала, а не знам да ли ће бити доста 15 милијона. Али, шта се урадило место тога? Разорио се храм наше Талије, наше позориште на Врачару, које је пре пет година изгорело, па смо га са љубављу и нашим рођеним, приватним и другим жртвама подигли. То се разорило и претворило у скупштинску зграду тако, да данас рамље наша позоришна уметност. А нама су овде дали просторије. Ви видите да је то непогодно. Ми имамо Клуб али немамо клупске просторије. Ми се и не познајемо. Сваки има своју ћелију, као калуђери, и не видимо се и не познајемо се.

Претседник Др. Анте Павелић: Господи-не сенаторе, смем ли молити да завршите свој говор. Колико су год интересантна ваша излагања, али ипак време је измакло.

Др. Емило Гаврила: Моје време није истекло. Ја гледам на сат. Ја не могу попустити. Ипак ја ћу се журити. Да, господо, шта се ради са музејима нашим? Да није нашега, да га интимно назовем, нашега Принца Павла, ми не бисмо имали један леп музеј, савремен уметности, и да није наше Цвијете Зузорић, која је приватно друштво, наших госпођа и жена, ми не бисмо имали храм за изложбу наше уметности. И тек да видите уметничку школу нашу, где треба наши будући сликари и вајари да уче? То је један јад! И овамо знате шта је: ми имамо бајаги неки народни музеј у Милоша Великог улици. То је приватна кућа. Ту су вам по ходницима, по собама незгодно поређане слике, никада није се ни помисљало да ће ту бити галерија слике и ту су слике стављене у томе стану годинама. Знате, шта плаћамо кирију? 1000 динара на дан! А немамо галерију.

Ја морам да замерам да је ова Влада оставила то стање партиско, које су извесни партиски интереси захтевали, да није могла да прекине тај посао и да нађе за нашу галерију слика и музеј једну погодну зграду.

А сада ћу мало само да пређем на законодавство. Ви знате тај гордиски чвор, о томе не треба говорити. Александар Велики нашао је гордиски чвор, који није могао нико да реши, он га је пресекао и ствар је била решена. Тако је, господо, и наш Велики Александар, и он је пресекао мачем онај чвор партиске несношљивости и партиских невештина и свачега. Ја сам то добро назвао „Гордиско доба“, јер је било прилике да

мачем пресече сва та питања, па међутим и изједначење законодавства.

Зна се кад је прављен Наполеонов цивилни кодекс, да је Наполеон седео, где су стручњаци расправљали параграф па параграф и он је својом бистрином пратио, а преко колена му је лежао мач, и кад су се господа стручњаци много разговарали а и нису могли да се погоде, он је просто казао: овако је! И ствар је била решена. Многи су параграфи тако ушли.

То смо време ми имали и то није искоришћено. Наш Министар правде набрајао је све те законе, које смо добили, али је рекао за грађански закон, и он ће бити скоро готов, добићемо га у партијама, да га простудирамо на некој анкети, а за трговачки закон да ће се послати разним корпорацијама да кажу своје мишљење. Ја мислим, да је ту један пропуст нашег ванпарламентарног режима. Слободно је могао да приступи да партију по партију решава. И као прво могао је узети, као што је поступано у Швајцарској: пре грађанског законика је донесен Закон о облигацијама. То нам је могао дати тај режим, могао је дати облигационо право, и то би олакшало да је он могао донети један закон, који је интернационалне важности: Трговачки закон. То је једно са другим везано и ми зато не добијамо Трговачки закон, јер немамо Грађански закон, у који треба да уђе облигационо право.

Зато, ако је то пропуштено... (Сенатор Иван Хрибар: Спремљено је обоје) то ћемо онда тек по партијама добити. Ја мислим да би могла та партија да буде облигационо право за себе, а не са другим партијама грађанског права. Исто је тако важно и трговачко право, трговачки закон као део међународног права.

Има две ствари због којих се не свршава грађански закон, како сам ја чуо. Међутим прво је: не могу да се погоде у погледу питања брака. Ми господо, који имамо грађански брак обавезан, ми знамо све његове благодети. И ми и многи други просвећени људи, ми смо за грађански брак, који не искључује црквени брак, као што је то лепо речено у немачком закону где се каже: Овим се не вређају прописи верски. Најтежа нам је препрека код наше браће римо-католичке вере. И они, иако су људи просвећени и знају шта је то грађански брак, али ту долази римска курија. Међутим, једна од највећих фигура на престолу Светога оца папе у Риму, Пио седми, дао је свој благослов да се у Француској увео грађански брак и он је био тај Папа који је рекао: бити добар хришћанин значи бити добар демократа. Кад није тако велики ауторитет против тога, ја мислим, да и наша браћа католичке вере неће бити противна. Ја знам да је грађански брак у вези са вођењем државних матица рођених, венчаних и умрлих. Сваки модерни закон почиње са личним персонештадом и с тим да држава води матице. Али, господо, ми имамо 13 вера. На 13 начина се код нас склапа брак. На 13 начина се воде матице рођених, венчаних и умрлих и само су наша браћа муслиманске вере те среће да је њима прописана уредба и правилник за вођење матице рођених, венчаних и умрлих. Једна модерна држава треба да има у рукама цео свој народ и да она

води те државне матице. То је и нама потребно, ако хоћемо амалгамирање наших трију племена; то је један постулат, да нам не сметају верски прописи, да се мешамо, да будемо једно, да се зближимо и кад је држава енергична, она ће то да и спроведе. (Одобравање). Колико смо се ми борили у Мађарској, ми народности, ми смо створили прву Малу Антанту и ми и Румуни и Словацки борили смо се, јер смо знали шта значи консолидација коју онда нисмо хтели, а ми данас хоћемо ту консолидацију.

И, господо, кад смо се ми онда борили имали смо једног савезника. Наиме, то је био бечки нунције Аљијарди, и он је почео да агитује против увођења грађанског брака, али је изазвао толико ровелта код мађарског народа, коме је била милија држава, него нунције, да је народ подигао такве протесте код Апостолског Величанства Цара Јосипа — „апостолског“ — да је се он умешао и Аљијарди је морао да иде из Беча, а то је постало закон. Ја то спомињем, да се то не би и код нас понављало. Ја замерам да се то није онда урадило када се могло пресећи гордијев чвор мачем, али ја мислим да ћемо на томе настојати. И због тога не добијамо грађански закон, што не могу да се погоде око грађанског брака, па нам се нуди некаква палијатива, не цивилни него факултативни. Све је то ништа, хаос. Ја, господо, о томе могу да говорим три сата, али ето г. Претседник ми једнако показује на сат и ја морам да скратим.

И још нешто, господо, једна велика запрека, то је наследно право. Ту су опет два мишљења; правници из Србије и Црне Горе су за то, да остане по старом, да мушка родбина има првенство над женском. Ми из нових крајева, ми смо за једнако право. Не можемо да се погодимо. Чак је у пројекту да буде двострукости у јединству, да буде друкчије ту, а друкчије тамо. То је међутим, Колумбово јаје. Треба издвојити наследство сеоских добара посебним законом. То мора да се уради, јер треба гледати да се не распарчава земља, да не буде пролетаријата сеоског, а за грађане да буде једнако. И у Немачкој је тако било.

Пот претседник **Јован Алтипармарковић**: Молим вас, господине сенаторе, заокружите свој говор.

Др. Емило Гаврила: Ја мислим да знам што то нису онда пресекли, па молим да нам тај закон што пре дође, и ми ћемо то решити. И господо, за време тога ванпарламентарног режима.

Пот претседник **Јован Алтипармарковић**: Молим вас, господине сенаторе, да ме саслушате.

Др. Емило Гаврила: Ја сам имао још 10 минута.

Пот претседник **Јован Алтипармарковић**: Сада је прошло 14 минута од како сте требали да завршите. Ви сте почели у 11 сати и 8 минута свој говор, а сада је 12 сати и 22 минута. Овде постоји Пословник по коме може да се говори само један сат. Молим вас, да завршите.

Др. Емило Гаврила: Да, али Сенат може да ми одобри да продужим говор. Но кад је већ тако, онда ћу да завршим.

За време парламентарног режима, ја сам у кореспонденцији са неким министрима рекао: Уведите жене у јавни живот; и наша црква је то била усвојила, па је брисано, али нека, ми то не заборављамо: да ћемо се за њих заузимати.

Још само на завршетку да кажем нешто о универзитетима. Господо, овде је било речи да је много универзитета, да има три универзитета два факултета. Да је среће, требала би свака банивина да има свој или универзитет, или високу школу.

Видите у Немачкој постоје 22 универзитета, они су створили један велики и јак народ, који је победио 1871 Француску, а у светском рату није поклекнуо и није ни стопе своје земље изгубио за време рата. Данашње прилике нису зато zgodне, али када буду боље, онда треба да нам буде принцип, да не крешемо кредите за наше универзитете него да их повисујемо. Овом приликом, морам припоменути, да је Сарајево предестинирано за један шумарско-рударски факултет. (Узвици: Тако је!) Молим стога надлежне, да на то обрате пажњу. (Пљесак).

Господо, ми смо рекли, да ћемо овој влади дати буџет, па и ја пристајем са свима и изјављујем да ћу у начелу гласати за буџет, задржавајући себи право да се у специјалној дебати код параграфа 30 одвојим и да гласам против њега, јер не могу са својом савешћу да се сагласим, па да гласам за укидање слободне науке и укидања слободне аутономије свих наших универзитета. (Пљесак). Господо, ми смо добили неке циркуларе, из којих се види, да је у Финансијском одбору већином гласова одбијен амандман г. Др. Гавриловића и другова, и то не из правних него из техничких разлога, што бајаги не можемо на време и ми и Скупштина да то свршимо. Међутим, уз добру вољу може то да се сврши, јер тај параграф нема никакове везе са Финансијском страном буџета, а један Министар је казао: само нам не дирајте у цифре, а ту се у цифре и не дира. Зато ја апелујем на Владу, да одмах после примененог буџета у начелу издвоји тај параграф Финансијског закона. Нема нигде прописан ред или прописана шаблона, да морамо ићи тим редом, па да то дође на ред за три недеље. Ја сам уверен да ће и у Скупштини то бити одобрено не само већином гласова него и једногласно. Нека господа из Скупштине уверавала су ме и жалила, што су то превидели и казали су: свршите ви то и ми ћемо такође гласати да се аутономија Универзитета оставе нетакнута. (Дуготрајни пљесак одобравање и узвици: Живео!)

Пот претседник **Јован Алтипармарковић**: Реч има господин Владимир Митровић.

Владимир Митровић: Господо сенатори, кад сам се опредељивао да ли да помогнем овај режим, пресудно је за мене било то, што је на застави овог режима било исписано: једна и недељива Југославија са јединим Краљем, јединим парламентом и једном владом. Било је и других разлога, зашто сам се ја решио да искрено помогнем ову владу. Али ја ћу вам споменути још само један разлог, а то је — као што је истакнуо један од предговорника — да је ова влада учинила за

просвету много више него раније парламентарне владе за много дужи период времена.

Господо, универзитети су као што вам је познато установе, помоћу којих ми можемо да постигнемо онај културни и просветни ниво, који су раније достигле многе културне државе, које су се вековима развијали у слободи, а не под игом као што је случај био са нашом нацијом до пре неколико година.

Ова влада господо, са претседником Министарског савета Г. Петром Живковићем и са Министром просвете, досадашњим Министром, скорашњим Министром просвете, г. Божом Максимовићем учинили су врло много за просвету. Нарочито пређашњи Министар г. Божа Максимовић, он је уложио све своје силе, сву своју снагу, те је унапредно просвету, давши нам многе просветне законе, међу које спада на првом месту закон о универзитетима. Тај закон, господо, донет је 28 јуна 1930 године; И занста, господо, само помоћу једног закона, као што је овај био потпуно либералан, који је гарантовао потпуну аутономију универзитета, може се наука успешно развијати. Наука, господо, не може, као што вам је добро познато, да се развија несметано под персективама да њихови наставници могу сутра као најобичнији административни чиновници да буду избачени на улицу.

Одмах, господо, после доношења овога закона почеле су се протурати вести онеспокојавајуће, које су на жалост биле основане. На име, говорило се, господо, да имамо врло много универзитета, ма да у културном државама на сваких две хиљаде до две и по хиљаде становника долази по један универзитет. Затим, господо, говорило се како ће се преместити медицински факултет из Београда у Загреб, што значи другим речима да је требало овај факултет укинути у Београду. Затим се говорило да ће се укинути у Београду и пољопривредни факултет. У Загребу, господо, требало је укинути технички факултет. У Љубљани се говорило да треба укинути технички и медицински факултет. Дозволићете ми, господо, да у таквој атмосфери не може да се ради несметано на универзитету. Над нама је непрестано висео Дамасклов мач. Ја сам, господо, као бивши ректор универзитета онда, кад сам био ректор, на надлежном месту заступао гледиште једно: да не треба укинути универзитет ни у једној покрајини. Ја ћу да попустим, господо, да је Влада имала једну вишу идеју кад је хтела да укине поједине факултете универзитета у појединим покрајинама. На име, Влада је добродушно мислила да ће то да изазове мешање студената једних с другима, тј. да ће студенти из једне покрајине бити принуђени да студирају на универзитету у другој покрајини и да ће они том приликом да се упознају са својим колегама, професорима, на послетку са тим племеном и да ће од тога добити наша национална ствар толико, што ће то имати као резултат изглађивања наших племенских несугласица. Међутим, господо, ти би се резултати могли да постигну само тако, кад би се то вршило милом, а не силом. Због тога сам ја на најнадлежнијем месту доказао да ће резултати тога рада бити негативни и указао сам, госпо-

до, начин како се то може да постигне, не силом него милом. Ти моји разлози су онда били примљени и то је питање онда било скинуто са дневног реда потпуно.

Међутим, господо, ровљења противу универзитета и даље су се настављала. И даље је ометан правилај рад на универзитетима.

Ја могу да вам кажем, господо, да је то било семе, из којег су после никле и студентске демонстрације.

Најзад, господо, на предлог једнога народног посланика донет је 30 члан финансиског закона, којим се императивно налаже Министру просвете, да редуцира на свим универзитетима 10% наставника, да их десеткује. А допустићете, господо, да и војсци у рату, кад се нека трупа покаже као што не треба, па се десеткује, да се то сматра као драконска казна. О овом члану ми можемо да говоримо колико хоћемо. Овим чланом се дефакто укида аутономија Универзитета, та аутономија, која нама је дата од овога режима 28. јуна 1930. године. Та аутономија је потврђена и у закону о чиновницима од 31. марта 1931. године. Она је потврђена и општом Универзитетском уредбом, која је донета пре три месеца од ове Владе, па је овај чл. 30. финансиског закона противан и Уставу, и то члану 115; где је речено, да је наука слободна.

Краљевска Влада пристала је на овај предлог народног посланика, те је тако у изгледу, да се аутономија Универзитета поништи.

Ја се буним, господо, и на начин, којим се укидање аутономије врши, јер то је један опасан преседан. Свака Влада може помоћу своје скупштине да донесе решење, да се укине других 10% наставника и онда томе не видимо ни где краја. Ја мислим, напротив, да је било много боље да се донесе један нови закон о Универзитетима. И ако се има искуства да садашњи закон није у нечему добар, може да се новим законом регулише свако питање и да се донесе један нови закон. У том новом закону могле су се предвидети одредбе, да се професори Универзитета, који не врше своје наставничке дужности како треба, да се професори Универзитета, који се огреше о своје грађанске дужности, могу кажњавати судским путем или помоћу једнога нарочитога суда драконски, ако хоћете. Тим новим законом могле би се снизити плате професорима Универзитета, ако се мисли, да су велике, могле би се свести на половицу. Све се може дозволити, само се не сме дирати у аутономију Универзитета. Јер господо, уништење аутономије Универзитета, ја сам тврдо уверен, одјекнуће врло неповољно у целом народу, а исто тако у културним круговима осталих земаља. Налазим да би то у овим временима требало под сваку цену избећи.

Ја господо не верујем да је мотив за чл. 30 Закона о универзитетима био штедња. Не верујем да је смер тога члана био тај да се ограничи нагомиланање наставника Универзитета; јер то је, господо, по новоме Закону апсолутно ограничено утолкио, што је у новоме Закону о Универзитетима речено да се унапређења могу вршити само, кад се буџетом предвиди, а зависи од Министра Финансија да према финансиским приликама земље

предвиди једну суму, како на унапређење наставника тако и на постављење нових. Ми противу тога нисмо имали ништа и немамо ништа.

Даље, господо, ја не верујем у техничку немогућност да се овај члан 30 Финанскога закона не може овде у Сенату да укине, јер ми је познато да се догађа у другим културним државама да се за једну ноћ један законски предлог врати из Сената у Скупштину и обратно, и по два до три пута.

Из свих ових разлога ја ћу гласати противу члана 30 Финанског закона.

Што се тиче самога буџета, ту ћу ја као нестручњак да кажем врло мало. И ја сам од оних песимиста који гледају на данашњу општу ситуацију, па и на привредну врло песимистички. Ја мислим да је ово време веома тешко и да је управо питање бити или не бити. Ја мислим да је привредна ситуација још није достигла своју кулминацију и биће врло тешко да се предвиђени приходи од народа у истини покрију. Ја стојим на гледишту да никакве полумере ту не помажу, и ја се слажем са господом, која су тражила да се реши питање о сељачким дуговима, а не да се они ослободе дуговања него да се спречи да та дуговања из дана у дан, из часа у час, не буду све већа и већа, због огромне камате коју народ плаћа, како сељаци, тако трговци и занатлије. Мени је мило што сам чуо да Краљевска влада у томе правцу енергично ради и ја имам само да је замолим да са овом тако важном ствари пожури. Исто тако молио бих Краљевску владу да са оснивањем Привредног већа пожури, јер ако нам је икад требало Привредно веће, треба нам сада, и да га организује онако како сам ја замислио и како сам о томе у Сенату говорио.

Поговара се, господо, да треба да се проводи ригорозна штедња. Штедња, господо, као што вам је познато, може бити паметна и корисна, а може бити и штетна. Ја лично не бих могао да повучем границу где престаје паметна штедња, а где настаје непаметна. При томе, господо, и инвестиције у новоме буџету сведене су на минимум, тако, да ће то имати реперкусије на наш радни свет. Многи од њих неће добити посла, неће моћи да хране себе и своју породицу, него ће пасти на терет друштва и државе.

Има још једна ствар, да је спречена и приватна инвестиција. Познато је како је грађевинска делатност у нашој држави била узела великога полета после рата, нарочито у Београду, Загребу и Љубљани, где су се изграђивали већи станови и други локали. И та приватна делатност, та приватна инвестиција је поремећена утолико, што сада када смо на прагу грађевинске сезоне нема никаква изгледа да ће бити. Нарочито због тога што се проносе гласови да ће се Законом киреје максимирати. Да ли су ти гласови истинити или не? — У сваком случају ја бих умолно Краљевску владу да те гласове, ако они нису истинити, оповргне, — а ако су истинити, ја молим да се у томе погледу донесе једно дефинитивно решење и да се то решење објави како би приватна лица, која располажу капиталима за изградњу грађевина, могли што пре извршити потребну калкулацију, и знати на чему су и шта им треба радити.

На овај начин, влада једна неизвесност, приватна лица која располажу капиталима, држе свој повац затворен, — и све то наноси велику штету нашим радницима.

Господо сенатори, толико сам имао да кажем уопште поводом предлога буџета државних прихода и расхода. А сад молим да поклоните пажњу моме говору и саслушате ме, јер ћу говорити о нашем највећем Министарству, о једном највећем државно-привредном предузећу, а то је о Министарству саобраћаја. Говорићу господо, не због господина министра саобраћаја у кога ја имам пуно поверења, него више због вас, господе сенатора и чланова владе, како би вам представно са колико пажње треба излазити у сусрет предлозима господина Министра саобраћаја, те да би се ово Министарство унапредило толико, да оно постане активно, да наше железнице постану активне, — јер, господо, Министарство саобраћаја износи 1/5 целокупног нашег државног буџета. — Дефицит који имају наше железнице, господо сенатори, има великог утицаја на цео наш државни буџет расхода. Тарифна политика при Министарству саобраћаја имала би бити така, да се дефицит у томе великом Министарству потпуно избегне, — али та тарифна политика, истовремено, треба да води строгог рачуна и о свим другим привредним гранама, како би се у овако тешкој привредној ситуацији извукли из неприлике. — Тај задатак, господо, вођења паметне тарифске политике није нимало прост ни лак. Министарство саобраћаја је, као што рекох малочас, једно од највећих министарстава, у томе Министарству има које чиновника и службеника, које служитеља и радника 77.000, — дакле, као што видите, једна читава армија. Осим тога, господо, у томе министарству концентрисана је и експлоатација грађења железница и Управа поморства и речног саобраћаја и Дирекција речне пловидбе и Дирекција поморског саобраћаја и Поште, Телеграфи и Телефони. Према даљем издатцима Министарства саобраћаја. Ви знате, ако су статистички подаци и верни, онда ће нам они дати верну слику правог стања ствари у Министарству саобраћаја. Мило ми је, господо, што могу изјавити да се статистички подаци у Министарству саобраћаја воде примерно; они могу послужити на част дотичним лицима која те податке прикупљају, — ја вас уверавам да би такви статистички подаци могли послужити за углед многим страним железничким управама.

Ја сам се, дакле, служио тим званичним статистичким подацима, у којима сам нашао, да се дефицит у Министарству саобраћаја кретао овако. Ја ћу овде навести податке само за 6 година. У 1925 години био је дефицит 343.000.000, у 1926 години био је дефицит 252.000.000, у 1927 години 312.000.000, у 1928 години 130.000.000, у 1929 години 8.000.000, а у 1930 години 77.000.000. На срећу, тај дефицит је имао тенденцију да пада. Изузетна је само била 1930 година, где се већ осећају зле последице опште кризе, па се у тој години тај дефицит почео да пење. Укупно за 6 година дефицит у Министарству саобраћаја износи 1.152.000.000. Али, господо, није то цео дефицит. Ја сам се послужио и једном најновијом књигом,

која је изашла ове године од г. Драничког, а која се зове: „Финансиска политика југословенских државних железница“. Из те књиге се види, да је Министарство саобраћаја, у овом отсеку времена од 6 година, примило возног материјала и и других потреба из репарација за суму од 1.913.000.000. На сваки начин, да и ову суму морамо рачунати као дефицит, јер у нормалним приликама железничка управа морала би то да набавља готовим новцем. Сем тога, господо, Министарство саобраћаја добило је у овом периоду времена из Пољске, за продати дуван, железничког материјала у вредности од 86.000.000 динара. Сем тога, опет од монополског зајма, добило је Министарство саобраћаја 200.000.000 динара, тако, да кад се саберу све ове цифре, излази да је Министарство саобраћаја, за један период времена од 6 година, у дефициту за суму од 3.351.000.000 динара.

Морам додати, с друге стране, да Министарство саобраћаја има својих потраживања. Тако, од кредитране возарине Министарство саобраћаја требало би да наплати 356.000.000 од разних Министарства. Даље, Министарство саобраћаја је инвестирало 340.000.000 за други колосек Београд—Новска. И ту је суму требало додати. Затим је платило анuitет за јужне железнице за 6 година 390.000.000; а за вициналне железнице платило је до 1930 год. 40.000.000. Када се скупе све ове суме, које иду у олакшање дефицита Министарства саобраћаја оне износе свега 1.135.000.000 динара. Вероватно да Министарство саобраћаја има још нека потраживања. Због тога, ја ову суму од 1.135.000.000, пењем на 1.250.000.000, па ипак стварни је дефицит 2.100.000.000 динара за време од 6 година. То је, господо, колосално велики дефицит, и онда ћете ме разумети што сам казао у почетку: да буџетирање, да тарифна политика Министарства саобраћаја јако таугира наш државни буџет расхода. У овај дефицит од 2.100.000.000 динара не улази амортизација на уложени капитал. Кад би се и то рачунало, испало би много горе.

Рачуна се, да вредност наших жељезница износи 15 милијарди, те према томе ако би рачунали само 3% интереса и амортизација — 450 милијона годишње. На реду је, господо, да испитамо, шта је узрок овоме дефициту и да ли се он може поправити, јер ако нађемо прави узрок томе дефициту, свакојак да се добром вољом може поправити. У првом реду рентабилност једне железничке мреже зависи од величине саобраћаја, како робе тако и личности, а зависи исто тако од особина, од квалитете жељезничке мреже. Што се тиче наше жељезничке мреже, ту су од највећег утицаја успони, због тога што пруге са великим успонима имају скупу вучу. Скупа је вуча код тих пруга са великим успонима. На срећу је могу да констатујем, да у томе погледу наша жељезничка мрежа нема тих органских мана, наиме успони код наше жељезничке мреже, који износе преко 10%, мањи су него што је случај код швајцарске, аустријске и чехословачке жељезнице само је неповољнији тај успон од мађарске и румунске жељезнице због теренских прилика тих земаља. Код нас успони и код узаних пруга нису неповољни. Према то-

ме квалитет наших пруга не може бити узрок томе великом дефициту.

Што се тиче величине саобраћаја, и од њега зависе у многоме и приходи железнички, ту стојимо овако: Та величина саобраћаја, прво робе, мери се господо, према нето тонских километара сведених на један километар дужине пруге. Код нас је било у 1929 години 448 хиљада нето тонских километара на један километар пруге. На француским државним жељезницама мрежа је била 440 хиљада, дакле нешто мање него код нас, у Мађарској 370 хиљада, у Румунији 320 хиљада, у Бугарској 247 хиљада и у Грчкој 99 хиљада. На жељезницама Француске јужне компаније и компаније Парис-Орлеан саобраћај робни је већи него код нас 1,3 пута. Међутим, све ове жељезнице, које сам сада побројао, биле су активне у овом периоду времена, за који сам вам цитирао да је било дефицита, сем Румуније, само Румунија није била. То се види, господо, из т. зв. коефицијента експлоатација. Тај коефицијент експлоатације мери се на тај начин, што се распоредује на 100 динара прихода, колики су трошкови на експлоатацију, тако кад се каже: 106 коефицијент експлоатације, то значи да смо више дали него што смо примили, примили смо 100 динара од експлоатације, а дали 106.

За периоду од 1924 до 1929 тај коефицијент експлоатације био је код француске државне мреже 87 до 98%, а у 1930 години је прешао у пасиву у 106%; код јужних француских жељезница коефицијент је био од 73—87%, значи био је активан, па је активан и у 1930 години и износи 89%. Код компаније Парис-Орлеан коефицијент је 73—89%, а у 1930 години такођер је активан и износи 82%.

Мађарске државне жељезнице биле су такође активне па чак ни у 1930 години нису имале дефицита. Румунија је од 1929 године пасивна. Бугарске железнице имају готово два пута мањи саобраћај него ми и у 1928 години, биле су активне са 70%, а 1929 године заједно са узаним колосеком имале су 69% активности. Ту своју активност задржала је бугарска железница и у години 1930. Бугарске железнице и у погледу успона неповољније су од наших и имају два пута мањи саобраћај, па су ипак биле активне чак и у 1930 години. Грчке железнице имају четири пута мањи саобраћај од наших и биле су активне све до 1930 године. Дакле робни саобраћај није узрок дефициту наших железница. Што се тиче путничког саобраћаја, он се мери по укупном броју путника односно путничких кола на километар, по т. зв. путничком километру. Густина путничког саобраћаја износила је године 1929 280.000 путничких километара на 1 километар пруге, код Румуна 260.000, у Бугарској 254.000, у Грчкој 214.000, у Мађарској 360.000. У Француској је била већа. Ту је јужна француска железница имала 414.000. Пруга Париз-Орлеан имала је 550.000 и државне француске железнице имале су 602.000 путничких километара на један километар пруге. Наш приход од путничког саобраћаја износи 26,33 од укупног прихода, а у француској државној мрежи износи тај приход до 24%.

Откуда то долази? То долази услед повлашћења вожње у Француској. У Француској, као и у другим државама, има много повлашћених важиња, више него код нас, иако се код нас верује да и ми имамо много повлашћених вожња. И у погледу железница уског колосека са 76 см. не стојимо рђаво у погледу саобраћаја робе и путника. Толико о том, да вас не бих замарао са цифрама. Довољно је да вам кажем да не стојимо рђаво ни са железницама уског колосека.

Сем тих железница уског колосека од 76 см. ми смо наследили неке пруге са колосеком од 60 см. Тих пруга имамо свега 410 км. Дабоме да је и ту саобраћај нерационалан и да ту имамо дефицит. Али има ту једна мала ствар. Године 1926 имали смо дефицит на тој прузи свега 6 милиона динара, али та пруга не може да промени општу слику наших пруга и ми можемо да констатујемо да узрок пасивности наших железница није ни саобраћај путнички ни робни.

На сваки начин, за узрок пасивности наших железница лежи у организацији рада. Лежи, господо, у томе што су нам режиски трошкови врло велики, као што смо мало пре видели. На првом месту ми имамо врло много персонала запосленог у нашим железницама. И ту има оваква једна статистика. По међународној статистици било је 1929 године на 1000 возних километара у Швајцарској: 0,73 лица, у Енглеским колонијама 0,70 до 1,10, Париз Орлеан 0,93, у Немачкој 1,05, на јужним француским железницама 1,10, у Италији 1,12, у Пољској 1,23, у Француској 1,26, у Мађарској 1,50, у Чехословачкој 1,53, у Бугарској 1,57, у Југославији 1,59, у Аустрији 1,60, у Грчкој 1,71, у Румунији 1,96. Од нас дакле више лица имају само Аустрија, Грчка и Румунија.

Господо, наши издаци на персонал према укупним издацима Министарства саобраћаја прелазе половину суме укупних расхода експлоатације. Ми издајемо на персонал 50,59% од укупних расхода експлоатација државних железница.

Господо, могу са радошћу да констатујем, да је г. Министар саобраћаја предузео енергичне кораке да број особља на нашим железницама смањи, да га редуцира, и ја га само молим да при том води рачуна да се редуцирају они који су материјално имућнији.

Сем тога, господо, велики издаци на нашим железницама отпадају на тако зване режи-позиљке. То је транспорт робе за потребе саме железнице. Тај транспорт кошта исто толико као и приватни. Међутим, он није плаћен. Да видите како у том погледу стојимо са статистиком. Процент тонаже режиских позиљака од укупне тонаже превезене робе на нормалним железницама за 1929 годину износи је код швајцарских железница 0,8 процената, код јужних француских железница 6,00%, код француских државних железница 8,2%, код чехословачких железница 9,5%, код немачких железница 10,3%, Париз-Орлеан 11,2%, Пољска 12,3%, код нас у Југославији 14,5%. Од нас је већа само Мађарска, Румунија, Бугарска и Грчка.

Исто тако, господо, и код узаних железница овај проценат превоза режи-робе врло је велики код нас. Он код нас износи 21,6%. И овај издатак,

управо ово коштање за пренос режи-робе је један од узрока и то не малих, за дефицит на нашим железницама.

Онда, господо, поменућу Вам још само да се по међународној статистици за 1930 годину троши на грађевинску службу од укупних трошкова на експлоатацију, трошкова одржавања и персонала, и то: у Мађарској 10,4% у Аустрији 12,6%, у Чехословачкој 12,9%, у Румунији 14,1%, у јужној Француској 14,9%, у Швајцарској 17,4%, на државним француским железницама 18,6%, а у Југославији 19,14%. Нас ти трошкови одржавања у сразмери према осталим државама коштају врло много: 19,14%.

Најзад, господо, и машинска служба кошта нас врло много. У машинску службу спада персонал, ложioniца, гориво, мазиво, оправке и тд. Ми трошимо на машинску службу половину од укупних издатака на железнице, тј. 50,6%, док код других железница које имају много мању мрежу, тај је проценат испод 40, а највише 40%.

Господо, што се тиче превоза путника и ту стојимо такође прилично добро. У сваком случају могу казати, да вас не би замарао подацима, да код нас приход од путничког саобраћаја није велик, нарочито код робе, али се мора узети код нас у рачун и структура саме превезене робе. Друго је возити индустријске машине, а друго грађевински материјал или пољопривредне продукте.

Господо, што се тиче повлашћене вожње, ја мислим да г. Министар саобраћаја треба да води рачуна о томе и да да повлашћену возарину нарочито путницима из иностранства, који долазе у нашу земљу, а нарочито на наше море. Ја у том видим једну нарочиту индустрију и верујем да ми треба да дадемо странцима и 75% повлашћења на нашим превозним средствима, јер посредна корист од њих за нас ће бити колосално велика. На жалост о туризму се код нас води слабо рачуна.

Господо, још нешто о организацији. Мени је врло добро познато да је садањи г. Министар уложио врло много труда, да реорганизира Министарство. Но он до сада у томе није успео. Због чега, то ми није познато. Баш сам вам зато у почетку и споменуо да би г. Министра саобраћаја требали да помогну и Влада и Парламенат, да се што пре дође до ове реорганизације. Сада се ради у Министарству по организацији од 30 марта 1927 год. Покушало се да се железнице комерцијализирају, али то није успело због тога, што у тај посао није уложено довољно претходних студија. После 6. јануара 1929 год. донет је закон о уређењу државне управе 31 марта 1929 год. На основу овога закона издана је Уредба Претседника Владе са законском снагом од 19 априла 1929 год., којом су дефинитивно организована сва министарства. Међутим, та уредба Претседника владе ни до данас није извршена, те се и данас нашим железницама управља на основу Уредбе од 1927 год. Ја поменух да знам да је г. Министар израдио нову уредбу, односно закон, али тај негде почива. Свакако, ја Вас могу уверити и да за то није крива г. Министар. Ја због тога молим г. Министра, да са своје стра-

не учини све што је могуће, да се до нове уредбе, односно до новог закона, који би успешно реорганизацију овог великог Министарства, што пре дође.

Господо, ви ћете ми допустити да проговорим још коју реч, али ја ћу мој говор скратити.

Потпретседник др. **Фран Новак**: Ако желите још дуже да говорите, можемо да прекинемо седницу. (Гласови: То нас све интересује, па нека се седница прекине. Не треба ништа скраћивати.)

Господо, сад ћу нешто рећи о грађењу железница. (Један глас: Ми бисмо желели да ви ништа не скратите, него да наставите нескраћено по подне).

Потпретседник др. **Фран Новак**: Онда, господо, предлажем да се седница прекине, па да се настави по подне. Слажете ли се с тиме? (Сложен одзив: Слажемо се). Онда, господо, седницу прекидам, с тим да се настави по подне у четири сата.

— Седница је прекинута у 13 и 15 часова. —

— Наставак седнице у 16 часова. —

Потпретседник др. **Фран Новак**: Наставља се седница. Господине сенаторе Митровићу, молим вас да наставите свој говор.

Владимир Митровић: Господо сенатори, ја сам вам напоменуо да машинска служба у Министарству саобраћаја заузима једну велику ставку према целокупним издацима преко једне половине. Сада ћу нагласити то да г. Министар саобраћаја са г. Директором живо ради на томе, да се ти издаци, који су врло велики, сведу на што мању меру.

Сада ми допустите, господо, да вам кажем коју реч о грађењу железница, о нашој железничкој мрежи због тога, што као што је познато, железничка мрежа и поједини правци железничких путева имаду велики утицај на развој целокупне привреде.

Ми смо ослобођењем и уједињењем наследили неколико система железничке мреже. Тако је у Словенији био аустриски систем железница. Тамо су главни правци водили ка Бечу и Трсту. Врло је слаба веза била са Хрватском. Мађарски железнички систем био је у Хрватској, Славонији, Срему и Војводини тако удешен, да су главни правци ишли увек ка Пешти. Веза између појединих крајева, које сам сада побројао, није постојала. Тако на пр. Банат као што знате био је потпуно отсечен од Бачке.

У Босни и Херцеговини био је систем узаног колосека од 0,76, као што знате.

У Јужној Србији, сем једне главне артерије од Ристовца до Ђевђелије и споредне пруге од Скопља до Митровице, постојала је мала дековилска железница, која је неспособна за сваки већи саобраћај.

Све те пруге нису чиниле органску целину, а најмање су биле једна национална мрежа. После ослобођења настало се, да се та мрежа поправи,

уколико је то могуће, да би одговарала не страначким него нашим националним циљевима. Та мрежа имала се тако удесити, да поједине покрајине дођу у што интимнију везу, право да вам кажем, и због тога, како бисмо се боље упознали, и ако бисмо се ослободили племенских неспоразума. У том циљу Министар саобраћаја је још 1926. године образовао једну комисију, која се састојала од преко 70 чланова наших највиђенијих привредника и инжињера, који су имали задатак да израде један план за целокупну железничку мрежу за нашу отаџбину.

После дугог и напорног рада, ова конференција израдила је тај план. Морам нагласити да је ту било самоодрицања појединих чланова. Сем тога, том приликом је израђен приоритет грађења тј. којим ће се редом поједине пруге изграђивати и ту су поједини чланови конференције морали да се одрекну локалних интереса — што ја овде нарочито истичем — за љубав општих интереса. Ја сам имао част да председавам тој конференцији и многа господа из Скупштине и Сената били су чланови те конференције. Сем тога добили смо задатак да израдим и законски предлог о томе плану државне мреже и тај је пројекат израђен, али није озакоњен.

Господо, овога плана требало се држати. Ја не сматрам да је ово последње јеванђеље и да ништа не сме да се промени, али на жалост, морам да констатујем да се отступило од тога плана без каквих великих разлога. Ја ћу да вам наведем неколико примера. На пример, у место да се ради нова артерија од Београда, па преко Шапца и Бијељине и Мајевце ка Тузли, шта је боље и са привредног и војничког гледишта, рађен је други колосек Инђија, Винковци Брод, Новска. Што је коштало 340 милиона. Са том сумом могло је да се изради нова артерија на дужини од 150 километара. На тај начин покварена је основна идеја преоријентације мађарских железница.

Главна артерија Београд—Шабац—Беолина—Тузла—Добој—Б. Лука—Брчко—Шамац, од Беолине се одвојила до Дубице да би се спојила са загребачком пругом и то би била пруга, која би служила за директну везу са Загребом. Место овог правца исти је одведен преко Рипића и Лазаревца на Ваљево и Јању. Овај је пут дужи око 50 километара, али ће по правцу, што је по плану ове пруге, служити и за Крагујевац, иако је постојећа пруга Београд—Лапово—Крагујевац за 22 километра краћа.

Главна вертикална пруга долином Дрине и Лима ка Подгорици и Котору сада је претурена у узани колосек, иако је она утврђена планом за нормални колосек.

Правца пруге узаног колосека Билеће—Никшић која је у вези са Боком, и Рисном такође је покварен.

Пруга Велес—Прилеп скупља је за 50,000,000. динара него пруга Градско—Прилеп. Пруга Куршумлија—Приштина, у место да иде преко Мердара са 15 про мил, одведена је преко Преполца са 26 про мил.

Унска пруга води се у Киин, место у Зрмању, те је тиме поскупела за око 100,000,000. динара.

Почетком јануара 1931 године, закључена је погодба са две велике стране фирме за ове пруге: Бихаћ—Книн, Велес—Прилеп, Приштина—Пећ. Номинални износ зајма јесте 400 милиона француских франака са курсом од 92 за сто, остале ми појединости нису познате, али са гледишта упоалења наших радника у доба ове незапамћене кризе, ова погодба је врло корисна. — За жаљење је, пак, што се неће градити пруга Копривница—Вараждин, Свети Јанж—Севница и ниједна пруга у Санџаку и Црној Гори. — Усвајајући, пак раније утврђену трасу Унске пруге на Зрмању, уштедили бисмо, по уверењу многих стручњака, око 100 милиона динара, за коју суму можемо изградити пругу Копривница—Вараждин (42 км.) 57 милиона динара и Св. Јанж—Севница — 12 км., 35 милиона динара. — и преостало би око 10 милиона динара. — Променом трасе Прилеп—Велес у Прилеп Градско уштедиле би се око 55 милиона динара, а са том сумом и остатком од 10 милиона динара могли бисмо изградити пругу узаног колосека 0,76 Билеће—Никшић (72 км.), за коју су израђени детаљни планови. Овом пругом решио би се један саобраћајни проблем Црне Горе која би се везала за мрежу узаног колосека. — Грађење жељезничке пруге Куршумлија—Приштина, која ће коштати 195 милиона динара, за сада нема потребе, док се пруга са Косова не изведе у Котор. Место не много је боље градити Санџачку пругу Прибој—Пријепоље—Бјело Поље, у дужини од 83 километра, која би коштала око 170 милиона динара. Разлика у 25 милиона динара могла би се употребити за евентуално довршење пруге Билеће—Никшић.

Па зашто је све ово овако урађен, упитаћете, господо сенатори? — Трасирање пруге је помало и уметност. Сваки инжењер брани своју трасу, као што уметници бране своја дела. Због тога би било потребно да министар саобраћаја одреди једну комисију од стручњака који нису радили ни на једној траси, па по њиховом мишљењу да исправи шта се да још поправити. — Интерес страних друштава, са којима је погодба већ закључена, тиме не би изгубио ништа, јер вредност њиховог посла остала би иста.

Да вам кажем неколико речи о једној ствари која нашу државу кошта на стотине милиона, а коју ви донекле познајете. Тиче се г. Министра саобраћаја и грађевина. Вама је познато да су многа грађевинска предузећа, која су била врло добро снабдевена материјалом и људима, предузела врло велике послове за грађење железница или путева. Сва су та предузећа завршила послове и комисије су утврдиле да је квалитет израђеног посла без замерке. Али сва та предузећа дошла су у парницу са државом. Држава је те парнице изгубила и плаћала силне милионе. Али нажалост, та грађевинска предузећа нису се тиме користила, јер су процесје око парница биле велике и она су плаћала велике интересе банкама, јер како вам је познато, велика предузећа нису финансирала сама те послове својим средствима, него су ишла у банке по новац, и тако су та предузећа упропаштена. Урок ових парница у главном је тај, што нису свршени и добри технички услови и опис радова како би требало да се изврши, тако

те су инжењери вршили на један начин, а предузећа на други и одатле су избили јаки спорови. То је један разлог. Други узрок је тај што је једно време била код нас корупција као какво страшило, и многи инжењери су се побојали да им се штогод не пребаци и да се не посумња у њихову исправност, па су одбијали предузећа и онде где није то било потребно. — Ја бих могао да наведем примере који су управо зграђавајући, па чак и шта више, и поједини Министри су се бојали да им не пребаци нека корупција или подмитљивост. — Ја лично знам једног Министра коме је саветовано да се измири са једним грађевинским предузећем са 5 или 6 милиона, јер су му стручњаци доказивали да је то право и поштено. Г. Министар није хтео, него је рекао нека му суд досуди. „Ја нећу да ми се пребаци да сам подмитљен“ — тако рече тај господин министар. Да вам наведем још један интересантан пример: Једно мало предузеће узело је у Босни пругу од 20 км. и тамо је био предвиђен транспорт земље ма на коју даљину. То се разуме за онај део пруге о коме се ради, а не до баре Венеције, дакле за пругу која долази у обзир. Тако је донела решење комисија у Министарству саобраћаја. То је било раније. Међутим, казали су: не, нема права, јер он се обвезао ма на коју даљину. И министар саобраћаја потписао је решење, и тај човек води сада парницу већ 3—4 године. Ја мислим да је то очигледна ствар.

Познато вам је то, господо, да су наша предузећа плаћала банкама, које су их финансирале, по 18—20 чак и више процената, тако да су досуђене суме отишле поглавито у руке појединих банака, а предузећа су сасвим пропала, а нека предузећа дезинтересована не смеју да раде један државни посао због оваквог рада.

Ја сам имао прилике да говорим са једним мојим г. колегом из Загреба, који је мислио, и то се врло често мисли да се тако ради само са предузећима из Хрватске или Словеније, па кад је дошао овде и видео како се и код нас то исто ради, он се згрануо и рекао: „Ја сам мислио да се то ради само према Хрватима и Словенцима!“ Међутим, господо, то је била општа пракса према свима.

Било је примера, да држава одузме целокупан инвентар од предузећа, па да доврши сама пругу или пут у својој режији. Тај инвентар састојао се у вредности од 4—5 милијона динара, и ту су биле шине, вагонети, локомотиве, дробнице, парни ваљци и тд., и ја вас уверавам, господо, кад је држава то свршила, она је то оставила, није ни позвала предузећа, да врати тај материјал и ко путује у Крагујевац, на стотом километру можете видети гробље од тога скупог апарата и машина. То ја називам чисто националном штетом.

Господо, многим од вас биће познат случај са грађењем пруге од Ужица ка Вардишту са предузећем Плавшић—Петровић. Томе предузећу је такође одузет посао и цео инвентар, па му је изборни суд као оштету досудио 22 милијона динара. Може се помислити да је тај сиромашни Петровић, који је сада „Петлић“, како га ја сада

зовем, потпуно материјално упропаштен, иако му је било досуђено 22 милијона динара.

Њега су појели интереси, и многа господа сенатори вероватно да то знају.

Ја ћу само да вам наведем да су на овај исти начин пропале фирме или упропаштене, да не могу предузимати никакве грађевне послове нарочито са државом. То су ставбна дружба из Словеније, Пајер и Друг, Ерлих Јуришић и Батушић, Рад, Феникс, Св. Аранђеловић, Пионир, Нестор, Копачић и други. Све те фирме воде парницу и оне су упропашћене. Од овога држава има много више штете него да је дала тим предузимачима праведне накнаде. И државна штета састоји се у овоме: сада први већи посао кад би дали на лицитацију, да су све фирме остале у снази, оне би дошле и рачунале би „оштро“, попустиле би много у проценту и тиме би се држава користила. Овако, ако се пропише лицитација, ни једна од ових фирма неће доћи, и опасност је да долазе стране фирме и раде нове послове и износе новац из наше земље. Држава од тога има само велике штете.

Још ћу да свратим пажњу и на другу једну штету, која такођер износи на стотине милиона динара. Та штета је, у овоме, господо. Код нас се не ради годинама, па се онда хоће за једно кратко време, за годину две дана да се надокнади оно што смо пропустили за 20 до 30 година. Па се онда дају и гвоздени путеви и железнице на лицитацију, а нису спремљени документи, нису пројекти проучени, нису израђени планови и онда се због тога долази до спорова са предузимачима. Али то је споредно, него тако непроучене пруге верујте ми, коштају врло много скупле. Простим померањем трасе врло често ви можете да уштедите 5 до 6 милијона динара, на једној прузи од 200 до 300 метара, само када се траса мало помакне и брдо избегне или се избегне тунел. Ја апелујем и на Министра саобраћаја и на Министра грађевина да апсолутно не допуштају одржавање лицитација, док се ствар добро, стручњачки не проучи. На тај начин бисмо сачували стотине милиона динара. Ја сам човек од струке и знам шта то значи. Тако исто апелујем и на Министра саобраћаја и на Министра грађевина да су главни камен спотицања технички и општи услови који сада важе. Министарство грађевина је већ наредило да се раде нови услови споразумно, а ја молим господина Министра, да тај рад убрза, јер ће се тиме избећи нови спорови, а све у интересу наше државе.

Господо сенатори, ја завршујем свој говор. Извините ако сам вас и сувише заморно, али, на крају, ја још апелујем и на вас и на Краљ. владу и стављам вам и на срце и на душу аутономију наших универзитета. Гласају у начелу за буџет. (Одобравање).

Потпретседник **Др. Фран Новак**: Има реч сенатор г. Петар Ђирлић.

Петар Ђирлић: Господо сенатори, предложени буџет прихода и расхода права је слика нашег тешког данашњег стања. Из буџетских цифара јасно се разбира колико се је дало труда да би се нашле уштеде и онде где иначе природни и соци-

јални прогрес тражи много више издатака. Смањивање фискалних терета, који су у данашњим приликама још толико велики да доводе у питање могућност ефектуирања и у овом редуцираном обиму, повлачи за собом ограничене издатке и за оне ствари, које су и потребне и корисне. Оставља се за боља времена када привредна депресија попусти. И ја зато не каним улазити у оцену онога што би код редовних прилика требало предвидети изванзи онога што је силом прилика, кад треба, што по реч, од грла откидати; предвиђено. Могу само рећи како мислим да се уз сва настојања није још толико стегло колико силе прилика траже. Још мање се је могло предвидети толико колико би најскромнијим потребама могли задовољити. Извори прихода су толико отапчани, да ја двојим да ће моћи одбацити предвиђено. Са друге стране, елементарне потребе су толике, да не вјерујем, да бисмо се са предвиђеним могли задовољити. Више имамо потреба, него што можемо дати. Ето, у томе је диспарат коме ми и уз најбољу вољу не можемо удовољити. Истина, прогноза се не може тако лако ни са приближном сигурношћу правити. Време може донети отежице и олакшице. И ја бих волео веровати да ће се прилике тако развијати, да ће и овај овакав буџет у предвиђеном износу доћи до реализовања.

Боже дај! Али, морам нагласити да општа привредна криза која се раније на другим местима јавила, а код нас касније и попримила тежи облик тако исто може у опоравку или у олакшању по логици реперкусије касније од нас да оде. Ако се догоди обрнуто, и ми пре нађемо лека болести која се раније код других него код нас појавила, то ће бити наша велика срећа, коју ми можемо желети, али са много оптимизма не смемо очекивати.

Друга је ствар, господо, јесу ли извори прихода најсрећније таксирани и је ли подела расхода учињена по најпречим потребама. Тешко је испитивати снагу извора, кад су они данас далеко испод нормалне равине. Још теже је ступњевање потреба које се у свима подручјима и крајевима јављају. Сваки крај има својих потреба које кад се броје узимају толике размере да им се у данашњим приликама не може удовољити. Истина, има потреба које могу чекати до сутра, али има које не трпе одлагања и којима се мора још данас удовољити. Несташница куповних и набавних средстава, као и задужење нашег сељачког staleжа, то је, на жалост, општа појава, несташница круха свагдањег није општа појава. Може се неко време живети и без новаца и сносити терет задужења, али се без круха свагдањег не може бити ни један дан. Ја ово не говорим да нарочито истакнем потребе тако званих пасивних крајева, међу које у првом реду спада Приморска бановина; него да нагласим једну потребу, коју треба поштопото удовољити, ма где се она јављала. Ја бих и поред ове прече од најпречих потреба могао напороком и надугачко говорити о потреби путева, воде, школама у голом далматинском загорју и херцеговачком кршу, и о винској кризи, и о радничкој и о рибарској сиротињи и о потребама поморства, што све није ни издалека нашло своје обезбе-

ђење у овоме буџету, али ја, прем, приликама у којима живимо, задовољнију се да све то кажем, стиснута срца: и онда кад смо имали откуда, нисмо примерно добијали а данас кад се нема, не можемо много ни очекивати. Али, господо, крух свагдањи који у овој години пасивни крајеви немају, може се и мора по сваку цену обезбедити, јер је то недвојбено најпреча потреба народа којој свака друга потреба мора да узмакне.

Ето, господо, ја сам између свих потреба истакао само једну и не двојим да ће се овој прекој потреби примерно удовољити.

Господо сенатори, како год је предложени буџет слика и одраз тешких привредних прилика у којима живимо, тако се тешке прилике не само одражавају него пребацују на читав наш јавно-политички живот, нарочито врше притисак на политички барометар. Иако то није оправдано, оно је психолошки разумљиво и о томе треба много водити рачуна, подешавати кораке и тражити путеве који до чистине воде, јер иначе није искључено погоршање које доводи до опасности.

Господо, ја нисам узео реч да држим филипику против прошлости, а још мање да држим апологију садашњости, јер нисам навичан да говорим *ad captandam benevolentiam* ни према гори ни према доли; има шта да се замери и прије и данас а биће и сутра, јер нема дела људских без замерака. Зато нећу рекриминисати, нећу хвалити ни кудити, јер држим да у данашњим приликама најбоље пристоји народна реч: да се хвалимо, немамо чим, да се жадамо, није нам вајде. И зато ја ћу само у неколико кратких потеза да се осврнем на теорију и праксу у ранијем и садашњем нашем јавном политичком животу, и то само зато, јер волим чисте појмове без двосмислица.

Господо сенатори, ван сваке је двојбе да темељ Југославије почива на Србима, Хрватима и Словенцима. Готово исти удеси среће и несреће пратили су сву тројицу југословенске браће кроз историју од доласка на територију, коју су заузели, чували, бранили и проширивали и, у главном, надчовечанским напорима одржали све до ослобођења и уједињења. Сваки за се кроз векове развијао се под разним утицајима и условима, изградио свој историски и политички индивидуалитет и свој народни организам, и ту своју готовину унео у ново створену државу, пре Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца а данас Краљевину Југославију. Приступањем у државну заједницу није ни један народни део изостао, није ни један фактор ишчезао него се сва тројица удружила и ујединила ради напреднијег просперитета код куће, а отпорније снаге према вани. Вечите тежње за слободом и самосталношћу кад су дошле до изражаја и стварности тражиле су и нашле јемство одржања и истрајности у уједињењу: Историско политички индивидуалитети и национални организми, вођени мишљу етничке истоветности, на бази пуне једнакости и равноправности, створили су заједничку државу Југославију, у којој појам Југословенства супсумира појмове Српства, Хрватства и Словенаштва. Југословенство је: Српство, плус Хрватство и плус Словенаштво. Југословенство није и не може бити негација Српства,

Хрватства и Словенаштва, јер Југословенство има своју садржину, а негација нема садржине, јер из ничега ништа и не може бити.

У солидном изграђивању једне сложене државне заједнице, као што је наша, једног организма, у коме почела не ишчезавају него спајањем рађају једну јединствену Југословенску енергију, требало је водити рачуна о историско политичким индивидуалитетима и националним организмима, који су своје уједињење дочекали и који су драговољно у заједницу ступали за очување својих заједничких интереса. Требало је изграђивати схваћање и погледе на народ и државу и у свему требало је поступати путем природног историског развоја.

Међутим, предвиђајући основни састав наше државне заједнице ишло се једним пријеким путем, који је могао имати једноставнији изглед, али кога политички, народни живот не поднаша. Потребито време за међусобно упознавање, усклађивање дотадашњег раздвојеног и изграђивање једног новог заједничког живота није требало ни ускраћивати, ни прескакати, јер природа не трпи скокове нигде, а најмање у политичком и народном животу, јер мање трпи напрасите методе.

Силовитост политичке праксе диктирана или незнањем, или неразумљивом нестриљивошћу, поколебала је веру у једнакост и равноправност, а одатле се породило авет сепаратизма и хегемоније. Сваки, па и најбезазленији корак за очување ранијих течевина код Хрвата, крстио се сепаратизмом, свако па и моментално разумљиво, појачавање положаја или више коришћење заједничком добру са стране Срба обележавало се хегемонијом. Место поверења рађало се неповерење, које је из дана у дан расло, прелазило границе допуствљивости, душмански се испољавало и довело до најнемилије скупштинске погибије. Акт од 6 јануара 1929 године, којим се највишом одлуком пресекао зло стање, пружило је евидентан доказ да се раније није погодни прави пут.

Раздобље политичке катарзе од 6 јануара 1929 године до повраћања уставном и парламентарном животу, оптерећено је привредном кризом, која је захватила читав свет, а која је код нас у задње време узела најтежи облик. Привредне прилике време узела најтежи облик. Привредне прилике, како малочас рекох, одржавају се и на политичком животу и, кад су онако тешке као што су данас, изазивају и незаслужене реперкусије. Кад привредна тежина дотужи, онда без обзира да ли је она увјетована политичким приликама, негде свесно, а негде несвесно, траже се разлози у политичком стању, бележе се у пасив владајућем систему. С једне стране стега и обазривост, које прате увођење уставног и парламентарног живота, траже оправдање у ранијим искушењима, с друге стране привредне тешкоће, које се сваким даном осетљивије очитују, траже свој регрес у политичким приликама. Бркају се узроци и последице. Али кад привредне тешкоће и привредни узроци налазе политичких последица, онда је задатак политичке мудрости и разборитости да се политичком животу омогући уочавање стварности, па да се покаже да привредне тешкоће не леже

у политичкој ситуацији, него у општој, привредној депресији. Сумњиви Тома не верује док не опипа; кад му се омогући да опипа, учврстиће веру и своју и својих другова.

Од погрешака прошлости треба се чувати, потребе садашњости треба настојати удовољити. Најтежа погрешка прошлог деценија нашег заједничког живота јесте у томе што се је нишло пријеким путем, газећи преко свега дотадањег, бришући и оно што ни у чему није сметало заједници народног духа и државној целовитости. — заборављајући да ова наша југословенска држава није једноставна него сложена јединица, сложена од Срба, Хрвата и Словенаца. И један и други и трећи имају своју прошлост часну и поштену, коју немају разлога затајивати. Југословени имају своје законите родитеље Србе, Хрвате и Словенце. Онај, који нема родитеље, или који их се стиди или одриче, квалификује се и у нашем и другим народима изразом који никоме не служи на част. Родитељска обележја и аманета поштују се и чувају као светиња, преносе се са поколења на поколење, из куће у кућу, не кваре него праве украс и најмодернијој државној грађевини. Заједнички живот у заједничкој кући има и заједничке потребе, које не газе ни једног, него омогућују лакши живот свој тројници. Заједница ништа не трпи, ако у заједничкој кући има свако свој удобан стан, док је кључ од капије у једној врховној руци. Наша заједничка кућа Југославија толико је пространа да има за свакога места и ва засебне просторије.

Овако схваћена југословенска заједница није тешка, није неугодна ни Србима, ни Хрватима ни Словенцима, и за вољу овако схваћене заједнице у којој је зајемчена пуна једнакост и равноправност свој тројници, они се врло радо и код куће и ван престављају као једно. У овако схваћеној заједници најбоља је гаранција једнакости и равноправности, а то је једино јемство за развитак напредак и срећну будућност нашега народа и наше државе.

Унутрашње изграђивање наше државне заједнице није тешко, ако се нашем Југословенству даде права и стварна садржина, полазећи са становишта јединствене тројнице у заједничкој кући. Самоуправа је домаћи израз, који се може акомодирати разним појмовима државно-правне науке. Није толико важан израз, колико су важни атрибути и компетенције које самоуправа добија. Самоуправа свакако претпоставља да народ врши самоуправну власт преко изабраних претставника и да су одлуке самоуправне власти извршне и коначне. Све што не задире у заједничку јединственост и државну целовитост треба препустити самоуправама, јер ће се оне тако једино оспособити за живот и одретити централну државну управу, а из тога не може бити никакве бојазни по наш унитаризам. Државно уређење Немачке, Северо-Америчке Уније, са најширим могућим самоуправним атрибутима, није ничим угрозило ни народно јединство ни државну целовитост нити му је са гледишта унитаризма могло бити икада приговора. Ја не кажем да треба нашу зграду изграђивати строго по страним државним калупима, али тврдим да је у нашем случају једино здраво др-

жавно уређење оно, које задовољава у посебним и заједничким потребама сву тројницу и које прихватају сви државни делови и народне чести у своме претежном броју.

Ево тако ја мислим о нашем капиталном проблему.

Прије него свршим, још само неколико напомена.

Привредно олакшање добрим и највишим дијелом зависи од развоја момената опће привреде у свијету. Економски финансијски систем, на којем данас свијет почива, болује а да му се лијека не налази и да се не може још сагледати зора олакшања. Али кроз то треба живјети и издржати и зато не можемо стајати прекрштених руку.

Наш је сељак услед падања цијена пољопривредних продуката, осиромашно и задужио се. Треба омогућити и потражити здрав начин, да га се испод тога терета извуче и оспособи за побољшање пољопривредне производње. Треба омогућити што ухарије уновчење сељачких производа подједнако водећи бригу о житарима, о сточарима и виноградарима, да се не догађа, да се законским мјерама, као што је пшенични закон, који није донио ни сељачким продуцентима никакве користи, погађа и готово упропашћује најсиромашнији сталеж, примјерице сељаштво у пасивним крајевима. Житни режим у овој гладној и сушној години толико је оптеретио Далмацију, Херцеговину, Лику и Црну Гору, колико и сама зла година, и колико год народ оних крајева жели круха свагдањег, толико жели да му се ова законска мора подигне с врата.

Сељак је наш основни фактор нашег народног бивства и државне заједнице и зато криза у сељачком господарству претставља најтежи проблем. Наши здравога начина, да се испод терета сељак извуче, да се омогући, да од плодова својега труда и својега рада може намирити своје свагдање потребе, да се омогући, да он раздужи свој сељачки иметак и свој сељачки дом, то је прва брига наше господарске политике.

Сређивање и оздрављивање односа између појединих друштвених слојева на бази социјалне правде, у циљу ублаживања социјалне беде, показује којим путем има да иде наша социјална политика. Просвећивање на селу, које је доста заостало и које нема могућности да путем писма дође до просветне лучи, претставља смјернице просветне политике. Омогућити слободну дискусију свих питања: политичких, привредних, социјалних и културних, живом и оштампаном речи, ће може бити од штете него од користи при решавању свих актуелних проблема; то дава одушка и потицаја и истраживању и исправљању солуција актуелних питања.

Господо сенатори, задаци и проблеми који стоји пред нама, нарочито привредни, не даду се ни тако брзо ни тако лако ријешити. Главни је, да се у политици и у привреди пође правим путем, па да се постепено изграђује јер једино тако временом, радом, трудом, и настојањем моћи ће се доћи до задовољења. Јер ја хоћу да вјерујем да ће се поћи правим путем, путем здраве политичке теорије, и једнакоправне политичке праксе на свим подручјима јавнога и државнога

живота у свим установама *in carité et in membris* нарочито да ће се наше унутрашње изграђивање извршити онако, како ће моћи задовољити и Хрвате и Србе и Словенце, ја ћу гласовати за предложени буџет. (Бурни аплауз).

Потпретседник **Др. Фран Новак**: Реч има сенатор г. Стјепан Јанковић.

Стјепан Јанковић: Господо сенатори, пред нама је један буџет, који по мом мишљењу, неостварив. Наш народ, како је данас стао, није апсолутно у стању поднијети толики буџет, који износи око 10 милијарди динара. Истина, господа Министри су све уложили да га смање, али им је било узалуд, јер је буџет уза све то остао превелик.

При редуцирању буџета нијесу господа Министри добро поступали, јер су редуцирали буџете баш оних министарства, чији би буџет заправо требало повећати. Јер како ћемо смањити буџет Министарства просвете, пољопривреде, трговине и индустрије, шума и руда, саобраћаја, грађевина и социјалне политике и народног здравља, која су и до сада рђаво стајала? Па то су Министарства, која се брину за наш културни напредак, наше здравље и која нам једина у данашње доба могу народу дати зараде и одржати га у животу. Смањивати буџет тих Министарстава значи погоршати стање народа још више, него што јест, значи још већи наш народни и државни назадак.

Кад би се мени дало да тај буџет редуцирам, ја бих га, господо сенатори, будите увјерени са свим другојачије редуцирао, и држим да би народ био посве задовољан и да бисмо коју милијарду уштедили и тиме не само ублажили све наше невоље, већ би нам остало новаца, да учинимо и велики корак напред на сваком пољу.

За такав посао требало би провести читаву реорганизацију и подјелу државе, и ја крив, господо сенатори, ако с њом народ не би био задовољан. Јер шта ће нам толика министарства? Доста би нам било три до четири најважнија, а компетенцију осталих пренијети на бановине. Па зар требамо и толико бановина? Зар не би било доста њих четири, највише пет?

Помислите, господо сенатори, какова би се лијена перспектива у будућности нашем народу отворила, јер ми имамо у својој држави свега, само немамо енергије да проведемо оно, што читав народ види да је боље.

Додамо ли к томе још и редуцирање свих малих општина у Босни и Херцеговини, а ваљда и другђе, које никако нијесу у стању ни своје оне мале режиске трошкове да подмире из својих сопствених средстава, а камо ли да подуму какве инвестиције, можете, господ осенатори, представити себи колико бисмо тиме народу скинули терета с леђа.

Али, господо, помислите, кад би се промијенила читава ситуација, кад бисмо имали три до четири Министарства, која би водила врховну државну управу, кад би сва компетенција осталих Министарстава била предана бановинама, кад би те бановине имале широке самоуправе и широку компетенцију, колико би у нашој земљи на-

једанпут благодети настало. И то једино може нашу државу излијечити од свих неприлика и ништа друго, јер је све ово друго цабе и ништа друго него продужавање зла и утапање у веће зло. И ја мислим доклегод ми не пођемо овим путем, да је ово бадава.

Господо, казаћу још нешто о одношају Срба и Хрвата у нашој држави. Срби и Хрвати су браћа и о томе нико не сумња; то је чињеница коју свако прима, па и ако се данас свађамо, ми смо опет браћа, јер се браћа и од једне мајке свађају, па опет остају браћа. Одношај Хрвата, посматран са становишта вањске политике наше државе, држим да је код нас сасвим ријешен. Нема ниједног Хрвата који би тежио изван ове државе. Ми нећемо из ове државе, нећемо па да нас и терате. Ми хоћемо с вама да живимо и да умремо. (Пљесак).

Господо, све што се говори о сепаратизму Хрвата, то је све нетачно, то може да говори само неки од политичких шићарија, у намери, да прави каријеру или слично томе, али то је једна проста спекулација и ништа друго. Вјерујте, сваки онај који се позива на сепаратизам и антидржавност Хрвата сам себе вара, јер је свјестан да то није истина. Он мисли да ће паћи будале које ће га слиједити и које ће он онда повести са собом.

Што се тиче унутарњих одношаја између Хрвата и Срба, и ту има лијека и може бити потпуно братски. Ми смо господо измијешани, ми се не можемо дијелити ни пожем сецирати. Ми у Босни имамо најбољу прилику да то добро схватимо, јер смо ту међусобно измијешани. Ми смо тамо нашли излаз у кључу. Ја знам да је моме пријатељу Андрићу криво, али ја ипак остајем код тога, да је кључ најбољи излаз. (Шериф Арнаутовић: Док сте били под Аустријом нисте хтели!) Ми смо хтјели. (Шериф Арнаутовић: Онда смо ми хтјели кључ, а ви нисте хтјели!) И ми смо се придружили. Ми смо домаћи Хрвати у Босни у доба Аустрије имали један тежак положај. (Шериф Арнаутовић: Плахо тежак!) Јер на наш рачун рачунали су се сви страни чиновници разних народности, пошто су били већином католици. Они нису погодовали ни нама Хрватима, исто онако, као ни Србима ни Муслиманима. Међутим, кад је стављен захтјев за кључ, и ми смо се томе придружили зато, јер смо и ми видјели погибел за себе, у тим чиновницима, Нијемцима, Мађарима и осталима, на ко су били католичке вјере. Ја знам да се група надбискупа Штадлера није томе придружила, али Хрватска Заједница јесте. То позитивно знам, јер сам и сам у томе судјеловао.

Господо, ми Срби и Хрвати требамо овим путем да пођемо у нашим међусобним одношајима у свим крајевима наше државе. Гдје су Срби сами, нека буду и њихови чиновници, јер се око тога највише натезамо, а гдје су Хрвати сами, нека буду и чиновници сами Хрвати. У мјешаним пак крајевима нека се ради по кључу по пропорцији. Ја не знам шта може бити праведније од овога.

Овако, господо, ако остане како се до сада радило, долазиће увијек до сукоба и трзавица и увијек ће се покретати хрватско-српско питање. Ја говорим, господо, искрено. Само овим путем

помоћу кључа у интерним односима у нашој држави можемо ми доћи до мира и до реда, а тада ћемо доћи и до онога правог Југословенства за којим данас тежимо.

Гласаћу за овај буџет, јер тиме гласам и за државу и за народ.

Потпредседник **Др. Фран Новак**: Реч има г. сенатор Рожић.

Др. Valentin Rožić: Visoka senatska zbornica! Spoštovani gospodje ministri. Dozvolite mi da tudi jaz, kot Vaš severni Benjamin, spregovorim nekoliko besed v proračunski debati in to kar v slovenskem jeziku, ne iz separatističnih nagibov niti namenov, temveč, da Vam pokažem, da živi pod našim visokim Triglavom naš slovenski narod, ki skrbno čuva kot predstraža proti dvema velikim silama in pred težkim navalom, da biva narod, ki sega od Vladivostoka pa do solnčne Benečije.

Spoštovani gospodje senatori! Govoriti hočem o predmetih, katerih se doslej še nobeden izmed gospodov senatorjev ni dotaknil, vendar pa so ti predmeti važni in vredni, da se tudi ob tej priliki, v proračunski debati, o njih govori v senatu z vso restnostjo in kritičnostjo. Kajti ti predmeti so v ozki zvezi z našim proračunom v širšem pomenu besede, so pa tudi v ozki zvezi z našim javnim gospodarskim življenjem in zanimanjem. Govoriti hočem v širokih obrisih o naših muzejih, o varstvu starin in spomenikov, o narodnih galerijah in bibliotekah, o narodni folklori sploh. Povod za moj govor mi je dal šele čl. 21 finančnega zakona za leto 1932/33, ki se glasi: § 21, točka 1. „Ovlaščuje se Ministar prosvete, da može uvesti naplačivanje ulaznica za muzeje itd.“

Gospodje senatori! Ne bom se zadržal dalje pri tem članu finančnega zakona. Sigurno je, da so doslej obiskovalci muzejev plačevali vstopnino, vendar bi bilo modro, da minister najde večji in boljši vir dohodkov za muzeje. Hočem govoriti samo kratko, kakšna škoda nastaja in se nam godi zaradi tega, ker nimamo ne enotnega zakona za muzeje, ne enotnega zakona o varstvu starin, spomenikov, arhivalij itd. Provizorij, ki traja po vojni v naši državi glede ureditve muzejskih vprašanj, varstva starin, spomenikov, prirodnin, arhivalij in umetnin, nam škoduje prav občutno v dvojnem oziru.

Prvič nam škoduje narodnemu premoženju, drugič pa nam škoduje našem mednarodnemu ugledu.

Sedanje stanje je takole: Uprava in pravna razmerja ter celotna pravna podlaga naših muzejev je ne enotna in zato ovira vsak smotren razmah te za tuzemski in inozemski ugled naše kulture prvovrstno važnih zavodov. Še slabše je na področju varstva starin, arhivalij, spomenikov in prirodnin, ker smotrena, na starih tradicijah sloneča in doslej tolerirana zaščita spomenikov obstoja samo v bivših avstrijskih deželah s središči v Ljubljani in Splitu. V kljub ponovnim opozorilom o važnosti te panoge za našo državo, n. pr. že na mednarodnem kongresu zgodovinarjev v Parizu 1. 1920, naša država še vedno nima zakonito urejene zaščite muzejskih predmetov, umetnostnih zgodovinskih in prirodnih spomenikov. V tem oziru zaostajamo za večino držav sveta. Prednjači nam celo Turčija, izmed držav Male Antante pa je Jugoslavija, ki te zadeve še ni uredila. Vkljub pomanjkanju strokovnih moči imajo vse slovanske države z Rusijo vred

zgodno urejeno varstvo muzejskih predmetov, semo Jugoslavija ne. Posledica tega je, da so pri nas ti predmeti v najširšem pomenu te besede „vogelfrei“ in izročeni v nesramno koristolovsko izrabo raznim pustolovcem, trgovcem s starinami in prekupčevalcem. Goljufivo izvajanje od vasi do vasi, tatvine in tihotapstvo teh vrednot so pri nas na dnevnom redu. Muzejstvu v Jugoslaviji manjka torej splošne organizatorične podlage, zato je zaenkrat vsaka smotrena izgraditev te važne kulturne in znanstvene panoge nemogoča. Obstoječi predpisi se nanašajo danes samo na omejena ozemlja, ali na posebna upravna področja. Tako imata Dalmacija in Slovenija naredbo o prepovedi izvoza starin z njihovih področij. Slovenija ima tudi naredbo o arheološkem izkopavanju. Posamezni novi zakoni uzakonjavajo že tudi gotove principe varstva spomenikov. Tako je zakon o šumih uzakonil splošno načelo, da so spomeniki vsake vrste zaščiteni v naši državi in predpisal tudi navodila za izvedbo te zaščite. Zakon o stavbah je zavaroval stare mestne dele in zgodovinsko ali umetniški važne stavbe v naših mestih. To je pa tudi vse! Ta nedosledni položaj deloma sam povzroča gotove, za naše razmere zelo značilne pomanjkljivosti. V Sloveniji in Dalmaciji kupljeni, od izvoza izključeni predmeti se izvažajo in zbirajo v drugih delih države in se pod različnimi predvezami nemoteno izvažajo tam, kjer nadzorstvo ni tako strogo kakor v severo zapadnih krajih države. So pa še druga dejstva, ki kričijo po nujni potrebi muzejskega in spomeniškega zakona, ki se mora skleniti šimprej. Pri državi, ki svoje kulturno lice šele gradi, kakor naša država, je sistematična ureditev tako muzejskega kakor spomeniškega vprašanja nadvse velikega pomena, kajti prav ti dve panogi sta za ugled sodobne kulture posebno važni, ker sta posebno vidni. Prvo desetletje obstoja naše države je pri nas mnogo zamudilo ker je posvetilo vse premalo pažnje temu, kar smo podedovali od kulturne preteklosti dežel, ki so se spojile v našo državo. Veliki deli teh ozemelj so bili do takrat v arheološkem oziru še nenačeta zemlja, ki jih skriva v sebi tako za splošno evropsko zgodovino, kakor posebno za našo narodno zgodovino še mnogo nerešen skrivnosti, misterije. Dejstva v prvem desetletju naše države pa so v arheološko najbolj deviški in narodnozgodovinsko najvažnejši predelili taka, da se lahko reče, da so še danes arheološki spomeniki, ki jih pokriva zemlja predmet najpreprostejše špekulacije in koplje vsak, kdor ima voljo in potrební denar, ne da bi ga kdo motil pri njegovem poslu. Zgodili so se primeri, ko so diletantje prekopalí za narodno zgodovino veljavne grobove, katerih očarljiva vsebina se je pred njihovimi očmi razsula v prah, še predno so jih mogli fotografirati, kaj šele drugače ohraniti ali vsaj znanstveni zanesljivo zabeležiti. Primerov pa, ko ljudje kopljejo samo zato, da bi pridobili kak zanimiv starinski predmet ali celo zaklad, pa je toliko, da jih ni mogoče prešteti. Da so vsi ljudje, tudi če imajo v posameznih kak idealen, nesebičen, mogoče celo patriotičen nagib — kajti največkrat gre za najgršo špekulacijo in zbiranje v prodajne svrhe — največji škodljivci znanosti in resničnih zgodovinskih dokumentov, je več kot jasno. Privatna inicijativa je sicer zelo dobro došla in lahko strokovnjaku dobro služi, če se da voditi po strokovnjaku, drugače pa je treba energično zapreti pot do strsnih, kar se da doseči samo z splošno veljavnim zakonom o muzejih in varstvu starin.

Nič ugodnejši ni položaj ostalih, posebno stavbinskih spomenikov in spomenikov slikarstva in kiparstva. Spomeniki muslimanske kulture in umetnosti naglo propadajo, ker odмира živelj, ki jih je ustvaril. S turističnega in umetnostjo zgodovinskega stališča pa je njih ohranitev zaradi privlačnosti miljeja in za turistično Jugoslavijo zelo nujna. Samozavesten na ro ohranjuje estetsko s pozitivne vrednosti svoje pokrajine, naj jih je ustvaril kdorkoli. Turist, ki se je vozil skozi Srbijo obžaluje n. pr., da je po vojni propadla mušaja v Jagodini, obžaluje, da preti ista nevarnost premnogim drugim mošejam in kopelini, ki bi jih bilo mogoče pri trezni spomeniški politiki z uspehom porabiti za mestne muzeje itd. Ves tako značilni, tako posebni in za turista tako mikavni milje južne Srbije, Bosne in Hercegovine, Macedonije in sploj jugoslovanskega juga preživlja po vojni najglobljo krizo iz katere more njegove odlične pozitivne estetske vrednote rešiti samo smotrena spomeniška politika. Zmotna je misel premnogih, da se nova in stara estetika ne data spojiti. Primirjanje estetskih kvalitet novega, na Balkanu z onimi starega izpade žal v velik naprilog novega. Izmed velikih problemov naše spomeniške uprave naj podčrtam samo dva, tri najvažnejše: grad in odlični turški spomeniki mesta Skoplja, trdnjava v Nišu, ki se da izvrstno uporabiti za trajen element in okras tega mesta, mestno ozidje v Smederevu in mnogo drugega. Ne govorim o spomeniškem in miljejskem bogastvu samostanov in zadužbin, kjer so najvažnejša odkritja na dnevnem redu.

Da je treba čuvati sedanjí značaj Dalmacije in našega Primorja sploh, ki velja pokrajinsko za eno najlepših ozemelj na svetu, tega pač ni treba posebej povdarjati.

Katoliški severo-zapad države, Hrvatska in Slovenija, ima zopet spomeniško drug značaj, ki je vsaj deloma zavarovan vsled že par generacij gojene tradicije varstva spomenikov. To velja predvsem za cerkvene spomenike in za stari značaj mest. Je pa v teh zemljah velika, izredno važna skupina spomenikov, ki je ravno povojni zapisana hitremu propadanju, to so gradovi. Vzrok propadanja je gospodarski. Z odpravo zadnjih ostankov fevdalnega sistema in ž njim zvezane agrarne reforme se oduzemajo gospodarske podlage, ki so bile potrebne za vzdrževanje teh obširnih in pogosto iz dragocenih umetniških ali umetno-obrtnih predmetov, bogatih knjižnic in sto, ako ne več stoletij stare oprave sob. Za propadom lastnine koraka propad stavb kod takih, pa je tembolj treba obžalovati, ker bo gotovo še prišel čas, ko nam bo žal, da smo ta propad dopustili in bodo srečnejši potomci, ki bodo zopet dobili smisel za romantiko, kako svoj čas v Franciji in Nemčiji ter iz razvalni pozidavali te važne elemente naše krajinske estetike. Iz starih razvalin klije novo življenje.

V zadnjem času pa je gospodarska kriza zadela še tudi drug del naše spomeniške posesti, naše rodbinske spomine in t. zv. narodno blago, folkloro. Posledica splošnega pomanjkanja denarja je ta, da so preplavili naše podeželje nešteti agenti raznih starnarskih podjetij in celo tuji državljani, ki prskajo po shrambah in podstreši hiš, vlačijo na dan spomine na naše prednike in jih kupujejo za smešne niske cene. Ljudje prodajajo za brezcene to, česar bi pri drugih razmerah za noben denar ne prodali.

V teh razmerah je pomoč nujna. Treba je dotirati naše muzeje z zadostnimi sredstvi, ne pa ukinjati njihovih dotacij, ker le tako bodo mogli vršiti svojo misijo kod zbiralci domačega kulturnega blaga in konkurirati s tujimi in domačimi agenti in prekupci, ki sem jim sedaj, po domače rečeno, smejejo v pest. Z dotacijami ki jih v te svrhe prejemajo muzeji, se tako direktno rešuje narodno premoščenje pred odtujevanjem.

Drugič pa je treba z zakonom o muzejih in varstvu starin čimprej dati našemu muzejstvu in spomeniškem varstvu trdno organizacijo in tisto pravno podalگو, ki bo uveljavila njihovo pomanjkljivo avtoriteto.

Prosnetni minister je črtal potpore za lokalne muzeje v Celju, Mariboru in Ptujju, ki z gledno delujejo. Ministerski predsednik g. Živković je sam pohvalil ob priliki svojega inspekcijskega potovanja delovanje Ptujškega muzeja, ki mu je inponiral. Celjski muzej redno skrbi za reševanje rimskih starin v mestu Celju, Ptujski muzej ima muzealno zavidljiv prostor, ki si ga je sam uredil v bivšem srednjeveškem Dominikanskem samostanu, nadzoruje dva muzeja na prostem (mitreja) in ohranja in iskopuje rimske spomenike nekdanjega Peetovija. Na tem polju vzgledno deluje g. Dr. Viktor Škrabar, čigar zasluge moram izrecno omeniti, ker ispolnjuje za našo zgodovino tako važno nalogo. Mariborski muzej pa je že sam na sebi važna narodno-politična postojanka na naši severni meji. Prosim za vse tri muzeje podpore, ki jo naj gospod minister da, če jo le more. Zaradi neurejenega muzejskega vprašnja trpi našo narodno premoženje ogromno škodo. Opozarjam na nebroj zamujenih prilak pri razprodajah doslej še pogosto iz baročnih časov ohranjenih rodbinskih lastnin z galerijami portretov in drugih dragocenih slik, krasnim pohištvom, dragocenimi starini knjižnicami, dragocenimi arheološkimi, geo — in paleontološkimi predmeti in na razne privatne zbirke različnih muzejskih paňog, ki romajo v tujino, odkoder jih za drag denar kupujemo nazaj. Leto za letom propadajo gospodarske podlage, ki so držale skup te vrednote in posledica je stereotipno vedno ista: Vse se rastepe na sto vetrov, iztihotapi na mednarodni trg mimo naših javnih zbirk, ki bi s temi predmeti zavidno lahko ispolnile svoje zbirke in so glede sitematičnosti izbire povečini še v povojih. Opozarjamo na skrivno prodajo najdragocenejših umetnin, iz zakladnice zagrebške stolnice (triptihon!) ali iz raznih cerkvenih zakladnic hrvaškega Primorja in Dalmacije. Opozarjamo na to, da se je zaenkrat še s težavo preprečila prodaja v inozemstvo dragocenih gobelinov iz gradu v Ptujju. Pred našimi očmi je bila razprodana posest gradov v Hrváškem Zagorju, v Sloveniji pa grad Szaparyja v Murški Soboti z zbirkami in nenadomestljivo knjižnico, ki je bila raskosana. Gornja Radgona, Novo Celje, Hrastovec, Negova. Štamberk, Vurberk so danes prazni, čeprav smo jih podedovali v samostojni državi še popolno opremljene. Damoklejev meč pa visi že nad Ptujskim gradom, s katerega umetniškim i kulturno-zgodovinskim bogarstvom se bo teško meril še kak grad v Jugoslaviji. V Južni Srbiji propadajo dragoceni starosrpski arhitekturni spoemeniki z nenadomestljivimi freskami, propadajo spomeniki muslimanske kulture. Koplje se vse vprek brez nadzorstva v dobičkaželjne svrhe. Iztihotapile so se dragocene izkoptine iz naše prve paliolit-

ske postaje v Olševi, dokler ni privatna inicijativa Cejlanov z odkupom jame preprečila nadaljnje izrabljanje naših arheoloških in paleontoloških redkosti. Drugod se zopet javljajo podeželske občine za podporo iz javnih fondov, da bi mogle vršiti „pod svojim nadzorstvom“ arheološka prekopavanja in si ustanoviti v občinskih hišah zbirke starin, ki bi seveda v kratkem propadle in bile za znanstvo brez vsakega pomena. Ker je redna zaščita omejena samo na Slovenijo in Dalmacijo, se nakupljeni in pogosto celo nakradeni kulturno-zgodovinski in prirodoslovni predmeti zbirajo v nekaterih trgovskih centrih, odkoder se izvažajo v Austrijo in druge države. Na stotine nekontroliranih pretkanih agentov, Rusov, Židov, Nemcev in domačinov pretakne, posebno v sedanji dobi denarnega pomanjkanja, vse kote in podstrešja in izvablja od nevednih ljudi za malenkostno odškodnino zadnje, kar imajo od podedovanih vrednot. Da gre pri tem za izgubo resničnih vrednosti, ki se dajo meriti in opredeliti tudi s številkami, je evidentno. Ne bomo še posebej povdarjali idealnih vrednosti znanstvenega ali razpoloženskega ter umetniškega značaja vseli panog, katerih izgubo bodo bodoči rodovi bridko obžalovali.

Malomarnost glede varstva spomenikov nam pa škoduje tudi na mednarodnem ugledu. Opetovano so nas že opozarjali Nemci iz Berlina, z Dunaja ali Gradca na to, da so, ondodne trgovine polne blaga iz gradov, boljših hiš, zadevnih trgovin in privatnih zbiralcev iz naše države.

Z začudenjem nas sprašujejo, ali je mogoče da pri nas država te trgovine ne nadzoruje in ne preprečuje izvoza. Celotno tujce, ki pri teh kupčijah niso udeleženi, boli usoda naših kulturnih vrednot. Celotno se že dogaja, da zasebniki v oporokah legirajo svoje zbirke inozemskim muzejem. Kako gledajo na nas druge države ravno zaradi tega vprašanja, je občutil ljubljanski konservator Dr. Stele koncem oktobra 1930, ko se je kod edini Jugoslovan udeležil mednarodne konference o varstvu spomenikov, prirejene po kulturni sekciji Zveze narodov v Atenah. Takrat se je vnela med grškim, francoskim in italijanskim časopisjem polemika o tem, ali sta Italijan Morosini, ki je z obstreljevanjem razrušil Parthenon ali Lord Eldvin, ki je snel in prenesel v londonski muzej skulpture s Parthenona, izvršila nekulturno dejanje ali ne. V tej polemiki, ki jemala na Francoski in italijanski strani v zaščito oba zgoraj imenovana, ki sta se pregrešila proti najpreprostejšim načelom varstva spomenikov, so padle na naslov balkanskih držav, ne izvzemši Grčije, ki je izredno mnogo storila za varstvo svojih muzealnih in drugih spomenikov, opazke, da so taki spomeniki na Balkanu še danes prepuščeni samovolji posameznikov, da se lahko smatra za kulturno dejanje, če kdo kaj odnese, češ, da se s tem vrednota, ki je v vedni nevarnosti pred uničenjem, vsaj ohrani.

Edina uspešna obramba proti takemu nazivanju bi bilo torej urejeno, z muzejskim zakonom zajamčeno varstvo muzejskih predmetov, starin ter kulturnih in prirodnih spomenikov. To pa bi tudi edino odpraviti ali vsak omejiti gori omenjena žalostno kulturno stanje. Prosil bi g. Ministra za prosveto, da, ker je to zdaj nemogoče da bi se proračunskemu zakonu dodal še kak nov paragraf in ker smatram to za dobro, da bi se v varstvo starin, spomenikov, arhivalij in

podobnih predmetov izdala uredba s približno takole vsebino: Izvoz starin, spomenikov, arhivalij, kujižnic in sličnih predmetov iz naše države je v načelu prepovedan. O tem kaj se smatra v posameznem primeru za spomenik, starino itd., določi ban po zaslišanju konservatorija ali direktorja muzeja. Prosil bi da se na kakršenkoli način zaščiti varstvo spomenikov in starinskih predmetov sploh. To je eno dejanje, ki bi bilo koristno temu vprašanju. Drugo dejanje bi bilo osobje. Dovolite da se dotaknem še vprašanja osobja, ki deluje na takih zavodih: Muzejih, bibliotekah in galerijah. Izvzemši edino muzealce in bibliotekarje so bili pred uveljavljenjem zakona o uradnikih z dne 1. aprila 1931 za vse vrste državnih uradnikov regulirani prejemki s posebnimi zakoni na podlagi štetja službenih let in specialnih doklad, med drugimi tudi za profesorje srednje šole za zakonom o srednjih šolah z veljavnostjo od 17. septembra 1929 dalje. Do uveljavljenja srednješolskega zakona je akademsko muzejsko in bibliotečno osobje napredovalo in bilo plačano kakor profesorji srednjih šol. Ta novi zakon pa akademskega muzejskega in bibliotečnega uradništva ni upošteval. Novi muzejski zakon pa, ki je bil izdelan in v Vrhovnem zakonodajnem svetu že sprejet, ni bil podpisan in uveljavljen. In tako je zatekel muzealce in bibliotekarje 1. aprila 1931 novi zakon o uradnikih na starih položajih brez prevedbe v nove višje skupine po službenih letih in brez specialnih doklad, kakor se je to izvršilo za vse druge uradniške skupine. Tako je prejemal na pr. oženjen muzejski uradnik brez otrok v četrti skupini I kategorije s kvalifikacijo za srednje šole, doktoratom in vrsto tiskanih izvinjenih znanstvenih del, ki je imel 21 let službe, od 1. oktobra 1929 (uveljavljenje zakona o srednjih šolah) do 1. aprila 1931 (uveljavljenje zakona o uradnikih) mesečno brutto plačo Din. 3300. Njegov srednješolski kolega brez doktorata in znanstvenih del, preveden po srednješolskem zakonu z 21 službenimi leti v IVA skupini I kategorije brutto Din. 5000.— mesečno. Muzejski in bibliotečni uradnik enake ali višje kvalifikacije je sprejel v 19 mesecih 32.000 manj plače, kakor njegov kolega na srednji šoli. Še občutnejša pa je razlika pri kustosih s 25 službenimi leti. Največje trdote za bibliotekarje in muzealce pa je prinesel še novi uradniški zakon. Srednješolski profesor, oženjen in brez otrok, brez doktorata in tiskanih znanstvenih del lahko avanzira do III/2 tj. do mesečne plače Din. 6220.—, medtem ko njegov sovrstnik, bibliotečni direktor ali muzejski kustos z istimi službenimi leti in višjo kvalifikacijo ne more preko IV/2 tj. mesečno brutto plačo Din. 4120.— ker zakon ne predvideva zanj več kot IV/2 skupino, kakor na pr. za reditelja scenografa ali pa tehničnega šefa Narodnega gledališča. Taka krivica se godi na pr. bibliotekarju Dr. Šlebingerju v Ljubljani. Te krivice morajo biti na vsak način odpravljene. Gospoda Ministra pa prosim, da popravi krivico in škodo, ki jo trpe muzealni in bibliotečni uradniki.

Gospodje senatori, čisto kratko se bom dotaknil tudi stvari, ki ni v bistveni zvezi z mojim predmetom namreč univerzitetnega vprašanja. G. prosvetnemu ministru sem zelo hvaležen in se mu tu s tega mesta zahvaljujem, da je ostala ljubljanska univerza neokrnjena. Prosim ga pa, da zaščiti autonomijo vseli univerz, kajti univerze kakor vse šole sploh so naše največje kulturne dobrine. Neki učenjak, menda Roger Bacon

je naglasil: „Nam et ipsa scientia maxima potestas est“, tudi znanstvo je najveća sila. Zato bi priporočal naj ostanejo kulturna in znanstvena središča enkrat za vselej zaščitena in da se njihovo vprašanje definitivno reši, da se morejo posvetiti znanstvenemu raziskovanju. Prosil bi tudi g. prosvetnega ministra, da nakloni nekoliko več milosti tudi ljubljanskemu gledališču, zatim pa gledališču v Mariboru, kajti maroborsko gledališče ima svoj poseben nacionalni pomen, svojo posebno kulturno misijo in nalogo. Maribor je imel že prej v Avstriji od leta 1870 nemško gledališče in zato Maribor brez slovenskega gledališča ne more ostati. V Mariboru je nasprotni naval tako hud, da moramo to mesto podpirati z vsemi kulturnimi in materijalnimi sredstvi, kajti mi ne smemo pozabiti, da so v Mariboru kulturni faktor tudi Nemci, mi ne smemo pozabiti da je tam meja in ne smemo pozabiti da hodijo iz Maribora celo v Nemško Avstrijo k gledališkim predstavam, iz česar se vidi, kako tesno hočejo ostati Nemci v zvezi s svojo kulturo. Zato moramo skrbeti, da dobi v Mariboru tudi slovenski živelj zadosti duhovne hrane, ki mu je ne smemo na noben način omejiti. Glede muzejev sem še govoril.

Zdaj bi prosil še g. prometnega ministra, da bi tudi on spremenil svojo trdo roko v mehko srce ter naklonil reduciranim železničarjem dobrohodno podporo. Gospodje senatori, oprostite da vam to povem, Gospodova molitev: „Daj nam naš vsakdanji kruh“ ni morda še nikoli v človeški zgodovini bila tako nujna, kakor danes v času gospodarskega materijalizma. Danes vas gospodje ministri, zlasti se obračam na g. finansičnega ministra, danes vas večina brezposelnih, večina nenahranjenih in obubožanih prosi samo panem, kruha, ne pa circenses. Mi smo danes daleč za starimi Rimljani, ki so prosili panem et circenses. Mi danes pustimo tudi vse kulturne vrednote v tej krizi in prosimo samo kruha, da ga moremo dati ljudstvu, narodu. Žalostno je in jaz si ne znam razložiti tega vprašanja, da imamo pri nas dosti pšenice, dosti kruha, dosti hrane, ljudstvo pa strada, zato visoko Kraljevsko vladu prav lepo prosim, da izčrpa vse vire, samo da da ljudstvu hrane. Gospodova molitev: Daj nam danes naš vsakdanji kruh, naj bi bila čimprej uslišana in izpolnjena. Na mene, na vas vse, na vas Ministre, zlasti pa na g. ministra za promet, na kmetijskega in finansičnega ministra se je obrnilo toliko organizacij iz vse države, da izgleda danes Beograd kakor neka meka, kakor potujejo ljude, samo da prosijo panem kruha. Zato naj bi se pri redukcijah kolikor mogoče prizaneslo. Zlasti železničarske organizacije pošiljajo spomenice, pa tudi druge organizacije, društva, upokojenci, kronski vpokojenci, v prvi vrsti pa delavstvo in uradništvo iz naših industrijskih krajev iz vse države, posebno iz Slovenije, posebno delavstvo na Jesenicah tiči pod neznosnim bremenom življenskih težkoč. Dobil sem okoli 30 spomenic. Hotel sem vam prečitati vsaj naslove, pa nam manjka časa. Bezposelni v Zagrebu, uradništvo iz drugih krajev, vse se obrača v Beograd za kruh in sedanja debata o proračunu za prihodnje leto 1932/33 ni ničesar drugega, kakor boj za kruh po izreku: „pro aris et focis certamen“, boj na življenje in smrt za družino in rod. To je naloga našega proračuna. Bis dat qui cito dat, dvakrat da, kdor hitro da, zato tudi prosim ne oklevajte, temveč dajte hitro, podporo pospešite da pride

zopet življenje med narod, da se zopet nervus rerum, živcev vseh živcev prebudi. Noben dan naj ne mine Kraljevski vladi, da ne bi obrnila svoje pozornosti na to vprašanje. Gospodje Ministri, Senat in Narodna skupština naj posvetijo temu vprašanju največjo pozornost.

Končujem, završujem svoj govor.

Proračun za leto 1932/33 bomo prejeli za katoliško Veliko noč, katoliški Uskrs. Danas je Cveten petek, danas teden po Veliki petek. Želim da s sprejetjem proračuna sledi velikemu petku Velika nedelja, Veliki Uskrs, da vstane z novim proračunom tudi novo vstajenje novo življenje za celo Kraljevino Jugoslavijo, vstajenje za celi narod.

Resurrexit, anesthi Kraljevina Jugoslavija! Živel modri Vladar, Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar I, naš osvoboditelj in spasitelj!

Na delo za domovino in narod in za vitežkega našega Kralja in Vladarja. (Odobrovanje).

Потпретседник Др. Фран Новак:
Реч има сенатор г. Др. Иван Мајстровић.

Др. Иван Мајстровић: Господо сенатори! Господа предговорници, користећи се старом парламентарном узансом, нашли су се понукованим, да се при генералној предрачуноској дебати осврну и на опште наше политичке прилике и да заузму своје становниште према истим.

Сва њихова излагања имају јединствену полазну тачку а то је хисторички манифест од 6 јануара 1929 и Устав 13 септембра 1931 год., те њихову спремност да сарађују са режимом, који се на овим двама хисторичким актима заснива. И ако се је ова једнодушна сагласност са смјерницима режима могла и очекивати, она је ипак карактеристична и важна. Ми смо сви старији јавни радници и о нама свима може се претпоставити да смо политички били одгојени у теоријама и традицијама западне демократије и конституционализма. Појмљиво је с тога, да они бивши наши политички и страначки пријатељи који данас нису с нама приговарају нам, да смо се изневјерили ранијим нашим демократским идеалима. Ми им то признајемо, али уз то констатујемо да напрама неминовним хисториским догађајима, нама није пре остајала друга могућност већ да ранију своју демократску идеологију ревидирамо, или да се нађемо у једном табору са сепаратистима, дефитистима и абстинентима, дакле у оном табору у коме се налазе управо они који нама приговарају — јер tertium non datur — потомство пак нека суди, тко је имао право: или ми, који смо за обезбеђење народног јединства и државне целине, тих врховних циљева манифеста од 6 јануара 1929, подметнули своја леђа тешком времену рада и одговорности, или имају право они, који су се под изликом очувања идеала демократије и конституционализма, заправо пак из повређених својих личних и страначких пробитака, повукли са поља рада, напуштајући народ и његове врховне циљеве, ваљда у најтежем моменту његове историје. Ако је наша кривња пред демократијом у томе, што смо се пред дилемом: „Или Устав или држава“ пристали уз државу, ми се том кривњом поносимо. Ми смо сви свијесни тешких и судбоносних времена, која данас преживљује ције-

ла Европа, паче и цијели свијет, да тежих и судбоносних није се до данас у историји доживјело. Међу нама не смије да буде ни оптимиста ни наивника, који би могао тврдити да наша нација и наша држава ужива неки погодан положај у овом општем метежу и да при овој општој несигурности о развоју будућих догађаја наша држава може бајати спокојно и безбрижно да спава с уха на ухо немарећи за олује, које око ње бјесне.

Напротив, наша држава створена крвљу и јуначким подвизима цијеле нације, наособ јуначке српске војске, од оног дана од када је међународним мировним уговорима призната у данашњим њеним границама, које нијеге не прекорачују етничке границе, постала је трном у оку својим сусједима и предметом њихових неоправданих напада и презијања. Док ми, шутујући лојално мировне уговоре, затомљујемо у нашим душама чак и протест ради тешке судбине половине милијона наших сународника, који допадоше туђе власти, потпуно лишени чак и права мањине; док се ми тешка срца одрекосмо Горнице, Истре, Ријеке, Задра и Ластова, дотле су сједна држане не марећи ни за мировне уговоре, ни за етничке границе својата Далмацију и не пропушта згоде ни прилике да јавно и безочно води пропаганду да се овај чисто југословенски крај отме нашој држави, преко њега да Италија загосподује на Балкану и наше Јадранско море претвори у талијанско језеро.

Само они који прате писање талијанске фашистичке штампе могу имати појма о опсегу те пропаганде, која прелази у прави пароксизам. На челу те бесомучне пропаганде стоји цијели фашистички, дакле државни апарат, који дјелује под откривеном девизом да се Далмација мора припојити Италији и да Јадранско море мора постати талијанским морем. Дневним манифестацијама, које се уприличују с једног краја на други цијеле Италије, ступају на челу државни органи, чланови милиције и војске, а у цијелој Италији нема ни једног града у коме нису основани одбори и друштва за пропаганду про Далмација... Тко живи у Италији и прати писање италијанске штампе стоји под дојмом као да Италија стоји у очи нападају на наше обале; за тај нападај све се спрема и удешава и тај нападај први је циљ ревизионистичке политике, коју Италија високо исповједа.

Италијански фашизам под својом девизом: „осаре туто“ — „Не презати ни пред чим“ — не зазира од никаквог сретства ни оружја у својој пропаганди.

Да се докаже морална вриједност тих средстава доста се је осврнути на један типичан случај, који је нашао одјека и у нашем новинарству, а тиче се једне недостојне и срамотне манифестације у служби фашистичке пропаганде.

Кад је пре неког времена италијански министар вањских послова г. Гранди путовао у Вашингтон у посјету г. председнику Хуверу, фашистичке су новине донијеле сензационалну вијест, да је председник владе г. Мусолини послао по министру Гранди-у на поклон председнику Хуверу један историјски докуменат. Касније се дознало да тај историјски докуменат сачињава једно сво-

јеручно писмо, које је шеснајести претседник Сједињених Држава Абрахам Линколн управно италијанскоме учењаку и патриоти именом Мацедонио Мелони године 1853, које писмо да је превео са енглеског сам главом Ђусепе Маццини. Ко зна које поштовање ужива у Америци легендарна личност претседника Абрахама Линколна, тај може да схвати којим заносом и захвалности Америка је поздравила поклон г. Мусолини. Ми се тим поклоном нисмо имали разлога да давимо све дотле, док у задње време фашистичке новине нису обелоданиле садржај тог фамозног писма, а по њима и наше новине. У писму се увелико кади италијанском империјализму: по њему Италија има постати центар политичког и културног живота Европе. Него то нас не занима колико ставка о Јадранском мору, Далмацији и Арбанији те ћу дотичну ставку овде у целости да пренесем:

„Далмација има италијанску унитаристичку националну историју, која је стара близу 22 столећа. Оне славенске етничке множине, које су се насилно наметнуле на штету аутохотног италијанства, састављене су од најбарбарскијих народа земље, Бугара, Хрвата и Срба, који немају у својој активни никакове друге славе доли разбојства, и злочина, уништавања и вандализма сваке врсте. У свим социјалним градацијама они су срамота друштва. Њих треба да добро прочисте народи суперијорнији цивилизацијом, а у име најхуманијег принципа народа оне славне и тако симпатичне Далмације, која је била издана у Кампформно, која је била продана Аустрији и поновно враћена Наполеону. И Арбанци су Италијани и ништа друго; нека замене говоре Сицилија и јужни дио Апенинског полуострва“.

Тко прочита ове простачке изразе мора искључити да их је могло написати перо једног Абрахама Линколна, уопште перо једног културног човека. Сами талијански фашистички листови устали су против ове недостојне манифестације и окривљују за исти самог поглавицу италијанске владе, називајући га фалсификатором те нема никакве двојбе да оне простоте није могло написати већ фашистичко перо, јер се у оним простачким изрекама одразује цела фашистичка идеологија, онакова као што је налазимо, у дневном писању фашистичке штампе у у говорима при фашистичким манифестацијама. Ја не могу претпоставити да преко једне овакове ствари, у коју је уплетена личност Претседника Сједињених Држава г. Хувера с једне стране и с друге стране набачена увреда на част једнога народа, који са америчким народом живи у пријатељским односима, може прећи муком, ипак, ако не друго, умјесно је што се и са овога мјеста најодлучније посвједује против такве увреде. (Бурно одобравање аплауз). Проматрајући целу ову ствар са вишега становишта можемо установити нешто начелно. Дневне пријетње које нам стижу из Италије односно наше Далмације и нашег Јадранског мора остављају нас потпуно хладним; до нас је једино да их биљежимо и да их не заборавамо. Ако пак дође дан да се буду морали изравнати спорови, које Италија дневно изазива, ми знамо да пријетње и галама неће играти никакве

улоге, као што такођер неће играти никакове улоге манифестације, као што је писмо Абрахама Линколна; ту ће да одлуче други солиднији аргументи. Неће ако нас писање и фашистичка галама остављају хладним, кад се су простачке уврде да нас узрујавају. Народ, који има пословицу: „Све за образ а образ ни зашта“, не може да те увреде мирно квитира, а да против њих не протестује.

Није моја намера да се даље задржим на предмету, који на први мах изгледа да не улази у састав са предметом данашње наше расправе, али је било нужно да се дотакнем и у овој дебати спољне политике једине с разлога, што се не да оспорити, да у данашњим тешким приликама општим, више него икада до сада, спољна политика врши одлични уплив и на унутрашњу политику, не само код нас, већ и у целом свету. У унутрашњој политици преовлађује начело, да иста мора бити у сагласности са врховним циљевима спољне државне безбедности. Према том врховном начелу доживљујемо да су и старе парламентарне државе, са старим демократским традицијама, напустиле, или помало напуштају, чисто демократске форме режима и да их замењују експедитивнијим, одлучнијим, а негде и индивидуалним режимом, који није везан, а често пута и отешчан, парламентарним формалностима. Нема сумње, да је овакав режим подеснији за данашње прилике, у колико је по њему пружена могућност да све националне силе и енергије буду увек на окупу и спремне на одбрану и да се ове не губе и не дробе у партијским борбама. Будућност је тако тумурна и неизвесна, да свакога часа могу настати прилике, где народ и држава буду позвани да даду све од себе да би се успешно могло пребродити једно велико а ваљда и судбоносно хисторичко искушење. Припреме за такав отпор могу да се обаве једино ако се цела нација окупи око једне велике мисли и оне узвишене личности, која ту мисао симболизује. (Одобравање), и која је најбоље јемство да ће се та мисао оделотворити. С тога свака страначка борба и диверзија не би могла да буде на сметњу за оделостворење коначних националних циљева. (Гласови: Тако јел)

Господо сенатори, који био режим, који би изгубио контакт са пучанством, према данашњем политичком одгоју широких маса, које ипак теже за уделом у одређивању властите судбине, с временом изгубио би на ефикасности свога деловања и с тога прва брига свакога режима треба да буде искрено настојање за одржање и учвршћење тога контакта.

То је било пред очима оног фактора, који је прописано и прогласио први Устав Краљевине Југославије, а којим је у довољној мери успостављен и омогућен контакт међу режимом и пучанством путем Народног претставништва.

И ако је законодавна функција Народног претставништва по Уставу ограничена сувереним правима, придржаним Круни, то ипак оно постаје важан фактор и зајемчује, онолико удела пучанства у законодавству, колико је нужно за трајни контакт међу њиме и режимом. У једном једином случају тај удео не би био довољан ако би се наиме у погледу законодавног делокруга и надлежности

Народног претставништва уставне одредбе тумачиле ректривно и тиме обезуспешиле интенције оног фактора, који је Устав прописано и прогласио. Највећа би погрешка била, кад би се Народно претставништво сматрало чисто једним саветујућим органом, који нема друге задаће већ да обавља неку формалну функцију, јер то нити би одговарало духу септембарског Устава, нити би тако Народно претставништво себе могло сматрати нити би га пучиство сматрало, оном контактном везом, за коју смо утврдили да је нужна да постоји међу народом и режимом. Други је увјет успостављања и утврђивања контакта међу режимом и пучанством добра администрација. Од Француске Револуције до најновијих времена народи су чезнули за конституцијом, претпостављајући да је у конституцији једини лајек свим породима апсолутизма; данас већ народи стали су да ревидирају ранија становишта и политичке идеале, те вапе са добром администрацијом као за најглавијим предувјетом успешног функционисања државног апарата.

Господо, пошто сам споменуо државну администрацију не може се а да се не претпостави нешто што је свима нама јасно, тј. да добре администрације нема без доброг чиновништва, доброг чиновништва нема ако исто није задовољно, а задовољно чиновништво није оно које није материјално обезбеђено. Полазећи са тога становишта нас се је свију веома болно дојмило што је у буџетском предлогу Влада се сматрала принуђеном да прикрати берива и припадљности чиновништву по најновијем закону. Тешка је та мера, господо, која се је нас свих дојмила; најбољи је доказ у томе, што ни један од нас није дошао до речи у овом високом дому, а да то питање није споменуо. Доказ је томе, господо, колико нам на срцу лежи сједне стране добра администрација, а с друге стране главни предувјет добре администрације, тј. добро чиновништво. Хоће да се образложи нужда овог бављења берива државног чиновништва тиме, што је државна управа била на то присиљена, јер је стајала пред дилемом: или да се редуцира чиновништво, или да се редуцирају берива. И тада се је, с разлога што се редуцирање чиновништва сматрало у данашњим приликама тешким, казало и образложило, да је боље да се приступи редуцији берива државног чиновништва, него ли редуцији самог чиновништва. Господо, ја мислим да ово није тачно и да ово не одговара правом стању ствари. Није тачно наиме, да је Влада стајала пред овом дилемом, него је тачно то, да је држава покушала редуцију чиновништва и при том дошло је, као оно код Херкула са митолошком Хидром, да кад би се отсекла Хидри једна глава, нарасло би других 10 глава; док би се кроз врата отпремно један чиновник, кроз прозор ступило би нових 10. Тако са редуцијом чиновништва, која је могла бити један веома велики вентил у овоме питању, Влада је доживела један велики неуспех — додуше не данашња — а тај неуспех, ту своју помоћ, неће да призна. Господо, ја мислим и потпуно сам уверен да је наше чиновништво високо патриотски настројено, родољубно, и знам да је неоправдана бојазан да

би евентуално овакво редуцирање берива, које тангира материјални опстанак чиновништва, могло да га отера у пасивну резистенцију. Ја мислим да то наше чиновништво неће радити. Ја сам потпуно уверен да ће наше чиновништво схватити тешку нужду, која је присилила Владу да предложи и нама да преко воље и преко срца пристанемо на једну тешку меру, у нади да ће се скоро економско стање наше државе побољшати а тиме и материјални положај нашег чиновништва.

У вези са овим, што сам до прије рекао, у правцу нужде добре администрације сви су предговорници истакли да је још увек наша администрација један гломазан, спор и тром апарат, који не служи својој сврси у оној мери, као што би од тога апарата требало очекивати.

Управо са тога разлога, када је се је прогласио Закон о бановинама, сви смо га поздравили са великим весељем и то са двојаког разлога: са политичког и са административног разлога. Док су се претпоставке у правцу политичког деловања овога закона обистиниле у потпуној мери, у правцу административном, нису се обистиниле. Ја бих рекао, да је наша администрација постала још тромија и спорија него што је била пре. Створиле се ове бановине, али до данас није одређен њихов делокруг рада и компетенција.

Господо, ако смо се ми обвеселили Законом о бановинама, то је било ради тога, што смо мислили, да је тим законом отпао главни разлог ради којег пређашње администрације нису одговарале, тј. да је отпао централизам. Него, жали Боже, у томе смо се преварили. Тај централизам постоји и данас. Која корист од бановина кад оне саме по себи не могу ништа да одлуче. Оне у самоуправниим стварима не одлучују, већ свака њихова одлука мора да дође пред надлежно министарство. Речено је, да су саме бановине томе криве, јер да оне саме ступају своју компетенцију. То не одговара истини у толико, што ако је та тенденција са стране бановина, то је ради тога што су се оне морале уверити да се то од њих захтева од стране централне власти, и оне су се морале равнати према тим захтевима, нити су имали начина ни сретстава да се тим захтевима опру.

Господо, у савезу са питањем администрације стоји и питање наших општина. После јануарског манифеста издато је сила Божја закона. Додуше они су били и прије готови, али нису могли да прођу законодавним путем, јер је Народна скупштина била заокупљена тешким страначким трзавицама и борбама. Зачудно је да се након 6 јануара није помислило одмах, да се изда један општински закон за целу државу, јер то претставља једну пријекну нужду целе државе, која још увек у томе правцу стоји под доменом разних закона. Наглашено је и у Престоној Беседи да ће још у току овог заседања доћи на уставно претресање дотичног законског предлога. Сувишно би било сада говорити да леге ференда, али ипак морам већ сада да истакнем, да је главни принцип који ће се гледати очувати у том закону у томе је, да наше општине буду аутономне. Нико неби знао цијенити вриједност општинске аутономије колико би припадници крајева, који су раније припадали Аустро Угарској држави. Господо, да није би-

ло наших општина, да није било општинских аутономија, не би се наш народ никада освестио, односно он се је освестио тек онда, кад су општине дошле у народне руке, тек тиме могао је се свестан народ одржати све до уједињења и једино по томе, што су његове општине биле тврђаве у које се он склонио, бранио и обранио.

Господо, враћајући се на првашњу тему односно предувјета успоставе контакта између режима и пучанства имам да напоменем још ово. Под дојмом нових видика, у аспирацијама народа мало по мало одразује се контуре и кристализирају облици нове демократије, која је конструктивна, озбиљна и радна, напрама старој, која се је теком времена и прилика донекле преживјела, јер је држала више до форме него до стварности. Док се стара демократија може још да одржи у старијим народима, услед њиховог високог политичког одгоја и хисторичких традиција на којима почива, дотле код млађих држава и народа, где тих темеља нема, или још довољно нису чврсти, она може да уроди и најкобнијим последицама, као што су то наш народ и држава, жали Боже, имали да искусе на властитој кожи.

Моје уврјерење је да се ова нова демократија, нити овај режим, који се на њу ослања, не могу одржати без слободне штампе. Била би капитална погрешка сматрати да септембарски Устав онемогућује слободну штампу. Напротив параграф 12 нашег Устава начелно прописује односно грађанских права и дужности.

„Свакоме је слободно у границама закона изразити своје мишљење путем речи, живе или писане, сликама или другим сходним средствима.“

Кратећи слободу штампи, режим лишава сама себе најјачег ослона и најнужнијег фактора свих успеха, јер коликогод штампа може да буде моћно оружје борбе против лошег режима, она мора да буде ослон и одбрана доброг режима. Ноторна је ствар, пак, да кад се је год негде огранчила слобода штампе, већина неприлика које су из тога ограничења настале, услиједиле су не толико према одредбама и интенцијама оног који је ограничење одредио, већ оних егзекутивних фактора, који морају да ограничење то провађају.

Ја бих могао да по властитом знању о томе да наведем стотине примера и случајева, међу којима је и оних који нису без комичне ноте. Било је случајева да се бранило штампи да пише у прилог режиму; оно што је слободно изношено у штампи београдској брани се штампи у Загребу или Сплиту или обратно. Код појединих органа, позваних на вршење цензуре штампе, одлучује често критериј преревности, тјесногрудни бирократски видичи и све друго него ли правни интереси оних задатака, којима у напредној држави мора да служи добра штампа.

Ако један режим располаже силом и моћи да укине слободу штампе у властитим државним границама, нема те моћи ни силе да икако дјелује против иностране штампе, особито сусједних држава, која искоришћује управо овакве прилике те износи невјероватне вијести, у циљу да шкоди угледу и интересима дотичне државе, особито ако та иноземна штампа иде на руку оним људима, који, изневјеривши се властитој домовини, против

О тој презадужености дуго се овде говорило, а о том проблему веома стварно је говорио и сенатор г. Милоје Јовановић. Он је на концу својих извода закључно да држава мора апсолутно да нешто у том правцу уради, и да прискочи у помоћ сељаштву и да га ослободи из руку банака и каматника, јер би сељачке масе могле иначе пасти у очајање. Из његових речи да се разумети да би се ова ствар, по његовом суду, дала уредити тиме да држава подмири, или делимично отплати дугове сељака. Ја мислим, господо, да се такви закључци и захтеви које са најелементарнијим принципима социјалне економије, и да се тиме не б имогло доћи до правог решења овог проблема. Најпре је питање ко ће да установи колико изнесе данас дугови сељаштва. Докле би се то дало донекле устојивити и доћи до извесних података, у оним крајевима где су заведени редовни земљишници за дугове осигуране хипотеком, то није могуће установити односно оних дугова, за које не постоји хипотека, а таквих је огромна већина. Према томе никако се не би могло са неком вјероватности установити, колико ти сељачки дугови изнесе. Пала је реч овде, да дугови нашег сељака изнесе око три милијарде динара али ја држим да то не одговара стварности, него и да би то одговарало истини, јасно је да нити наша нити и једна друга држава у истом случају не би хтела ни могла да толику своту исплати, јер зато ни сада ни у догледној будућности то се не би дало извести из редовних буџетских могућности. Толика свота не би се дала пок намакнути у данашњим приликама нити унутрашњим, поготово, вањским зајмом. Али кад би све то било могуће и кад би се по неком чуду успјело исплатити све сељачке дугове, доста би било неколико неродних година и да се сељаштво, — опет презадужи. Да ли би држава хтјела и могла да те дугове опет исплати! — Јасно је, да ово није начин, којим се лечи овако тешка рана, ово би значило лечити последице, а не узрок, међутим, узрок зла треба лечити. Да ли се дакле има прекрстити руке и не радити ништа? Ја мислим да би се могло ипак нешто урадити по добро удешеном програму. Ако погледамо на сељачке прилике у појединим крајевима нашега народа, ми ћемо видети да данашњу тешку кризу сноси најбоље сељак у Дравској бановини — словеначки сељак. (Глас: Није ни тамо добро!) — Знам да је и тамо тешко, али не у толикој мери, ипак се тамо лакше сноси тешка данашња криза. То ја приписујем чињеници што је тамо високо развијен дух задругарства. Ја, држим, господо, да је задругарство главно средство које може да спасе наш народ од беде. Поћи ћу још и даље, па ћу устврдити и нешто ново. Пошто прости и неукни сељак често није свестан онога што је за њ добро и корисно, ја сматрам да би требало установу задругарства учинити законом обавезном и тиме присилити народ да се окупља у задруге. То би била нека врста сељачког синдикализма. Господо сенатори, када би се цела маса земљорадничког света, која износи 90% цијеле државе организовала у задруге, онда би нестао бесправни појединац који је сам за себе немоћан и разоружан и сељаштво би постало моћан фактор и

пред Владом и пред државом, и тиме обезбједило своје интересе у држави, која је заправо сељачка држава (Др. Отон Франген: Па то би било погибелно!)... Нипошто! То би дапаче нашу државу имунизирало противу комунизма, а то доказује управо сељаштво у Русији.

Господо, ја мислим да би овај мој осврт био мањкав, када се, било само са некилоко речи не бих осврнуо и на наше поморство. У досадашњим нашим страначким борбама, које смо хвала Богу, преживели, опирало се са тзв. менталитетима. Кад бисмо исцрпили цео буквар пребацивања и грдња и када бисмо знали шта више један друге да кажемо рекли бисмо да нас дијели разни менталитет. И у питању поморства обично се каже: да је српски део нашега народа континенталног менталитета и да нема смисла за наше море. Ја мислим да је то не само једна неисправност, него да је то једна увреда за онај део нашег народа, који се дичи српским именом.

Наш народ дошао је пре дванаест векова на наше морске обале и он се на њима одржао до данашњег дана. Одхравао се је свим својим непријатељима, који су увек настојали да га потисну са мора, где је сметао њиховим сновима и интересима на Јадранском мору. Српско царство било је, господо, велико тек онда када је цар Душан Силни проширио границе своје државе до мора. Сви се ми сећамо пак оне епизоде, када је јуначка српска коњица први пут дошла до морске обале и натерала своје коње у море, те је тим симболичким актом хтјела доказати да је доласком на море испунио, завјет давних вјекова. (Аплауз).

Што се тиче мора и љубиви према мору, ја мислим, господо, да смо сви увјерени да је у њему највеће благо наше државе, да оно претставља моћ и величину нашу и да је на мору наша будућност. Ако је то тако, тада ниједна жртва није превелика за одбрану тог највећег нашег блага и за искоришћавање свих предности, које нам оно у великој мери пружа. Жалибоже до сада се није урадило за наше море и наше поморство нити онолико, колико се је нашим приликама, дало учинити и још увијек нема довољног размјевања зато онде где би требало да га буде. Наше луке су још увек запуштене и која корист од те дивне обале, најлепше ваљда у Европи, кад она још увијек није дотјерана према савременим потребама трговине, промета и туризма. Од наших лука само она у Сушаку донекле је подесна по направама које се у истој отприје налазе, за данашње захтјеве промета, али колико чујем, и та лука пропада ради тога што се то не уздржава у оном реду како треба. Господо, сплитска сјеверна лука, једна од најлепших на цијелој обали нашој још је увијек на врби свирала, о њој не води још нико рачуна, а стара лука запушта се се и занемарује. Подигло се нпр. пар дизалица, за које се после установило да не одговарају, проширио се гат и учињене су неке инвестиције које су донеле мало користи. Исто буди речено о лукама у Шибенику и у другим мјестима. Наше су луке замуљане, јер се не чисте, те су све без рних направа које су потребите за данашње потребе трговине и промета.

Господо, ја нећу у овој генералној дебати бавити се цифрама, али ћу само споменути једну чињеницу, која ће вас уверити, како се поступа са нашим лукама. За 'оправку лука предвиђа се у буџету багателна призорна цифра од само два милиона динара, док држава на лукама побире лучких пристобни по тонажи бродова који пристају у нашим лукама до 10 милијона динара. Зашто ових 10 милијона лучких пристобни не утроше на те луке, него на сасвим друге ствари.

Господо, вама је познато да се наше бродарство нагло развија. Док је по споразуму Трумбић-Бертолини нашој држави припало свега 150.000 тона старог бродовља, данас наша трговачка флота износи 450.000 тона. Ја држим да ни у једној држави у Европи није се таквим еланом развило бродарство, као код нас, а то је најбољи доказ колико наш народ хлепи за морем, колико схваћа важност мора и како рескира као што живот тако и свој капитал и своју имовину на мору. Данас имамо то задовољство да се наша застава вије по свима морима и у свима лукама света међу заставама других поморских нација.

Него, за развитак бродарства није довољна сама приватна иницијатива, већ је од потребе државна припомоћ. Ако уочимо колико друге државе троше на припомоћ своје бродарству (Италија шир. до једне милијарде годишње) тада морамо закључити да наша држава и у овом правцу силно заостаје и не показује довољно смисла за развитак нашег бродарства, о чему ћемо се ваљда позабавити мало поближе у специјалној дебати о буџету за Министарство саобраћаја. Кад се је у другом дому приговорило запуштености наше обале и поморства, пала је изјава са владиних клупа, да су приговори неоправдани и неосновани у толико, што је до сада потрошено до 500 милиона динара на наше обале. Ја не знам, господо, шта је г. Министар хтео тиме да каже. Али ако се из суме буџета за ово 13—14 година, која износи до стотину и неколико милијарди динара утрошило за поморске сврхе 500 милиона динара, ја, господо, мислим да то није превише, и ако је г. Министар хтео тиме да каже, да се учинило све што се могло, ја сам потпуно уверен да то није тако. Господо, и најразвијеније обале и најбоље луке немају врједности без прикладних веза са залеђем. Наша обала слабо је, да не речем никако везана са својим залеђем. Управ за ове зиме имали смо прилику да се о томе увјеримо, где је три или четири пута обустављен био промет на личкој прузи, на тој главној вези мора са залеђем. Каже се да се у своје време није радило него од самих 10 милиона да се подигну заштитни зидови, као што је то урађено на прузи Загреб—Сушак, али из лоше схваћене штедње тих 10 милијона није тада утрошено. Данас се пак рачуна да је до сада држава имала штете за само чишћење личке пруге за време великог снега до 15 милијона динара. Ако икада до сада то се је ове зиме могло увидети велика потреба чим скорије изградње тако зване Унске пруге, о којој ради поодмакло доба, вечерас не могу да говорим, али на коју ћу се осврнути у специјалној дебати.

Све и да је одмакло доба, ја ћу ипак да кажем пар ријечи о ствари, која ми много лежи на срцу, а то је наша ратна морнарица. Друга болна уштеда (прва је на беривима чиновништва) учињена је управ на ратној морнарици, што ће у велико да шкоди њеном развитуку, који се и тако обавља веома спорим темпом. О том се је лако увјерити, ако се узме у обзир да се данас, након 14 година постанка наше државе, наша ратна морнарица састоји од 4 подморнице и 2 војна чамца те једног разорача који је још у градњи, све у укупној тонажи од 4.500 тона. Уважи ли се да талијанска ратна морнарица износи 450.000 тона, тада ми према Италији стојимо као један према сто.

Господо, било би безумно, када бих ја хтео да наша ратна морнарица конкурише са флотом једне велике државе, која има своје колоније, своје колонијалне интересе, која има веће обале, него ми и која је једна стара поморска држава итд. Али, господо, размер од један према стотину ипак је такав неразмер, да мислим свакоме је јасно, да наша ратна морнарица мора да се повећа.

Господо, грчка држава има 60.000 тона ратног бродовља. Чак и Пољска република, која има много мање мора него ми, има веће ратно бродовље него ми.

Господо, наша обала то су врата наше државе. Та врата треба да су обрађена, јер ако нису обрађена, та врата претстављају једну вечну, трајну погибел за целу државу. Нужно је, дакле, да се напну све силе, да наша држава дође до једне ратне морнарице, примјерене потребама дефанзивне сврхе.

Господо, још само пар речи, и тиме ћу да завршим.

Познато је свима вама, какве су тешке прилике наших исељеника у вањском свету, Аустралији, Новој Зеландији и двома Америкама. Док наши исељеници у Аустралији и Новој Зеландији, некако кубуре, они који се налазе у двома Америкама страдају и њихово је стање очајно. Они не желе друго, напрама немогућности да дођу до рада и невероватности да би у догледно време прилике у Америци могле се поправити, не желе друго, него да се могу дома да врате. Али њима нема повратка ради тога, што немају средстава за путне трошкове.

Ја мислим да би држава морала притећи у помоћ и омогућити репатрицију овим нашим исељеницима. То је држава дужна да уради, јер је, најзад, и држава имала огромних доходака од наших исељеника у часовима кад је требала здраву валуту и здраве девизе. Кад би се утрошило само један део тог новца за репатријацију ових исељеника, држава би у малом делу вратила оно што је од њих примила. Важно је да у овом споменем једну значајну чињеницу. Ја сам имао прилике у последње време да код једног колеге видим писмо из Америке у коме се каже да су руски агитатори покупили 8.000 наших исељеника и да су их пренели у Русију. Ја мислим да ви то схваћате шта то значи. По нашем Уставу, ниједном држављанину не може се ускратити повратак у властиту домовину, и можемо очекивати да ће тих 8.000 очајника, који су били у Русији и тамо остали заражени бољшевичким идејама, повратити се у домо-

вину, те претстављати једну огромну погубељ. Већ ради тога мора нешто да се уради и да се та репатријација проведе. Ми имамо великих наших паробродарских друштава и великих бродова који плове океанима. Не би било никаквих тешкоћа, да се један или два већа брода преудесе и оспособе за превоз тих исељеника. Ја мислим да то не би претстављало ни за државу један огроман терет, а то би за саму државу било од користи.

Ја завршавам изјавом да ћу начелно гласати за предрачун али у исто време изјављујем да ово гласање не значи поверење Влади, у колико Влада то поверење нити тражи, нити очекује. Не могу а да не споменем при томе лојалну изјаву, која је са владиних клупа пала у другом дому: да, наиме, нако Краљевска влада по Уставу не овиси од повјерења Народног претставништва, ипак она ће увјек водити рачуна о том повјерењу, и кад би га изгубила, да би повукла консеквенције. Та нас лојална владина изјава у велико весели, те је ми хонорирамо с наше стране такође изјавом: да ће Народно претставништво свим силама узнастојати да подупру рад краљевске владе, и да при раду краљевске владе и Народног претставништва буде владала она хармонија, која је нужна претпоставка тог скупног рада за добробит народа и државе. (Бурно одобравање.)

Претседник **Др. Анте Павелић:** Реч има г. Др. Фран Новак.

Др. Фран Новак: Господје senatorji! Nisem imel namena ,govoriti pri načelni razpravi o proračunu, toda važni momenti so me napotili, da se jih v tem delu proračunske razprave dotaknem. Izjavljam takoj tu, da glasujem za predlagani proračun. Storim to zaradi tega, ker je moja iskrena želja, da pride naša država končno do rednega ustavnega življenja in da se njena administracija vrši s parlamentarno kontrolo. Priznam, da imam tudi popolno zaupanje v vodstvo države, to je v Kraljevsko vladu, a glavno je, da pride država do rednega ustavnega življenja. Naša država ni osamljen otok sredi Oceana, temveč je tesno svezana s svojo okolico. Gospodarske prilike v ostali Evropi so naravno odjeknile v naši državi. Toda gospodarske krize, ki jo mi tako zelo občutimo, ni kriva sadanja Vlada. Ni krize kriv niti sedanji niti prejšnji režim. Kriza je posledica gospodarske svetovne štruktуре. To moram poudariti iz razloga, ker se še danes najdejo s politično konsolidacijo naše države nezadovoljni elementi, ki lovijo v kalni vodi, namesto da bi skušali z nami vred iskati remedur za gospodarski podvig naše države. Dožnost nas vseh je, da onemogućimo in raspršimo v naši ožji in širši javnosti zlonamerne vesti defetistov, da je režim, da je vlada ali celo Narodno predstavništvo krivo, da so padle cene gospodarskih pridelkov na svetovnem trgu, da industrija ne more obratovati ter podobno. Gospodje, nosil bi vodo v morje, če bi ponovno s tega mesta povdarjal, da je kriza na višku. Vendar smatram za potrebno, da znova naglasim, da je baš kmet, kakor vedno, težko a vdano prenaša sedanje kritične čaše. Vendar pri tem ne smete pozabiti, da je dober del naše države, posebno Dravska banovina, odvisen tudi od obrti in industrije. Industrijski delavci so obenem konzumenti za kmetijske in industrijske proizvode. Pri nas živi dober del prebival-

cev od zemlje, katero obdeluje, isotčasno pa živi tudi od obrti in industrije, kjer najde svoj zaslužek. Zato je, gospodje senatorji, naša dolžnost, da podpremo tudi industrijo, v kolikor je sposobna za življenje in da storimo vse, da bo mogla ta industrija obrat nadaljevati. Gospodje, v tem pogledu bi bilo potrebno izvršiti marsikatero remeduro. Gotovo ste opazili, da naši žurnali, naši dnevnik — hvalevredno je to — propagirajo načelo: kupujemo domače proizvode, vendar to na inozemskem papirju. Če bi se uporabljal za tisk dnevnikov domači rotacijski papir, bi mogle naše papirnice kupiti okoli 20.000 m³ tako zvanega brusilnega lesa domačega izvora. V tem primeru bi našle zaposlitve stotine in stotine naših ljudi v gozdovih in v lesni industriji. V Dravski banovini na pr. leži danes kakih 15.000 m³ brusilnega lesa, ki se ne more izvoziti niti doma prodati. Po uradni statistiki za leto 1930 se je uvozilo k nam papirja za tisk za rotacijske stroje v vrednosti 24 milijonov dinarjev. Zakaj kupujemo rotacijski papir v inozemstvu, ko je vendar kapaciteta naših domačih tvornic zadostna in bi mogla popolnoma kriti naše domače potrebe. Dnevnik, ki se tiska na domačem rotacijskem papirju, ni slabjši od ostalih dnevnikov. Poznam patriotično čustvovanje naših novinarskih podjetij, zato tudi pričakujem, da bodo ta podjetja doprinesla tudi žrtve, samo da dopremo in dvignemo domačo industrijo. Mi zahtevamo od vseh skupaj kakor tudi od posameznikov žrtev, zato nimamo razloga, da ne bi stavili takih zahtev tudi na naš domači tisk. Po čl. 108 finančnega zakona za leto 1927-28 se je znižala carina za rotacijski papir od 12 oziroma 6 zlatih dinarjev na 1 dinar za 100 kg. Naravno je, da nas je potem poplavila inozemska industrija. Gotovo je, da je potrebna v današnjih razmerah tudi carinska zaščita te stroke papirne industrije. Ozmimo se tudi na naše premogovnike, ki pravijo, da uvažamo preveč inozemskega premoga. Gospodje senatorji, tudi v tem pogledu bi se dalo marsikaj popraviti in doseči. Potrebna bi bila kontrola, da se ugotovi, v koliko je ta uvoz premoga res potreben. Eventualno naj se ukrene, da ne bi smeli imeti naprav, ki uporabljajo inozemski premog, seveda tako da ne bi pri tem te naprave trpele in v kolikor bi bil domač premog za tek industrije zadovoljiv. Mi uvažamo letno za 200 milijonov dinarjev premoga, in ker smo izdali za nepotreben uvoz devize, nam jih danes za potrebne predmete primanjkuje. Gospodje senatorji! Pri tej priliki se dotaknem žalostnega vprašanja, ki je katastrofalnega pomena na severni del naše Dravske banovine. Imel sem danes priliko govoriti z deputacijo, ki je prišla z Jesenic, deputacijo, ki je bila tudi pri g. finančnem ministru in drugih g. Ministrih in ki je samo naslednica številnih predhodnic, ki se v zadnjih 14 dnev oglašajo v naši centrali za podporo. Gospodje, ne gre za lokalno vprašanje občine Jesenice ali okolice Jesenic, tudi ne samo za dravsko banovino. Če imamo kako nesrečo na našem Jugu, potem je dolžnost našega naroda na severu, da po svoji pomoči pomore bratom na Jugu. Če vidimo, da gre za nesrečo na Jasenicah, kjer so prizadeti tisoči in tisoči delavcev ter tisoči rodbinskih članov in vsi oni, ki so v gospodarski zvezi z delavci, potem boste razumeli moj apel, naj stvarno pokažemo vse simpatije bezposelnim delavcem, ki danes čakajo odpomoči za nesrečo, ki jih je zadela. Gospodje senatorji, kdo je kriv, da je Kranjska industrijska družba na Jesenicah ustavila delo? Mislím, da ni moja naloga,

da se s tem vprašanjem podrobneje bavim, vendar mi dovolite, da opozorim na gotove momente. Podjetje ne dobi zadostno kreditov od Narodne banke. Je to eden izmed vzrokov, da je bil obrat ustavljen. Res je tudi, da je konsum predmetov Kranjske industrijske družbe v državi padel res je pa tudi, da mi uvažamo mnogo predmetov, ki jih proizvaja Kranjska industrijska družba iz inozemstva, in sicer s ozirom na obstoječe kartelne pogodbe in trgovinske pogodbe s inozemstvom. Mislim, da bi mogli indirektno omejiti uvoz pridelkov, ki jih lahko izdeluje Kranjska industrijska družba. Izdajanje deviz za uvoz takih predmetov se mi zdi danes velik greh. Nedopustno bi bilo, da država ne bi skušala preprečiti s primernimi sredstvi uvoz takih izdelkov, ker bi s tem omogočila Kranjski industrijski družbi, če ne popolno, pa vsaj delno obratovanje. Seveda, ako zahteva Kranjska industrijska družba kredite od Narodne banke ter da se ji pomore z ukinitvijo izdaje deviz za uvoz izdelkov iz inozemstva, potem ima država tudi vso pravico, da si pridrži ingerenco in kontrolo nad Kranjsko industrijsko družbo. V tem pogledu prepuščam vladi odločitev o tem, v koliki meri bi kazalo, ako podpre podjetje in s tem pomaga delavcem in Kranjski industrijski družbi, vršiti kontrolo in izvajati primerno ingerenco nad vodstvom podjetja in njegovimi dohodki. Gospodje senatorji! V zvezi stem omenjam kartele. Mišljenja sem, da bi bilo treba sploh misliti na vprašanje reguliranja kartelnih pogodb, tudi z inozemci. V primerih, ko gredo karteli za tem, da onemogčijo divjo konkurenco za njihove proizvode ali za tem, da se organizira prodaja izdelkov njihovih podjetij, kartelom ni oporekati. Če pa gre tendenca kartelov za tem, da se eksploatira konzument in konkurenca sploh onemogoči ali da se maloštevilni posamezniki obogatijo, tedaj je treba tako tendenco energično v kali zatreti. Znano mi je, mislim da ne napravim v zem oziru nobene indiskrecije, da je že 1.1931 bil v krogu Kraljevske vlade v razpravi zakonski načrt o kartelih. Do izdaje tega zakona do danes še ni prišlo. Po poročilu ministra za trgovino in industrijo v Narodni skupščini, glasom katerega name-rava Kraljevska vlada v najbližjem času predložiti Narodnemu predstavništvu zakonski načrt o kartelih, nimam povoda, da bi se bavil s vprašanjem, zakaj tega načrta doslej še ni predložila. Gospodje senatorji! Ne samo karteli so, karterimi se je treba baviti, ampak tudi razne pogodbe, ki jih ima država z različnimi podjetji v naši državi. Gospodje senatorji, naša zemlja ne sme biti v nobenem pogledu kaka kolonija, ki naj jo inozemci eksploatirajo. Raznolične so pogodbe, ki so v tem pogledu sklenjene, ki pomenijo naravnost pravico gospodarskega uničevanja. Priznam da je treba spoštovati pogodbe in pridobljene pravice, toda kadar se pogodbeno uničuje gospodarska eksistenca one stranke, tedaj je taka pogodba lahko nemoralna. Mnenja sem, da bi bilo dobro, da nam Kraljevska vlada predloži seznam vseh pogodb in koncesij, ki so jih pridobili inozemci v tej smeri. S temi pogodbami naj bi se bavil poseban odbor, recimo Finančni odbor Senata, z nalogo, da jih prouči in da nam poda o njih svoje mnenje. Gospodje senatorji, pri tej priliki omenjam, da se gotova inozemska podjetja okoriščaajo z dovoljenji za elektrifikacijo banovin. Z obžalovanjem ugotavljam, da so v posameznih banovinali dosegli inozemci glede elektrifikacije gotove pravice, dasi bi lahko ostale vse koristi v naših rokah. Za svojo osebo želim, da bi v Dravški banovini

ostala elektrifikacija v domačih rokah, ker se s tem ne bi koristilo samo Dravski banovini, temveč vsej državi.

Gospodje senatorji! Ko govorim o gospodarskih vprašanjih, naj se dotaknem še licitacij za državne nabave. Menda ni nobenega izmed nas, ki dozda ne bi čul pritožb in kritik o postopanju pri licitacijah za državne nabave. Mnenja sem, da se tu ne postopa po modernih načelih in da so načela, po katerih je postopanje urejeno vse prej, kakor odgovarjajoče navadnemu trgovskemu pojmovanju in zdravemu razumu. V tem pogledu bi bilo treba več jasnosti, potem ne bi bilo več stalnih pritožb.

Gospodje senatorji! Živimo v izrednih časih, ki zahtevajo tudi izrednih odredb. Mnenja sem, da sme tudi naša država skrbeti zato, da se izdajajo dovoljenja za tuje devize le za predmete, ki so za našo zemljo in za našo industrijo absolutno potrebni. V ostalem pa naj se taka dovoljenja za izdajo tujih deviz čim najbolj omejijo. Dobro bi seveda bilo, da bi se s vprašanjem potrebe uvoza bavili tudi strokovnjaki ali da bi se ustanovil poseben odbor, ki bi dajal v tem pogledu svoja strokovna mnenja.

Gospodje senatorji! Današnji časi zahtevajo žrtve od vseh, od skupnosti in tudi od posameznikov. Toda take žrtve naj doprinaša vsak po svoji moči. Ne smemo prezreti dejstva, da se zahteva od nizko plačanih uradnikov in vpokojencev smanjšanje njihovih dohodkov, dočim so funkcionarji nekaterih gospodarskih podjetij še danes v posesti dohodkov, ki ne odgovarjajo danes slabim razmeram tiste industrije, ki kliče za pomoč državo. Po prejšnjem srbskem in sedanjem splošnem kazenskem zakoniku zagreši kazensko dejanje tiste, ki brez nevarnosti čigar življenje je v nevarnosti za sebe lahko pomaga onemu, čigar življenje je v nevarnosti, pa tega ne stori, kdor ima dovolj in ne pomore onemu, ki takorekoč umira od lakote, ta je zakrivil kazensko dejanje, če ne po kazenskem zakoniku, pa vsaj pred svojo vestjo. Nekoliko altruizma je v težkih časih potrebno.

Gospodje senatorji! Država naša je v svoji prošlosti preživljala težke čase. Premagala je vse težkoče; prebrodili homo tudi današnje gospodarsko krizo, treba je le dobre volje in zaupanja v samega sebe — po srbski poslovici: uzdaј se va se i u svoje kljuse. (Živalno odobravanje).

Претседник Др. Анте Павелић: Реч има сенатор г. Паја Обрадовић. (Гласови да одложимо седницу за сутра). Ја сам приправан али не можемо свршити посао. Хоћете ли да седница почне сутра у 8,30 часова пре подне? (Иван Хрибар: Молим за реч, да ставим предлог). Има реч г. Хрибар.

Иван Хрибар: Ја бих молио г. Претседника да би био тако љубазан, па да би данашњу седницу закључно, а нека господин колега, говори сутра. Време је већ поодмакло.

Претседник Др. Анте Павелић: Ако пристајете, господо, ја ћу закључити данашњу седницу. (Гласови: Пристајемо!) Закључујем данашњу седницу, а уричем сутрашњу у 9 часова пре подне, са дневним редом: Наставак претреса у начелу о предлогу буџета државних расхода и прихода са финансијским законом за 1932-33 годину.

Седница је закључена у 20 часова.